caiete critice

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă
Director: Eugen SIMION
NR. 3-4 (401-402) • MARTIE - APRILIE 2021

THIERRY DE MONTBRIAL:
TOWARD A NEW GERMAN FOREIGN POLICY. STEPPING INTO THE 21ST CENTURY

VIRGIL TĂNASE:
HEI, DUIU DUIU... AUD?!
PAGINI DINTR-UN JURNAL INEXISTENT

MIHAELA CONSTANTINESCU:
NOUA ARTĂ A POVESTIRII DIGITALE

PAUL CERNAT:
RELIGIOZITATEA BACOVIANĂ: „MINIMALISM” SAU ABSENȚĂ?

IN MEMORIAM NICOLAE DABIJA

Proza lui Alecsandri (II)

Fragmente critice de Eugen SIMION

caiete
critice

Numărul 3–4 (401-402) / 2021
ISSN: 1220-6350 / ISSN (on-line): 2285-5041

REDACȚIA:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretar de redacție

Bianca BURȚA-CERNAT
Oana SOARE
Paul CERNAT
DTP: Mihăiță STROE

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihai CIMPOI
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Jaime GIL ALUJA (Spania)
Radivoje KONSTANTINOVIĆ (Serbia)
Michael METZELTIN (Austria)
Thierry DE MONTBRIAL (Franța)
Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)
Basarab NICOLESCU
Eugen SIMION
Virgil TĂNASE
Dumitru ȚEPENEAG

Revistă editată de
Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție și **Editura Expert,**
sub egida **Academiei Române**

site: caietecritice.fnsa.ro
e-mail: office@fnsa.ro

CUPRINS

3-4 / 2021

FRAGMENTE CRITICE

3 Eugen SIMION
Proza lui Alecsandri (II)
Alecsandri's Prose (II)

CULTURĂ ȘI ȘTIINȚĂ

19 Viorel BARBU
Despre o prioritate științifică: teoria restrânsă a relativității
About a Scientific Priority: A Restricted Theory of Relativity

A GÂNDI EUROPA

23 Thierry DE MONTBRIAL
Toward a New German Foreign Policy. Stepping into the 21st Century
Spre o nouă politică externă a Germaniei. La începutul secolului 21

27 Jaime GIL ALUJA
România, o națiune atât de dragă
Romania, a Truly Beloved Nation

SCRISORI DIN PARIS

31 Virgil TĂNASE
Hei, duiu duiu... Aud?! *Pagini dintr-un jurnal inexistent*
Hey, do you, do you... Hear you?! Pages from a Nonexistent Diary

COMENTARII

39 Simona MODREANU
Afinități selective
Selective Affinities...

51 Mihaela CONSTANTINESCU
Noua artă a povestirii digitale
The New Art of Digital Storytelling

57 Eugen SIMION
Erasmus
Erasmus

61 Paul CERNAT
Religiozitatea bacoviană: „minimalism" sau absență?
Bacovian Religiosity: "Minimalism" or Absence?

68 Virgil TĂNASE
Cuvânt înainte la ediția franceză a jurnalului parizian al lui Dumitru Țepeneag
Foreword to the French Edition of Dumitru Țepeneag's Parisian Diary

79 Bogdan CREȚU
Când Emma Bovary citește
When Emma Bovary Reads

83 Tudor NEDELCEA
Un om cât un veac: Pavel Țugui
A Man Large as a Century: Pavel Țugui

IN MEMORIAM

89 Eugen SIMION
„Pre-cuvintele" lui Nicolae Dabija
Nicolae Dabija's „Fore-words"

91 Tudor NEDELCEA
In memoriam Nicolae Dabija
In memory of Nicolae Dabija

CULTURĂ ŞI ECONOMIE

98 Valeriu IOAN-FRANC, Napoleon POP
Încotro, gândirea economică?!
What about Economic Thinking?!

EUGEN SIMION
Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Proza lui Alecsandri (II)

Abstract

A doua parte a studiului despre proza lui Alecsandri ni-l înfățișează – oglindit în paginile *Jurnalului de călătorie în Italia*, rămas o bună vreme în manuscris – pe tânărul autor într-o ipostază nouă, de îndrăgostit, fie notând impresii intime din Veneția vizitată la întâlnirea cu Elena Negri, fie în reverii de luminoasă tristețe contemplând apusul, ferindu-se în același timp de privirile indiscrete ale conaționalilor. Textele memorialistice, la fel de valoroase ca cele ale amicilor Kogălniceanu și Ghica, excelează mai ales în fizionomii, calitate pe care o importă cu succes și în scrierile sale de ficțiune.

Cuvinte-cheie: *Alecsandri, jurnal, însemnări, memorialistică, ficțiune*

The second part of the study on Alecsandri’s prose shows the young author, as he emerges from the pages of his Italian *Travel Diary* (unpublished for a while), this time as a lover – either writing down intimate impressions from Venice, when he visited the city with Elena Negri, or daydreaming with illuminating sadness when contemplating the sunset, at the same time trying to escape the prying eyes of his compatriots. His memoirs, as valuable as the ones of his friends Kogălniceanu and Ghica, excel in depicting human countenances, a quality that he successfully translated into his fiction.

Keywords: *Alecsandri, diary, notes, memoirs, fiction*

Alecsandri a lăsat, în manuscris, și un *Jurnal de călătorie în Italia*, scris în franceză, publicat și tradus de-abia în 1947 (de C.D. Popastat) și, din nou, în 1964 (de Marta Anineanu). Este un jurnal amoros, primul de acest fel la noi. Poetul călătorește cu N. (Elena Negri) și notează cu amănunțime etapele voiajului, cu momentele lui de *mulțămire* – cum am văzut că face de regulă, dar și cu întâmplările neplăcute. Și, cum știm că este un călător foarte exigent – ca să nu zic cusurgiu – înregistrează toate împrejurările (rele) ce stau în calea filosofiei sale de viață bazată pe un hedonism temperat, în forme boierești răsăritene, ușor intelectualizat. Dă, într-un rând, o explicație acestei suspiciuni ce-l urmează peste tot. Explicația (justificarea) lui este că, dacă atunci când sosești într-un oraș și camera de hotel este mică, rece și obscură sau personalul de serviciu se arată lipsit de politețe, atunci cunoașterea orașului respectiv – oricâte monumente de artă ar avea – este compromisă. Iremediabil compromisă, căci, zice el:

„Nimeni nu-și poate închipui în ce măsură unele neplăceri din călătorie, unele întâmplări neprevăzute influențează impresiile călătorului... Astfel, sosirea într-un oraș pe un timp urât și la o oră târzie din noapte, grosolănia funcționarilor cu care ai de-a face, nevoia în care te afli câteodată să primești o cameră mică, rece și obscură la un etaj prea aproape de cer, dificultatea de a încerca să te înțelegi în limba țării prin care treci, neplăcerea de a alerga pe străzi, prin ploaie, în căutarea unui hotel, cu bagajul asupra ta etc. sunt tot atâtea motive în stare să te indispună și să-ți inspire aversiuni oarbe. Ai încercat *o parte din aceste mici mizerii ale călătorului* intrând într-un oraș? S-a isprăvit, orașul este dinainte condamnat în ochii tăi! În zadar se vor ridica în fața ta monumente mărețe, în zadar străzile se vor desfășura frumoase și largi înaintea pașilor tăi, nimic nu te mulțumește! Totul este meschin, greoi, de prost-gust, rece, gol, pretențios, într-un cuvânt, plicticos în cel mai înalt grad, și nu aștepți decât clipa de a fugi dintr-un loc care îți amintește ceea ce ai suferit etc.”

Alecsandri înregistrează toate împrejurările (rele) ce stau în calea filosofiei sale de viață bazată pe un hedonism temperat, în forme boierești răsăritene, ușor intelectualizat. Dă, într-un rând, o explicație acestei suspiciuni ce-l urmează peste tot. Explicația (justificarea) lui este că, dacă atunci când sosești într-un oraș și camera de hotel este mică, rece și obscură sau personalul de serviciu se arată lipsit de politețe, atunci cunoașterea orașului respectiv – oricâte monumente de artă ar avea – este compromisă.

Cu aceste idei despre plăcerile și neplăcerile voiajului, se urnește Alecsandri din Iași în ziua de 7/19 iunie 1846, luând drumul spre Constantinopol cu trăsura, în goana mare a cailor. La o jumătate de oră se ivește însă primul ghinion: trăsura în care s-a instalat dă peste o căruță țărănească și îi rupe oiștea. Ca s-o repare, se oprește la Podul Iloaiei timp de patru ore. Trece prin Bacău și, la poarta din Mijina, constată că și-a uitat pașaportul în camera lui Negri. Ajuns la Galați, trimite pe cineva să i-l aducă și îl primește după cinci ore. Ia vaporul „Baronul Eihoff” spre Constantinopol, unde ajunge la 19 august și, de aici, la Smirna și Triest (29 august, seara), unde o așteaptă cu mare agitație pe N., care trebuia să ajungă aici din Germania. O strategie menită să deruteze pe indiscreți. Strategie reușită. Deocamdată, sosit înainte, îndrăgostitul își pierde răbdarea. Măsoară camera de hotel de zeci de ori, se uită cu o neliniște sporită pe fereastră, se duce la poștă, revine, în fine, N. sosește. De aici înainte, jurnalul capătă o notă, cu adevărat, intimă. Diaristul – de regulă reținut când e vorba de viața lui personală – dă drumul acum sentimentelor sale:

„Mă duc în camera ei și o strâng la piept cu toată căldura unei iubiri răscolite de o despărțire de două îndelungate luni. În acest timp, amândoi am făcut mai multe sute de leghe, unul în întâmpinarea celuilalt. Ea a străbătut o mare parte din Germania sub cuvânt că își îngrijește sănătatea, eu am traversat mai multe mări sub cuvântul nu mai puțin veridic al unei călătorii în Orient.”

Ținta acestei călătorii amoroase este Veneția. Așa că cei doi se grăbesc să ajungă acolo. Pentru a păstra discreția (clandestinitatea), locuiesc în hoteluri diferite. Vizitează, desigur, împreună acest oraș mitic despre care s-a scris o întreagă literatură. Palatul Dogilor le pare un tablou „minunat și totodată jalnic”. Poetul are emoții mari, iar N. încearcă o tristețe involuntară. Fac o plimbare în gondolă pe Canalul Giudedecca și admiră măreția întunecată a palatelor construite pe apă. Piazzeta le pare o „nefericită prostituată” fără pudoare. „Își expune mizeria sub podoabe false” – scrie diaristul, voind, probabil, să-și justifice opinia rea de acum despre comorile orașului pe care l-a mai văzut o dată, într-o perioadă de înflorire. Oricum, părerea turiștilor îndrăgostiți nu-i invariabil entuziastă, cum ne-am aștepta. Nefiind căsătoriți, se feresc de indiscreții compatrioți, reprezentați aici de Dna Știrbei și copiii săi. Când Dna Știrbei părăsește orașul, îndrăgostiții răsuflă ușurați și se hotărăsc să locuiască împreună. Ceea ce și fac. „În sfârșit – notează diaristul – suntem la noi acasă și la Veneția 11 septembrie 1846 și [la] 8 martie 1845”... Alecsandri are aici reverii romantice și face previziuni gospodărești pentru o conjugalitate sănătoasă cu N., care dă semne – încă de acum – de boală. Boala este încă departe și iubirea e mai înflăcărată decât oricând. Discursul amoros se dezleagă de opreliștile moralei canonice:

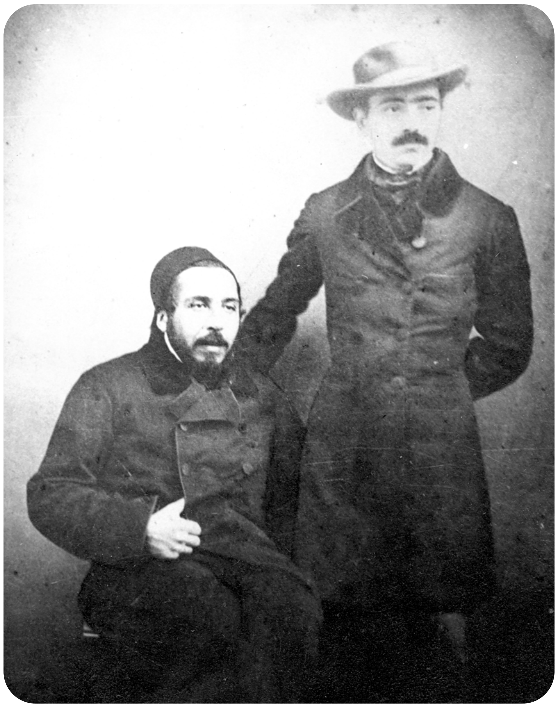

V. Alcsandri cu Ion Ghica

„Aici începe cu adevărat viața noastră în doi, fără piedici, fără neliniști, absorbiți de fericirea și de nebuniile noastre copilărești. Orele trec, zilele se scurg, săptămânile se îngrămădesc în urma noastră cu o așa de mare repeziciune, încât suntem aproape îngroziți. Ne este teamă că vom îmbătrâni prea curând, fără să băgăm de seamă curgerea timpului. Niciodată gata înainte de ora unu sau două după amiază, vorbim despre tot și de nimic, râdem tot astfel și ne îmbrățișăm mereu, ceea ce face din orele noastre un lung și neîntrerupt lanț de sărutări și mângâieri. În sfârșit, luăm hotărârea solemnă de a deveni cuminți; ne îmbrăcăm în grabă și ne facem intrarea în salon cu un aer de așa-zis bonton comic, pe care uităm să-l păstrăm, căci, în loc să ne purtăm amândoi ca într-un salon, așa cum ne-o făgăduim de fiecare dată, ne trezim iarăși alergând ca niște copii prin odăi, cântând, râzând în hohote; toate acestea, pecetluite de fiecare dată cu un sărut dulce, urmat de multe altele.”

Ca să dovedească faptul că diaristul poate fi gospodar chivernisit, merge în Piața San Marco și cumpără *6 felegele, 6 zarfuri, un ibric pentru cafea turcească* și *o mașină pentru cafea cu lapte* etc. N. este, probabil, mulțumită de acest zel casnic, oricum, din însemnările lui Alecsandri aflăm că ea se remarcă printr-o „vioiciune de maimuțică absolut încântătoare și copilărească [...] mănâncă ciripind și ciripește mâncând”. Este cunoscut faptul că discursul amoros cuprinde, de regulă, asemenea limbaj diminutival încărcat de alintări puerile. Alecsandri nu face excepție. Rușinat, poate, mai târziu de ele și, în genere, de tonul prea intim al jurnalului, l-a lăsat în manuscris. Oricum, viața la Veneția a acestui cuplu romantic este sublimă. Sorbindu-și cafeaua și trăgând dintr-o lulea turcească, boierul moldav are timp să viseze la Orient și la Moldova natală și să facă libațiuni pentru fiecare: *libațiunile pentru Moldova, fumul din lulea pentru Orient*. Asta ca să nu uite, cumva, cititorul său că diaristul adoră tihna civilizației europene. Ce urmează este o reverie de o tristețe luminoasă, într-o seară venețiană. Cuprins de o neliniște necunoscută, diaristul Alecsandri se instalează într-o *așteptare dureroasă* și reflectează la psihologia eroului îndrăgostit care suferă fără să știe din ce cauză. O maladie despre care vorbește mai târziu și Roland Barthes. Ea capătă, în cazul lui Alecsandri, formele reveriei romantice:

„La ora aceasta lumina descrește în mod sensibil, întunericul înaintează, ca un trădător. Nu mai este ziuă și nu este încă noapte; este o clipă mohorâtă, când natura pare a fi în agonie, când cerul, fără stele, este trist ca un tron gol, când orice lucru se învăluie într-o culoare nedefinită. Sufletul se cufundă într-o așteptare dureroasă, încearcă neliniști fără seamăn. Gândul plutește nehotărât, ca o barcă pe o mare fără margini, suferă ca sub impresia unui vis rău și de nelămurit. Este ora când simt o nemărginită tristețe, când mi se pare că privesc de departe la moartea unei persoane iubite. Sunt fără să vreau abătut și devin îngrijorat. N. devine visătoare, la rândul său, și pentru câteva minute suntem de nerecunoscut, dar deodată băgăm de seamă cu groază că sunt aproape două ore de când nu ne-am mai sărutat, și iată-ne într-o clipă veseli, cu ochii strălucitori de bucurie și răzbunându-ne împreună pentru timpul pierdut. Natura a dăruit fiecăruia din noi caractere mai mult sau mai puțin fericite, în raport cu fiecare dintre noi înșine, dar dragostea a făcut din ele caracterele cele mai asemănătoare. Veselia unuia gonește tristețea celuilalt, și aceasta fără strădanii; este de ajuns un cuvânt, o privire, un surâs. Și din deplina comuniune în cele mai multe privințe, cum și din nepotrivirea în altele, se naște cea mai dulce unire în inimile noastre, farmecul cel mai încântător pentru sufletele noastre și fericirea cea mai desăvârșită pentru viața noastră.”

> *Este cunoscut faptul că discursul amoros cuprinde, de regulă, asemenea limbaj diminutival încărcat de alintări puerile. Alecsandri nu face excepție. Rușinat, poate, mai târziu de ele și, în genere, de tonul prea intim al jurnalului, l-a lăsat în manuscris. Oricum, viața la Veneția a acestui cuplu romantic este sublimă. Sorbindu-și cafeaua și trăgând dintr-o lulea turcească, boierul moldav are timp să viseze la Orient și la Moldova natală și să facă libațiuni pentru fiecare:* libațiunile pentru Moldova, fumul din lulea pentru Orient

Ziua despărțirii de Veneția (spațiu de plenitudine și de extaz erotic) apropriindu-se,

N. devine și ea tristă („părăsesc Veneția cu părere de rău, căci aici mi-ai dat mai multă fericire decât am putut visa vreodată”), autorul jurnalului (un jurnal trăit în doi, cum se întâmplă, la un moment dat, și în *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu!) revine asupra Veneției „multiubite” și a psihologiei amorului în mijlocul palatelor mărețe și umede. Alecsandri face, la sfârșitul celor două lumi, o confesiune surprinzătoare în care găsim și promisiunea de fericire neîntinată. O analiză a amorului său venețian, dar și o analiză a jurnalului acestei experiențe unice. Încă o dată, discretul, tihnitul Alecsandri coboară sau urcă (în definitiv este același lucru) stilul său epic în sentimentalitatea cea mai gravă și cea mai luminoasă. Un alt Alecsandri decât acela pe care îl știm (un Alecsandri romantic care caută postura clasică în scriitura lui, un spirit hedonist ce caută pe unde umblă *mulțămirile* sale, în fine, un spirit programatic prudent)? Într-un anume sens, da, arată o altă față a bardului de la Mircești. El se simte un european (și este, negreșit, deja, la 1845-1846) și voiajează prin lume fără complexe, însoțit mereu – și acest fapt trebuie subliniat – de comoditățile, bucuriile mari și mici ale boierului de țară sedentar. Notele lui de călătorie sunt de natură eseistică și arată un spirit ordonat, cultivat, desigur, dar și dornic de bunuri lumești. Îi place să mănânce și, oriunde ajunge, nu uită să prezinte gastronomia locului, în fine, prețuiește *Cafeaua* și *țigaretele* și, când dejunul sau cina capătă amploare, descrie cu satisfacție *cheful* ce urmează. Nu-i place singurătatea și rareori aflăm din însemnările sale că ia masa singur. Îi place comunitatea și o caută. Este, negreșit, o fire sociabilă și, chiar atunci când spiritul său este melancolic, vedem că melancolia evită singurătatea.

> *Îi place să mănânce și, oriunde ajunge, nu uită să prezinte gastronomia locului, în fine, prețuiește* Cafeaua *și* țigaretele *și, când dejunul sau cina capătă amploare, descrie cu satisfacție* cheful *ce urmează. Nu-i place singurătatea și rareori aflăm din însemnările sale că ia masa singur. Îi place comunitatea și o caută. Este, negreșit, o fire sociabilă și, chiar atunci când spiritul său este melancolic, vedem că melancolia evită singurătatea*

Revenind la *Jurnalul* italienesc și la experiența (miraculoasă) pe care o trăiește la Veneția, diaristul ține să precizeze într-o notă finală că s-a ferit, în relatările sale, de „încordări sentimentale” și de „prozele tragice”. E drept, mărturisește el, că uneori, „exagerat sceptic”, „a înfipt scalpelul analizei în miezul lucrurilor și sentimentelor”, dar a făcut-o (*am făcut-o*, zice el, sugerând complicitatea cuplului de îndrăgostiți) ca să ferească discursul de „sforăitul burlesc al dramei moderne” și de „exagerările emfatice”. O precizare ce trebuie reținută pentru că ea spune ceva despre stilul diaristic al autorului ce consemnează intimitățile vieții sale. Nu este însă mai puțin adevărat că stilul rece de care face caz diaristul nu suprimă de tot idila sentimentală și, în fond, tonalitățile grave ale spiritului amoros. *Jurnalul* italian – scris, cum am reținut, la 1846 și rămas mai bine de o sută de ani între hârtiile poetului – este nu numai cea mai intimă scriere a sa, dar și cea mai verosimilă, în genul ei, operă epică a artistului.

*

Lângă *proza de idei* și *proza de călătorie* intră și o bună parte din memorialistica lui Alecsandri, care nu-i deloc lipsită, nici ea, de calități artistice. Poetului îi place, s-a putut constata, să povestească și, povestind, să-și aducă aminte de fel de fel de întâmplări pe care le-a trăit sau pe care le-a auzit. Există mai totdeauna o dimensiune subiectivă, biografică în aceste relatări și chiar în scrierile de ficțiune există fragmente în care autorul reproduce scene din viața lui sau a contemporanilor săi. Din acest punct de vedere, el nu este un memorialist mai puțin colorat, dar mai puțin talentat decât amicii Kogălniceanu și Ghica. El însuși se declară a fi un mare amator de astfel de „stoluri de suveniruri variate" și, într-o epistolă adresată în 1883 lui Ghica, regretă faptul că nu are la dispoziție *o mașină stenografică de buzunar* (sic) pentru ca în lungile zile de iarnă de la Mircești să înregistreze *anecdotele, schițele ușoare, memoriile istorice* și *portretele* („bine colorate") pe care le știe și care, puse la un loc, ar forma o veritabilă bibliotecă:

„Câte romanuri, câte piese de teatru, câte scrieri fiziologice s-ar putea clădi cu materialul adunat în el! Și câte spirite sănătoase s-ar retrage cu mulțămire în sanctuarul său spre a se odihni de luptele zilnice și de preocupările, zise politice, ale epocii de față!..."

N-a avut la dispoziție mașina stenografică de care vorbește, pentru că nu se inventase încă, dar a avut timp și chef să-și noteze amintirile și să facă pe scurt și nu totdeauna concludent portretele oamenilor iluștri din generația sa (Bălcescu, Russo, Dimitrie Rallet, Costache Negruzzi) sau să compună mici eseuri critice și biografice despre Prosper Mérimée și Lamartine, scriitori pe care îi cunoscuse în timpul studiilor sale în Franța. Costache Filipescu îi pare un tânăr bucureștean frumos și elegant, „cu suflet entuziast și o elocvență naturală", doborât de moartea fiului său. „România perdu unul din cei mai demni, unul din cei mai nobili copii ai săi", conchide el. Pe Lamartine îl numește „dulcele poet al inimelor tinere". În viața și scrierile prietenului Alecu Russo remarcă „gustul [pentru] plăcerile vieții apostolice" și reconstituie pe scurt biografia lui ca deținut politic etc. Mai complex și mai solid analitic este textul despre Costache Negruzzi pe care îl admiră, am văzut deja, și-l consideră un înaintaș demn de urmat. Prilej, totodată, de a-și preciza ideile sale în probleme politice, comentând opiniile modelului. Portretele, în genere, pe care le-a lăsat Alecsandri sunt, repet, sumare (prea sumare) și inesențiale. Calitatea superioară a memorialisticii sale se vede mai bine în *fizionomiile* scrise de el, după cum am dovedit mai înainte. *Iașii în 1844* este, în genul pe care îl discutăm aici, o piesă de rezistență literară, comparabilă cu acelea lăsate de Kogălniceanu, mai bun fizionomist și mai profund moralist.

*

Alecsandri a scris, cum se știe, și proze de ficțiune. O parte dintre ele (*Istoria unui galbân și a unei parale, Vasile Porojan*) au intrat multă vreme în manualele școlare, altele (*Dridri, Buchetiera de la Florența, Mărgărita*) sunt cunoscute și comentate mai mult de istoricii literaturii, atunci când prezintă epica romantică din epocă. Există în publicistica lui un fond epic și, în fapt, în orice scrie, Alecsandri introduce o scenă de viață. Plăcerea și darul lui de a povesti sunt evidente. Cea mai veche narațiune – scrisă în 1840 la îndemnul lui Kogălniceanu, pe când se afla la moșia acestuia, Râpile, situată pe malul Prutului – este *Suvenire din Italia. Buchetiera de la Florența*, publicată în „Dacia literară" din același an.

Narațiunea, cu un scenariu tipic romantic (iubire fulgerătoare între un pictor și o actriță, intervenția unui tiran bătrân și gelos – zis Barbarissimo –, înjunghierea tânărului pictor, dispariția misterioasă a actriței, reapariția ei travestită în florăreasă după multă vreme, regăsirea și fuga îndrăgostiților etc.), un scenariu, repet, de roman foileton, completat – în narațiunea lui Alecsandri – cu reflecții despre artă și despre arhitectura și muzeele Florenței. Istoria acestei drame sentimentale, care se termină, totuși, bine, este povestită – la persoana întâi singular – de un amic al pictorului V., răsturnând cronologia faptelor. Povestea în sine, cu intimitățile ei, este reconstituită de către actorul principal, „cu ochii plini de lacrimi”, după ce ea se petrecuse în bună parte. V. este o fire impresionabilă, un caracter iute, cu imaginația explozivă, pe scurt, un artist în viziune romantică. Alecsandri îl prezintă ca atare, folosind clișeele cunoscute din romanul foileton al timpului:

Calitatea superioară a memorialisticii sale se vede mai bine în fizionomiile *scrise de el, după cum am dovedit mai înainte.* Iașii în 1844 *este, în genul pe care îl discutăm aici, o piesă de rezistență literară, comparabilă cu acelea lăsate de Kogălniceanu, mai bun fizionomist și mai profund moralist*

„Când sufletul său era mișcat de vreun lucru, atunci toată ființa-i se pătrundea de el, imaginația-i se înflăcăra și baterea inimii sale îi zdrobea peptul... Natura lui îl făcea să sâmtă lucrurile cu mai mult foc decât alți oameni, dar totodată fieștecare sâmțire era pentru dânsul un fulger care îl străbătea, îi aprindea sângele și îi surpa puterile.”

Când o revede pe Cecilia, sub chipul unei frumoase florărese, pictorul delirează, reclamând „extazuri dumnezeiești” într-un stil înalt liric. Sub aceste auspicii livrești începe confesiunea eroului, începând cu copilăria lui de orfan crescut prin pensioane până în ziua în care, mergând la operă, descoperă pe Cecilia, actriță „frumoasă și răpitoare ca geniul armoniei cerești”. Lovit de o iubire fulgerătoare, V. o pictează și, pentru a-i sacraliza chipul sublim-îngeresc, depune tabloul în Capela Sfintei Cecilia din Santa Maria del Fiore. După reapariția Ceciliei reale, eroii se întâlnesc la 11 noaptea (timp, iarăși, tenebros romantic) în capela citată, în fața icoanei ce-i divinizează frumusețea pământeană. Eroii pleacă, apoi, în lume, petrecându-și viața, cum ne încredințează naratorul, „în cântece, în sărutări și în veselii”. Nu scapă, în această epică tinerească, nota ei senzațională, aglomerația de stereotipii romantice și voința autorului de a sugera idealul unei iubiri sublime transpus în artă. Estetic vorbind, partea cea mai reușită este aceea care înfățișează atmosfera Florenței.

Istoria unui galbân și a unei parale (1844) este scrisă în alt stil, mai apropiat de epica realistă. Este o proză alegoprică – îi putem spune – de tip picaresc. Eroii (aristocratul galben și modesta para) călătoresc în toate mediile și, întâlnindu-se după lungi rătăciri, povestesc prin ce-au trecut și ce-au văzut. Autorul citează, ca posibilă sursă de inspirație, o fabulă din Donici (*Ferul și argintul*), alții vorbesc de un posibil model din literatura germană. Galbenul se simte un aristocrat și în dialogul cu paraua de origine modestă (avusese cu ea, în tinerețe, o idilă amoroasă) folosește un limbaj plin de ifose. Are o origine nobilă (olandeză) și a trecut prin pungile oamenilor de vază, paraua – cum îi arată și numele – vine din clasele de jos și nu arată, în acest „duel bănesc”, îngâmfare și bădărănie. Sentimentală, ea își amintește cu nostalgie de idila ei cu trufașul galben de azi, în 1820, în tinerețe, atunci când s-a întâlnit cu el în buzunarul Căpitanului Costiță, pe Marea Neagră... Ce urmează, se poate închipui. Vechii amorezi, regăsindu-se la altă vârstă (galbenul și-a pierdut zimții, paraua arată ca o bătrână deteriorată), își povestesc viața prin care au trecut și o judecă. Autorul – în casa căruia galbenul și paraua s-au reîntâlnit – trezit din somn și așezat într-un comod scaun elastic, își notează dialogul lor.

O fabulă, desigur, bună, inteligent gândită și bine scrisă. Prilej pentru el de a face, acum, ceea ce am numi *fizionomiile* mediilor sociale și de a schița caractere. Galbenul – care este mai locvace și, după cât se pare, a călătorit mai mult – trece prin buzunarul unui căpitan de tâlhari, apoi prin buzunarul unui ispravnic, prin punga unui Neron israelit și, de aici, ajunge în buzunarul unui surtucar valah – un Don Juan de mahala – care împușcă francul și vorbește o limbă păsărească. Evident că prozatorul nu scapă ocazia de a-i ridiculiza pe creatorii și locuitorii ce o folosesc. Citează pe Buffon și frecventează operele timpului, iar când este nevoie, face referiri mitologice spre a-și îmbogăți discursul. Pe Mars îl numește un „Don Juan ceresc ce fu prins cu Afrodita în mrejele lui Vulcan”. Ajuns în mediu intelectual, vorbește franțuzește. Galbenul este, putem conchide, un comentator moral instruit și un critic social curajos și perspicace. În situații grele (o încurcătură sentimentală), el își scapă stăpânul de la moarte, dovadă că are un suflet generos. Are, de altfel, o teorie despre amor și legile lui:

„Toate istoriile din lume – zice el – sunt drese cu amor, acesta este cel mai vechi și cel mai cu gust *mezelic* a unei întâmplări; cât pentru *bărbatul urât*, se tălmăcește lesne prin nătângia oamenilor care repetează, de când mitologia, istoria Afroditei cu Vulcan. Eu, dacă aș fi domn într-o țară, aș face o pravilă după care numai oaminii cei frumoși ar avea drept să se căsătorească cu femei frumoase, iar cei urâți ar fi siliți să ieie pe cele urâte, și prin chipul acesta sunt sigur că aș curma răul nestatorniciei și a necredinței. Ah! Doamne! De ce nu-s domn!”

Despre poeții fără talent crede că nu există în lume ființe mai țâfnoase decât ei. Filosof, el este un stoic resemnat, căci, zice el, „nimic nu-i statornic în lume, tinerețile trec, norocul pere tocmai când gândești să guști mai bine plăcerile lui”. Ca să dea mai multă crezare istoriilor lui, galbenul deschide paranteze și introduce în discursul lui povești de dragoste sau fizionomii de tot felul. Iată cum prezintă el pe profesorul care dă lecții de franceză unei isprăvnicese și iubește, în particular, vânatul. Cu succes în prima ipostază (erotică, nu dăscălească), profesorul este un ridicol vânător păgubos. Ajuns în buzunarul acestui netrebnic, galbenul-martor îi face un portret caricatural:

„Trebuie să știi, iubita mea, că nu este tigru, nu este hienă, nu este, în sfârșit, lighioaie pre pământ mai crudă decât un vânător prost în cele dintâi a lui cercări. Țelul său este numai ca să ucidă pentru ca să se încreadă că-i pușcaș; de aceea trage în toate părțile, în toate jigăniile, fără deosebire: găini, prepeliți, curcani, vrăbii, ba încă, de nu s-ar sfii, ar slobozi pușca și peste oameni. Se înțălege de la sine că cele mai multe ori el împrăștie în vânt oci întregi de praf și că se ostenește zile mari degeaba. Iar dacă i se întâmplă să doboare vreo păsăruică oarbă, să-l vezi atunci cum aleargă cu ochii bolditți la locul unde au zărit-o picând: gard, șanț, spini, el răzbate tot, fără sfială; ar trece și prin foc fără a lua sama, căci atunci el nici nu vede, nici n-aude. Își perde ceasornicul, pălăria, pușca... dar nu-i pasă; el au lovit!... și de vreme ce-au lovit, e pușcaș bun. Această idee măgulitoare ațâță focul ce-l înflăcăra și dă aripi picioarelor sale, carele aleargă, saltă, zboară făr-a atinge pământul. Și când zărește în iarbă paserea rănită, să-l vezi cu ce turbare se aruncă asupra ei, și pe urmă cu ce fudulie o ridică până la ochi ca să o privească mai de aproape. Atunci i se pare că țâne o lume în mână! Bucuria lui este nebună; ar vroi să lege paserea la pept ca o decorație, dar, aducându-și aminte că are torbă, o pune într-însa, și apoi o scoate de zece ori pe minută pentru ca să o mai vadă. Deșertăciunea lui găsește pricină de falǎ în moartea unei ființi nevinovate!”

Reușit în această lecție de caracterologie în lumea moldovenească, în care prăpastia dintre clasele sociale este enormă, este portretul femeii urâte și rele, amenințată de bătrânețe. Jupâneasa Safta urăște de moarte pe tânăra Zamfira și o persecută diavolește:

Vornicul Alecsandri, cu fiii, Iancu și Vasile Alecsandri

„Această rea femeie era tipul acelor slujnice obraznice cărora slăbiciunea și bunătatea stăpânilor le încredințează oarecare putere pentru privigherea casii; ea părea să fi fost destul de frumoasă în vremea ei și să înțelege prea lesne cum au agiuns treptat din fată-n casă a fi giupâneasă în casă și în sfârșit stăpâna casii și a boierului, căci acesta era holtei. Giupâneasa Safta avea acum vro patruzeci de ani, era naltă, uscată, galbănă de venin și sluțită mai mult de răutatea ce ferbea într-însa, căci nimic nu preface atât obrazul unei femei ca răutatea inimei. Ea sâmța foarte bine că și-au trăit traiul și și-au mâncat mălaiul, după cum zice vorba, și de ciudă își răzbuna asupra Zamfirei, pentru că Zamfira acum era de cincisprezece ani, era tânără, era frumoasă, vestită de frumoasă, încât toți din târg se minuna de ea. Iar mai cu samă boieriul, de o bucată de vreme, o găsea foarte pe plac și, fără nici o rușine, îi zicea vorbe și îi făcea propuneri mârșave, pe care Zamfira nu le putea înțelege. De câte ori se întâlnea cu dânsa, el o săruta, o dismierda și, dacă ea vroia să fugă, o amenința cu bătaia. De acolo prepusuri din partea giupânesii Saftei, gelozii și în urmare iar pedepse pentru biata fată. Aceste scene triste se reînnoia pe toată ziua; dar, în sfârșit, Dumnezeu se milostivi de dânsa."

Prozatorul laudă, în schimb, neamul frumos al țiganilor și inserează în discursul său o poveste de dragoste, în care eroina, Zamfira, și eroul, Nedelcu (lăutar vestit), se iubesc în chip pasional romantic și se despart tragic. Un portret reușit este și acela al surtucarului trântor, jucător de cărți, *ființă problematică, fără niciun fel de viețuire*, care „pică năpastă în casele și la mesele oamenilor" și ajunge să se chivernisească fără a face nimic de ispravă.

Contribuția Paralei în acest dialog caracterologic este modestă. Rolul ei pare a fi acela de a asculta pe mai învățatul și mai umblatul prin lume galben și, din loc în loc, de a-l trage de mânecă pentru a scurta istoriile pe care le debitează fără încetare. Intervine, totuși, și cu câte o judecată morală, cum ar fi acestea: „oamenii se deprind cu sațietățile cele mai răle" sau „spiritele înalte se potrivesc ades la gânduri" etc., dovadă că nu-i slabă de minte. E limpede că prozatorul o dezavantajează, dându-i în această inedită dezbatere doar rol de receptor binevoitor. Când fudulia galbenului întrece măsura și dorința lui de grandoman umilește adânc paraua săracă și cinstită, ea are replică, precum în această parodie a unei ciorovăieli conjugale într-un cuplu bătrâm:

„Râde dracul de porumbrele negre!... Dar nu vezi, ciuntitule, cât ești de ros de chila zarafilor?... nu te vezi că ai agiuns în trii colțuri, că ai scăzut și ai slăbit cât un irmilic de cei noi?... Ți-ai perdut toți dinții, sărmane, și vrei să mai muști pe alții?

Galbânul *(cu fudulie, ridicându-se în picioare):* Leul deși îmbătrânește tot leu rămâne, asemine și galbânul tot galbân!

Paraua *(săltând des și iute de râs):* Galbân, tu?... Cu adevărat, sărmane, ești galbân, dar de gălbănarea morții.

Galbânul: Ian ascultă, cadână bătrână, nu te giuca cu cuvintele, că deși sunt acum in trii colțuri, pe loc înfig unul în tine.

Paraua *(cu dispreț și cu un aer de mărire):* Eu am trecut prin degitele ienicerilor și nu mi-au fost frică! Tocmai tu vrei să mă sparii?"

Acest divan al banilor este, literar judecând lucrurile, excelent închipuit și bine scris – pentru vremea în care a fost compus –, scoțând la lumină, între altele, fina ironie intelectuală a prozatorului și capacitatea lui de a judeca sub această formă alegorică moravurile amestecate ale timpului. Este, de altfel, proza cea mai originală a lui Alecsandri.

*

Spre 1869-1870, când Alecsandri intrase, ca poet, în faza regalității sale, el revine la stilul epic din tinerețe, scriind *Dridri* – un roman neîncheiat – și *Margarita*, după care tipărește, în 1880, în „Convorbiri literare", o excelentă proză memorialistică – *Vasile Porojan*. Aceasta din urmă este stimulată de corespondența cu Ion Ghica. Așa și este înfățișată, în introducere, de autor: ca un fragment din amintirile sale din copilărie. Porojan este copil de țigan de pe moșia familiei Alecsandri și, amintindu-și de el, târziu, la bătrânețe, poetul – devenit acum memorialist, partener de dialog cu amicul Ghica – îi face partenerului său de joacă din copilărie un portret ce se ține minte. Porojan este isteț, priceput în fabricarea de zmeie, știe să fure mere, știe „să sune din drâmbă cu un talent la care n-am putut ajunge niciodată și pe care îl admiram mai mult decât am admirat mai târziu talentul lui Liszt” – zice memorialistul, forțând, desigur, comparația. Fiul de lingurar are și talente magice. Să șuiere ca șerpii și să-i cheme la el, de pildă, sau este neîntrecut atunci când trage cu praștia și câte altele. Este refractar față de regulile stabilite în clasa lui de robi. Porojan este un fel de Nică a lui Ștefan a Petrei, născut nu lângă *Ozana cea frumos curgătoare*, într-o familie de cinstiți gospodari, ci în șatra de pe moșia de la Mircești, pe malul Siretului. Vorbind de el, Alecsandri vorbește, în fapt, despre copilăria sa:

„Meșteri în arta de a fura merele și perele de pe crăngi; îndrăzneți la asaltul stogurilor de fân, din vârful cărora ne plăcea a ne da de-a rostogolul; neobosiți la «puia-gaia», la «poarca», la «țârca» și chiar iscoditori de nouă jocuri, eram mândri unul de altul!... Singura deosebire ce exista între noi doi consista într-aceea că pentru fărdelegile noastre copilărești, numai Porojan era pedepsit de către jupâneasa din casă, mama Gahița! Câte bătăi a mâncat el, sărmanul, pe socoteala mea!... De-abia scăpat din mânile jupânesei cu chica topor și cu obrajii bujorați de palme, el alerga la mine și, uitând usturimea, mă îndemna să ne jucăm în puf. Eu îl mângâiam, dându-i câteva parale turcești ca să cumpere halviță și simit, două *friandize*, cum zic francezii, două *Delicatessen*, cum zic nemții, pentru cari Porojan era în stare să-și vânză căciula dacă ar fi avut-o, și eu în stare să-mi dau papucii din picioare.”

Spre 1869-1870, Alecsandri revine la stilul epic din tinerețe, scriind, în 1880, în „Convorbiri literare”, o excelentă proză memorialistică – Vasile Porojan. *Aceasta este stimulată de corespondența cu Ion Ghica. Așa și este înfățișată: ca un fragment din amintirile sale din copilărie. Porojan este copil de țigan de pe moșia familiei Alecsandri și, amintindu-și de el, târziu, la bătrânețe, poetul – devenit acum memorialist, partener de dialog cu amicul Ghica – îi face partenerului său de joacă din copilărie un portret ce se ține minte*

Memorialistul face din el un personaj notabil, rămas ca atare în literatură. Cât despre Porojan, aflăm că devine, într-adevăr, „pitar de frunte”, dar funcția nu-l încântă deloc și, când are ocazia, o părăsește. Ocazia dintâi i-o dă chiar fiul boierului de la Mircești, atunci când pleacă la Paris. Porojan dispare și reapare după întoarcerea acestuia din urmă de la studii. Eliberat din robie, dispare, apoi revine și tot așa până ce moare cuprins de mizeriile sărăciei și ale bătrâneții. Un personaj, repet, memorabil într-o proză scrisă cu talent epic și cu empatie pentru o categorie socială ce trage după ea, în plin secol al XIX-lea (secolul libertății), lanțurile unei înfricoșătoare sclavii orientale.

Până atunci, mai este încă vreme și bucuriile copilăriei nu sunt încă îngrădite, chiar dacă robul Porojan plătește – cum se deduce din fragmentul citat mai sus – pentru năzdrăvăniile făcute de cei doi prieteni nedespărțiți. Prima despărțire apare atunci când Alecsandri este trimis de părinții săi

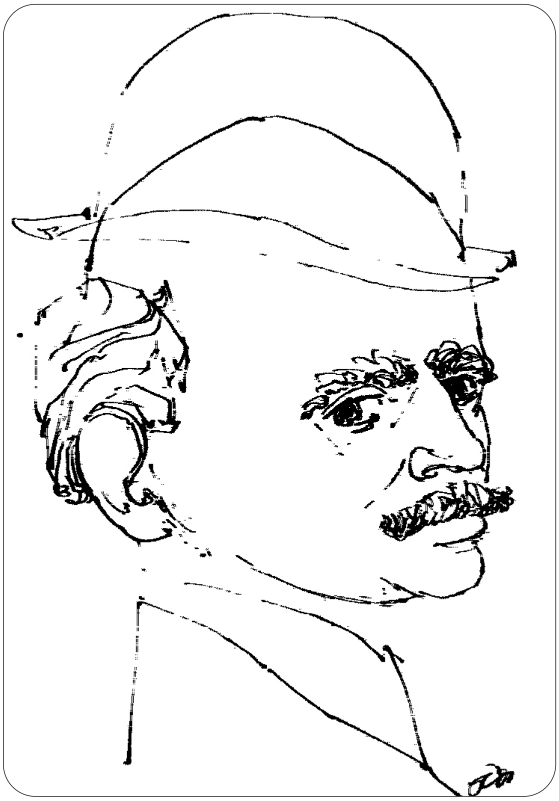

Vasile Alecsandri, văzut de Gion

la pensionul Dlui Victor Cuénim ca să învețe ceea ce se învăța pe timpul acela (*un pic franțuzește, un pic grecește, alt pic nemțește, puțină istorie și geografie*), iar Porojan este adunat și el de pe drumuri și trimis ca ucenic la bucătărie, sub directa supraveghere a unui pitar sever care folosește ca instrument de educație ciomagul. Elevul Dlui Cuénim este trist și notează mai târziu în memoriile sale: „Adio, nepăsare a copilăriei! adio libertate, adio fericire!"

De la acest punct, destinele celor doi protagoniști se despart, căci, în timp ce Porojan se luptă să devină pitarul curții boierești, fără a avea deloc tragere de inimă, Alecsandri este obligat să învețe verbele franțuzești, germane și grecești pe de rost și să se trezească în fiecare dimineață cu noaptea în cap la sunetele unui lighean de aramă lovit, cu vrednicie, de Dna Cuénim... Vin, apoi, orele plicticoase, neodihna, examenele zilnice („o mie de mici mizerii ce sunt legate de bietul copil ieșit din casa părintească"). Toate acestea îl duc la disperare. Nu exagerează Alecsandri? Sigur este că viața în pensionul Dlui Cuénim este aspră și elevului sensibil nu-i rămâne decât să privească dealurile Socolei și să se gândească, melancolic, la copilăria liberă ce-o lasă în urmă. Despărțirea de copilărie este totdeauna un fenomen tragic. La 40 de ani, când se apucă să scrie *Amintirile din copilărie*, Creangă are un puternic sentiment de *mâhniciune*. Alecsandri găsește alte argumente:

„Un rege alungat din țara lui și-a fi aducând adeseori aminte de tronul său aurit. Astfel îmi aduc aminte eu de capra trăsurei de sub șopron. În momentele ce stam urcat pe ea, imaginea lui Porojan trecea pe dinaintea ochilor mei țintiți, însă nu neagră și veselă, ci pudruită cu făină și umilită de această albeață nefirească. După dânsa veneau figurile celorlalți robi, servitori din casa părintească, și anume: Stoica, vizitiul tătâni-meu, care avea mania de a fura tingirile cu bucate din curțile boierești pe unde părintele meu se ducea în vizită și le ascundea în lădița trăsurei, fără a se gândi că va fi trădat de mirosul bucatelor și de zinghenitul tingirilor urducate pe pavea. Ana, femeia lui, pe care el cerea să o lase sub cuvânt că: *i s-a învechit țiganca*. Costachi, bucătarul, care nimerea foarte bine sarmalele, ihnelele, ostropățurile etc., dar se încurca în blanmangele, căci le da un miros de sopon... *inde*, era obligat să le mănânce întregi. Casandra, Maria și Zamfira, trei fete frumoase pe cari mama Gahița le luase cu de-a sila din țigănimea de la Mircești, pentru ca să le crească în casă, să le deprindă a coase la gherghef etc. – Casandra, albă ca o fată de boier, se înamorase de Postolachi, cobzarul de la țară, și dorea să se mărite cu el, însă jupâneasa o căsători făr' de voie cu Costachi bucătarul, obligând pe Postolachi să-i cânte la nuntă! – Zamfira, mai norocită, izbuti a fugi cu Didică scripcarul, de la care am adunat mai multe cântece poporale, și a duce o viață nomadă cu iubitul ei până a murit, nu se știe cum și unde.”

Sunt, totuși, și momente mai vesele în viața de școlar a lui Alecsandri. De pildă, înainte de a ajunge sub bagheta maestrului Cuénim, el are ca profesor pe Călugărul Gherman, om aspru, certăreț, antipatic. Ca să se răzbune, elevii (printre ei, Kogălniceanu), ajutați de Porojan, îi zugrăvesc cu cerneală vișinie sprâncenele, barba și mustățile în timp ce călugărul doarme, zilnic, și horcăie de zguduie pereții... Efectul este nemaipomenit. Rușinat, părintele Gherman nu mai îndrăznește să iasă în lume timp de două luni de zile. La pension, asemenea răzbunări nu mai sunt posibile. Sau lipsește un Porojan care să le imagineze. Așa că melancolicul școlar se mulțumește să privească norii și să-și imagineze călătorii care să facă din el un Robinson Crusoe...

*

Dridri este o schiță de roman sentimental publicat fragmentar – sub titlul *Un episod din anul 1848* –, publicat în „Convorbiri literare” (1869), un alt fragment în „Revista contimporană” (1873), sub titlul *Dridri*, iar ultima parte (dintr-un scenariu epic cu mari goluri) a fost cuprinsă, împreună cu cele dinainte, în ediția postumă din 1904. Stilul este de la început jurnalistic (stil de reportaj senzațional, într-un gen care se cultivă mult în epocă, în asociere cu ceea ce se numește, azi, proza de consum. Romanul începe cu o știre gazetărească (moartea unei tinere artiste – pe numele ei adevărat Marie-Angélique Chataignez, numită de amici și admiratori Dridri, persoană gentilă, „un model perfect de eleganță și de istețime pariziană”. Este o tânără provincială care răzbate greu în lumea artei pariziene și, când reușește, întâmpină cu răbdare și inteligență invidia confraților. O anume Estera, bine plasată în lumea pariziană, îi poartă sâmbetele și încearcă s-o discrediteze. Don Juanii Parisului caută să-i câștige grațiile, fără să reușească. Între ei se află un diabolic Lord Arthur care, fiind refuzat, pune la cale ruinarea Contelui Farol, cel pe care îl alesese, după multe probe de iubire ardentă, incoruptibila Dridri. Uneltirile invidiosului Lord Arthur reușesc, în cele din urmă, să-l falimenteze pe adversarul său, onestul conte, care, discreditat, sărăcit, părăsește scena narațiunii. Istoria acestei iubiri, în care intră și câteva note balzaciene (vom vedea în ce chip și în ce moment al narațiunii) se încheie aici. Nu înainte însă de a afla că admirabila Dridri, având de ales între interesul ei material considerabil (un mic palat dăruit de conte) și onoarea acestuia din urmă, alege în chip romantic sacrificarea averii sale. Devotamentul în dragoste (pasiune) învinge, așadar, egoismul și dorința de putere lumească. Contele primește această probă morală cu următoarea propoziție: „Mulțumesc, sora mea!” și dispare. Îl părăsește, de îndată, și prozatorul, introducând în viața eroinei un alt personaj, Vali, emigrant, emisar la Paris al cauzei românești. Din puținele pagini despre acest episod aflăm câteva date din scrisorile confuze incluse la sfârșitul (provizoriu, desigur) al romanului. Înțelegem doar că Dridri trăiește, acum, o altă mare (și fericită) iubire cu acest revoluționar mesianic venit din estul Europei, devenind ea însăși o partizană a problemei românești... Este limpede că Alecsandri vrea să introducă în romanul sentimental un roman patriotic cu temă românească, explicând astfel de ce în paginile liminare avertizase că Dridri era bine cunoscută în mediul emigrației române din Paris pentru că „acea drăgălașă copilă atât de pariziană în spiritul ei” se unise cu aspirațiile patrioților români de la 1848. Cum, de ce, în ce împrejurări, nu știm. Este secretul unei istorii de amor pe care prozatorul îl sugerează în puținele pagini finale, incomplete și inconcludente epic. Așa că motivația devotamentului actriței pentru cauza românească rămâne, în mare parte, o enigmă. O enigmă pe care, bănuim, autorul trebuia s-o explice în paginile pe care n-a mai apucat să le scrie. Atât cât este și așa cum este scrisă, *Dridri* este o notabilă poveste de amor cu un subiect scos, parcă, din foiletoanele literare de duminică ale gazetelor pariziene.

Două lucruri mi se par că apropie această narațiune gazetărească de epica propriu-zisă, și anume stilul corect, prozaic, cursiv, lipsit – în chip fericit – de stilul metaforic pe care îl folosesc, de regulă, poeții atunci când se apucă să scrie romane. Alecsandri folosește stilul concentrat, aproape rece, demonstrativ. Rareori recurge la câte un adjectiv mai „frumos” sau la obișnuitele clișee epice. Este și stilul, s-a putut observa, pe care îl utilizează și în literatura memorialistică. Pentru un spirit romantic ca el, este o dovadă de conștiință estetică. În schimb, poezia lui este, adesea, o victimă a abuzului de diminutive și de alte sublimități formale. Al doilea fapt notabil în narațiunile sale este capacitatea de a reconstitui peisajul urban (observată și în prozele discutate până acum!) și, mai ales, spațiile interioare. Despre această însușire vorbește, ne amintim, și G. Călinescu. În *Dridri*, dăm peste câteva descripții care anunță stilul estetizant din *Bietul Ioanide*. Iată cum arată în închipuirea lui Alecsandri o cameră persiană din Hotelul Chataignez:

„Camera persiană era îmbrăcată pe pereți cu stofă citarie de Brusa și pe parchet cu un covor de Smirna, care producea sub picioare efectul unui gazon molatic. În unghiurile lui se rotunzeau patru divanuri acoperite cu șaluri în dungi de diferite colori. O lampă de argint de formă mauresca se cobora din mijlocul tavanului și răspândea o lumină misterioasă în acel cuib de visuri orientale. Camera pompeiană era întreg ornată cu mobile romane de bronz, care-i dau un aer de antichitate și care deșteptau în minte imaginea traiului casnic de pe timpul împăratului August, pe când artele frumoase ajunseră la gradul cel mai înalt de perfecție. Sala de prânz, spațioasă, bine luminată cu trei ferestre mari, era învălită cu piele nohotie de Cordova și conținea un asortiment frumos de mobile de stejar sculptat, toate adunate de prin casteluri cu multă dificultate și cu prețuri

> *Alecsandri folosește stilul concentrat, aproape rece, demonstrativ. Rareori recurge la câte un adjectiv mai „frumos” sau la obișnuitele clișee epice. Este și stilul, s-a putut observa, pe care îl utilizează și în literatura memorialistică. Pentru un spirit romantic ca el, este o dovadă de conștiință estetică. În schimb, poezia lui este, adesea, o victimă a abuzului de diminutive și de alte sublimități formale. Al doilea fapt notabil în narațiunile sale este capacitatea de a reconstitui peisajul urban (observată și în prozele discutate până acum!) și, mai ales, spațiile interioare*

fabuloase. Iar mai cu seamă camera de culcat înfățișa o adevărată feerie! Patul de abanos avea forma paturilor regale, purtând un baldachin pe patru coloane lucrate la strung cu o măiestrie perfectă și fiind capitonat cu brocart vișiniu de Lion. La colțurile acestei camere delicioase se iveau statuete de marmură de ale celebrului sculptor Pradier, una reprezentând amorul, a doua inocența, a treia cochetăria și a patra voluptatea. Pe păreți erau aninate oglinzi de Veneția și pe cămină strălucea o pendulă de argint încrustată cu lapis lazzuli.”

Spirit cultivat, umblat prin lume, cititor sigur al romanelor lui Balzac, de la care preia, probabil, ideea că ambianța personajului exprimă cultura și sensibilitatea lui epică, Alecsandri nu scapă din vedere obiectele de artă din acest spațiu intim în care se instalează o curtezană-artistă. Așa că, deși promite să nu insiste, face totuși un recensământ al etajerelor, lăzilor de porțelanuri și al argintăriei răspândite prin casă, reținând, ca un expert judecătoresc, toate obiectele de preț:

„E de prisos să mai cercăm a descrie numeroasele obiecte de artă răspândite prin apartament: etagere de palisandru îngheșuite cu mii de bagatele prețioase precum: filigrane de Genova, coraliuri de Neapole, cutii de lac de lapon, porțelane de China etc.; e de prisos să mai enumerăm lampele de malachit, argintăria masivă de prin bufeturi, lăzile de porțelană de Saxa, în cari înfloreau arbori de camelia și de naramze. Vom adăogi numai că grajdurile otelului conțineau șease cai de preț, doi de călărie și patru de ham, și că în șură se găseau un landau, o victorie și faimosul cupeu galben, care a jucat un rol atât de important în viața eroinei noastre.”

> *Spirit cultivat, umblat prin lume, cititor sigur al romanelor lui Balzac, de la care preia, probabil, ideea că ambianța personajului exprimă cultura și sensibilitatea lui epică, Alecsandri nu scapă în Dridri din vedere obiectele de artă din acest spațiu intim în care se instalează o curtezană-artistă. Așa că, deși promite să nu insiste, face totuși un recensământ al etajerelor, lăzilor de porțelanuri și al argintăriei răspândite prin casă, reținând, ca un expert judecătoresc, toate obiectele de preț*

Face, la urmă, și o teorie despre instinctele eleganței și frumuseții la femeie și despre greutatea bărbatului de a deprinde bunul gust:

„Totul era somptuos și perfect! Dridri se afla în elementul ei! În fiecare crisalidă este ascuns un flutur strălucitor! În fiecare femeie este ascunsă o regină! Femeia se naște cu instinctele eleganței și frumosului; ea simte că toate odoarele pământului sunt create pentru dânsa: flori, parfumuri, petre scumpe, arte, industrie ornamentală etc. și nu e departe de a crede că însuși soarele a fost aprins în ceruri numai și numai ca să lumineze grațiele ei. Pe când bărbatul are nevoie de ani întregi spre a se ciopli și a ajunge la oarecare grad de distingere, femeia în câteva săptămâni să metamorfozează ca prin vărguța unei zâne și se apropie de perfecție. Crisalida se deschide, fluturul iese zburând și strălucitor la soare.”

Acest scrupul al exactității în descripție sugerează un instinct epic autentic și, repet, o imaginație intelectuală remarcabilă într-o schiță de roman sentimental nereușit, cum este *Dridri*.

*

Curiozitatea de a observa obiectele și a descrie, în fraze reci, acumulative, interiorul unui salon de epocă, se vede și în *Margărita*, scrisă în 1870 și publicată integral în 1904, postum. Când Alexis V., eroul dramei sentimentale ce urmează, intră în salonul Dnei Elencu Dorian din conacul ei, el se grăbește să noteze mobilierul, oglinzile în rame poleite, florile din jardinieră, covoarele scumpe, pianul și... un papagal verde agitat. Gândul lui este că toate acestea (n-am amintit decât o parte din ele) spun ceva important despre locuința unei femei deprinse cu „luxul unei vieți elegante”. Când, după o vreme, Alexis și Margărita, fiica Dnei Dorian, se revăd, la Iași, eroul prezintă, în același stil, ca un erou balzacian, interiorul locuinței. Alexis este un tânăr moldovean întors din străinătate, care, în drum spre Iași, este surprins de o vijelie cumplită și găsește adăpost în conacul Dnei Dorian. Aici cunoaște pe Margărita și ce urmează se poate bănui: o dragoste fulgerătoare, plină de speranțe și anxietăți. Dragostea nu se poate însă împlini pentru că Dna Elencu Dorian – mama prevăzătoare și zorită – decide s-o căsătorească pe Margărita cu un individ bine înstărit. Astfel, iubirea romantică se încheie nefericit, în momentul în care Margărita – după multe încercări de a se salva – anunță pe Alexis că va deveni mamă și, în concluzie, pasiunea ei va ceda în fața datoriei conjugale. Când o revede, după mulți ani, înconjurată de copiii ei și vindecată de nebuniile tinereții, Alexis, artist, ia drumul străinătății... Înainte de a pleca, eroina îi spune: „Alexis, vrei să fii fratele meu?”, iar Alexis îi sărută respectuos mâna. O despărțire civilizată, dominată – cel puțin din partea eroului – de o mâhnită resemnare. Prejudecățile locului (copiii să se supună hotărârilor luate de părinți) înving sentimentele tinere și frumoase. Alexis avusese ocazia să se lămurească asupra acestor obiceiuri în timpul unui voiaj pe care îl făcuse la mânăstirile din Moldova. La una dintre ele, stă de vorbă cu o călugăriță, rudă cu el, silită de familia autoritară să renunțe la vocația lumească și să se călugărească. Nu-i deloc fericită... Prilej pentru europeanul Alexis să tragă concluziile morale de rigoare... Există în *Margărita* suficientă substanță pentru un roman de moravuri și de atmosferă socială nefructificată însă de Alecsandri. A preferat o soluție epică mai modestă într-un foarte modest, literar vorbind, roman sentimental... ■

Sursă: vasilealecsandri.eu

VIOREL BARBU
Academia Română, președintele Secției de Științe Matematice
Romanian Academy, President of the Mathematical Sciences Section
e-mail: vb41@uaic.ro

Despre o prioritate științifică: teoria restrânsă a relativității

Abstract

Discutăm o problemă de prioritate în fizica-matematică centrată în jurul întrebării: cine este autorul teoriei restrânse a relativității?

Cuvinte-cheie: *teoria relativității, Albert Einstein, Henri Poincaré*

We discuss here a priority question in mathematical physics: who is the author of the special theory of relativity?

Keywords: *theory of relativity, Albert Einstein, Henri Poincaré*

La întrebarea formulată mai sus, probabil ca cvasitotalitatea celor intervievați ar răspunde fără ezitare: Albert Einstein, iar unii îi vor menționa poate și pe H.A. Lorentz sau pe H. Minkowski. De fapt, adevărul este mai nuanțat, iar opiniile specialiștilor sunt divergente fiind vorba de o problemă de prioritate care a rămas deschisă după aproape 120 de ani și este încă dezbătută în lucrările de istoria fizicii. Să semnalăm aici ca fapt semnificativ că la 100 de ani de la descoperirea teoriei restrânse a relativității un număr special din *Archive of History Science* este consacrat acestei probleme. Vom semnala aici și cartea fizicianului A.A. Logunov, *Henri Poincaré and relativity theory*, Moscow, 2005.

De-a lungul timpului, asupra originii și autorilor teoriei relativității s-au pronunțat mai mulți fizicieni și matematicieni de mare reputație. Pentru Max Born teoria relativității „a rezultat din efortul comun al unui grup de mari oameni de știință: Lorentz, Poincaré, Einstein, Minkowski”, pe când Louis de Broglie consideră că „Poincaré a fost foarte aproape de fundamentarea teoriei relativității restrânse dar nu a ajuns la un sfârșit”. Opinii similare au avut matematicianul André Weil și fizicianul Max Planck dintr-o serie mai mare de oameni de știința care au comentat paternitatea acestei descoperiri.

Care este realitatea? Analiza atentă a procesului de elaborare a teoriei relativității arată că, de fapt, Henri Poincaré și Albert Einstein au formulat independent, în anul 1905, principiul relativității restrânse, dar relevă totodată că Henri Poincaré, a fost cel care a elaborat o teorie matematică completă și riguroasă a acestui principiu și care depășește rezultatele lui Einstein publicate în *Annalen der Physik* 17 (1905). Așa cum vom vedea mai jos, în cele două lucrări publicate de Poincaré în *Comptes Rendues Acad. Sci.* 1905 (vol. 140) și *Rendiconti Circolo Palermo* 140 (1905) se găsesc toate rezultatele de bază ale teoriei, inclusiv geometria pseudo-euclidiană a *continuumului patru-dimensional spațiu-timp* introdusă ulterior de H. Minkowski (1908). Totuși, din motive greu de înțeles astăzi, lucrările lui Poincaré, au avut un ecou restrâns în știința vremii și au fost în bună parte ignorate ulterior. Să menționăm că Einstein însuși, spre care s-a îndreptat tot creditul de descoperitor al teoriei relativității, nu menționează lucrările lui Poincaré, nici atunci și nici mai târziu. Vom încerca să dăm mai târziu o explicație pentru această gravă confuzie și nedreptate făcută lui Henri Poincaré, dar pentru început vom face o scurtă prezentare a bazelor relativității restrânse și cum s-au conturat istoric principiile sale. Trebuie să spunem că această teorie care a revoluționat la începutul secolului fizica prin schimbarea percepției despre spațiu și timp și a stârnit un interes uriaș în toate mediile intelectuale este, de fapt, o teorie matematică a dinamicii câmpului electromagnetic descoperit la jumătatea secolului al XIX-lea, reprezentat matematic de ecuațiile lui Maxwell: $E_t = c\ \mathrm{rot}\, H + 4\pi\rho v$, $M_t = c\ \mathrm{rot}\, E$, unde (E,H) sunt intensitățile câmpului electric și magnetic, iar *c* este viteza luminii. La acea vreme, teoria newtoniană a mișcării, elaborată cu două secole în urmă și care se baza pe principiul Galilean al relativității, era considerată modelul absolut al științei naturii și se încerca încadrarea tuturor fenomenelor fizice descoperite ulterior (electromagnetism, difuzie, termodinamică) în acest sistem științific universal. Să amintim că ecuațiile de mișcare în mecanica newtoniană, bazate pe conceptele de viteză, accelerație și forță, sunt descrise de ecuații (sisteme) diferențiale ordinare de ordinul doi invariante la transformările de coordonate de forma $x' = x + \mathrm{v}_1 t$, $y' = y + \mathrm{v}_2 t$, $\mathrm{z}' = z + \mathrm{v}_3 t$, unde *t* este timpul iar $\vec{\mathrm{v}} = (\mathrm{v}_1, \mathrm{v}_2, \mathrm{v}_3)$ vectorul viteză. Aceasta înseamnă că în sistemul de referință de coordonate (x', y', z'), care se deplasează cu viteza $\vec{\mathrm{v}}$ față de sistemul (x, y, z), legile mecanicii newtoniene sunt invariante și acesta este, de fapt, principiul relativității clasice Galilei-Newton. Mai rezultă de aici că, împreună cu rotațiile de coordonate spațiale (numite ortogonale), transformările de mai sus formează un grup (adică o structură algebrică înzestrată cu operație de produs comutativ și asociativ în care fiecare element are un invers). Faptul într-adevăr remarcabil este că acest grup (galilean) de transformări are un invariant care este chiar distanța euclidiană: $x^2 + y^2 + z^2$. Concluzia naturală este că mecanica newtoniană este *dinamica în spațiul euclidean* (x,y,z) și acesta este, de fapt, suportul științific al tezei unanim acceptate la acea vreme că spațiul și timpul sunt entități independente. Este teoria care a dominat timp de mai bine de două secole filosofia naturală și este ilustrată și în filosofia kantiană. Dacă ne întoarcem la ecuațiile Maxwell ale electrodinamicii, un calcul simplu arată că acestea nu sunt invariante la transformările galileene de mai sus, ceea ce înseamnă că principiul clasic al relativității nu se aplică dinamicii câmpului electromagnetic și, în particular, propagării luminii. După experiențele lui Michelson și eșecul teoriei eterului, era o primă breșă teoretică după două secole în principiile mecanicii newtoniene. Fizicianul H.A. Lorentz și-a propus să găsească transformările de coordonate care păstrează ecuațiile electrodinamicii și în 1904 a reușit după mai multe încercări să arate că acestea sunt de forma:

$$x' = \gamma(x - \mathrm{vt}),\ y' = y,\ z' = z,\ t' = \gamma\left(t - \frac{\mathrm{v}}{c^2}x\right)$$

unde $\gamma = \left(1 - \frac{\mathrm{v}}{c^2}\right)^{-\frac{1}{2}}$ iar v este viteza orizontală.

Aceste transformări vor fi numite ulterior de către Poincaré *transformările Lorentz* și vor rămâne sub acest nume în știință. (De fapt, Lorentz nu a reușit să demonstreze invarianța ecuațiilor câmpului electromagnetic decât într-un caz particular al undelor sferice, adică pentru ecuația $u_{tt} = c^2(u_{xx} + u_{yy} + u_{zz})$, cazul general fiind tratat ulterior de către Poincaré.)

Pornind de la transformările lui Lorentz, doi oameni de știință au dezvoltat, independent și pe căi aparent diferite, în 1905, teoria relativității restrânse: Henri Poincaré și Albert Einstein. Principiul relativității formulat mai întâi de Poincaré și apoi, într-o formă apropiată, de Einstein spune că *legile fizicii și,* în particular*, ale electrodinamicii sunt aceleași în toate sistemele inerțiale.* În principiul relativist formulat de Einstein apare ca ipoteză suplimentară constanța vitezei *c* a luminii, dar de fapt, așa cum a arătat Poincaré, acest postulat rezulta din invarianța ecuațiilor lui Maxwell la transformările lui Lorentz. Trebuie spus că prin sistem inerțial se înțelege aici continuumul spațiu-timp iar două sisteme inerțiale (x,y,z,t) și (x',y',z',t') sunt echivalente dacă se obțin unul din altul prin transformările Lorentz. Trebuie menționat că Lorentz, așa cum a recunoscut el însuși mai târziu, nu a realizat că în transformările sale variabila t' nu este un simplu parametru matematic, ci un *timp* asociat unui alt sistem de referință. Datorită acestui fapt, Lorentz a fost foarte aproape de enunțul teoriei relativității, dar nu a reușit să interpreteze corect semnificația fizică a formulelor de mai sus. Din această perspectivă, Poincaré și Einstein sunt adevărații părinți ai relativității speciale. Totuși, Poincaré a mers mult mai departe decât Einstein în relevarea adevărurilor profunde ale teoriei. Astfel, având fără îndoială în minte modelul clasic al relativității, el arată că transformările Lorentz împreună cu relațiile spațiale *formează un grup matematic care are ca invariant principal funcția* $E = mc^2$ și care este tocmai pseudo-distanța quasi-euclidiană în spațiul (x,y,z,t). În felul acesta se desprinde concluzia la care a ajuns ulterior Minkowski în 1908 și anume că *toate fenomenele fizice evoluează în continuumul patru-dimensional spațiu-timp* (x,y,z,t) *cu metrica quasi-euclidiană.* Acest spațiu se numește astăzi *spațiu Minkowski,* iar teza formulate mai este o formă echivalentă a principiului relativității și o cale mai elegantă și rapidă de a obține toate corolariile teoriei relativității (contractarea segmentelor, dilatarea timpului, iar asociat cu principiul conservării energiei, faimoasa formulă $E = mc^2$. Spre deosebire de dinamica newtoniană, care conserva distanța euclidiană în sisteme inerțiale, în dinamica relativistă se conserva pseudo-distanța în care alături de coordonatele spațiale apare și timpul care nu mai este independent de variabilele spațiale. Din această formulare care nu face direct apel la ecuațiile de mișcare rezultă universal al principiului relativității. Structura de grup a transformărilor Lorentz și descoperirea metricii pseudo-euclidiene reprezintă esența teoriei dezvoltate de Henri Poincaré din care se deduc toate tezele teoriei relativității. Abordarea lui Einstein este diferită și pleacă de la principiul simultaneității evenimentelor în sisteme inerțiale și de la constanta vitezei luminii în toate sistemele inerțiale. Desigur, contribuția lui Einstein la teoria relativității este una esențială și aceasta trebuie judecată și în legătură directă cu elaborarea de către el în următorii 10 ani a teoriei relativității generalizate (teoria gravitației) care i-a adus recunoașterea universală. Totuși, adevărul istoric susținut de datele prezentate mai sus îl plasează pe Poincaré ca unul dintre coautorii acestei teorii, dar la vremea respectivă această realitate a fost ignorată sau doar parțial recunoscută. Motivele sunt multiple și sunt datorate în bună parte modului în care fizicienii – și mai larg, comunitățile științifice – receptează rezultatele matematice profunde. Să facem mențiunea că Henri Poincaré a fost un matematician de geniu, cu rezultate de mare deschidere în mai multe domenii ale matematicii pure și aplicate. În plus, interesul său pentru fizica sfârșitului de secol a fost o permanență a profilului său de savant și aceasta reprezenta chiar pe atunci o excepție printre matematicieni. Trebuie să spunem însă că Henri Poincaré a fost matematician și nu fizician; pentru el o lege a fizicii se reduce la o ecuație diferențială sau la un sistem dinamic matematic. De aceea, principiul relativității însemna invarianța sistemului lui Maxwell la un anumit grup de transformări, propuse anterior de Lorentz. În fine, pentru el relativitatea însemna mișcarea în spațiul quasi-euclidian cu metrica definite de unul dintre invarianții acestui grup – metrica pseudo-euclidiană. Era formularea cea mai precisă și cu cea mai mare deschidere științifică a teoriei relativității, dar probabil datorită caracterului său abstract a fost ignorată de fizicieni, care preferă formulările mai concrete. Publicarea de către Albert Einstein a lucrării sale în una dintre cele mai importante reviste științifice de fizică din acea vreme a avut, de asemenea, un rol important în recunoașterea contribuției sale. Nu era un fapt nou; cu 30 de ani în urmă, ecuațiile câmpului electromagnetic stabilite de Maxwell, considerate astăzi ca cea mai importantă descoperire a secolului al XIX-lea, au fost ignorate de fizicieni timp de mai bine de 20 de ani până la experiențele lui Hertz privind propagarea undelor electromagnetice. Pe de altă parte, Albert Einstein și, ulterior, Minkowski au formulat aceste principii într-un mod mai apropiat gândirii și limbajului fizicienilor și de aceea au avut un succes aproape instantaneu în știința epocii. De fapt, atunci și desigur mai evident astăzi, se manifestă un fenomen de alienare a matematicii în știință datorat probabil excesivei formalizării a acesteia, și deși Poincaré – acest geniu universal – a fost unul dintre matematicienii care au promovat matematica ca instrument în cunoașterea științifică, este curios faptul că nu și-a apărat și promovat prioritatea în timpul vieții sale. Să semnalăm că fenomenul nu este singular în știința modernă și se va repeta (deși nu este complet clar încă) în privința contribuției lui David Hilbert în elaborarea teoriei generalizate a relativității. Desigur, în istoria științei dosarele de prioritate nu sunt rare; să ne amintim disputa Newton-Leibnitz privitoare la descoperirea calculului infinitezimal și chiar disputa lui Newton cu alți pretendenți la paternitatea legii gravitației universale, iar situația descrisă mai sus este unul dintre acestea. De fapt, este vorba de un proces complex, în care intervin alături de lipsa de informație și probleme de etică științifică și nu in ultimul rand, orgoliul omului de știință. ■

THIERRY DE MONTBRIAL
French Institute of International Relations; Academy of Moral and Political Sciences, France; honorary member of the Romanian Academy
Institutul Francez de Relații Internaționale; Academia de Științe Morale și Politice, Franța; membru de onoare al Academiei Române
e-mail: tdm@ifri.org

Toward a New German Foreign Policy. Stepping into the 21st Century

Abstract

In 2005, when Angela Merkel became chancellor, she inherited a strong Germany intent on becoming the leading power in the European Union. Merkel's 16 years in office saw a world transformed: the financial crisis in the 2010s, the migration crisis, Brexit and even the COVID-19 pandemic. Today, as Germany has become Europe's leading power, its choices in the coming years will be decisive for the future of Europe and, by extension, of the international system as a whole in the next 30 years.

Keywords: *the end of the German model, the European Union, international politics, Europe's future*

În 2005, când Angela Merkel a devenit cancelar, a moștenit intenția hotărâtă a Germaniei de a deveni principala putere în Uniunea Europeană. în cei 16 ani de mandat ai Angelei Merkel, lumea s-a transformat: criza financiară din anii 2010, criza migrației, Brexitul și chiar pandemia de COVID-19. Astăzi, când Germania a devenit principala putere în Europa, opțiunile sale în anii care urmează vor juca un rol decisiv pentru viitorul Europei și, prin extensie, al sistemului internațional în ansamblul său, în următorii 30 de ani.

Cuvinte-cheie: *sfârșitul modelului german, Uniunea Europeană, politică internațională, viitorul Europei*

To adapt its foreign policy to new challenges, Germany must overcome certain taboos inherited from its history.

When Angela Merkel became chancellor in 2005, the world could still be called unipolar, at least at first glance. The geopolitical consequences of China's rise seemed abstract. The issue was raised only in small circles. China's leaders tried to seduce the West, which in turn was preoccupied with how it could benefit from the new division of labor. In fact, the

West viewed China mainly as a huge pool of cheap labor and an almost inexhaustible outlet for its products. That is why China was admitted to the WTO. The idea that the Chinese were taking advantage of the West's ambient liberal ideology to methodically implement a power policy, based on acquiring technological world leadership, did not worry Westerners much, who thus showed themselves mainly interested in the short to medium term.

Moreover, after the dark decade during which the Soviet Union collapsed and the Russian Federation almost fell apart, the return of a strongman in the Kremlin gave NATO a new lease on life at a time when the European Union was quickly expanding and its new members were turning to the United States to guarantee their security. The rejection of the treaty establishing a constitution for Europe by the French (and Dutch) people automatically bolstered American hegemony over a West that still wanted to believe in the end of history.

Such was the international situation in late 2005. After Helmut Kohl, who left his mark on German reunification, and Gerhard Schroeder, who had to manage its costs, Angela Merkel inherited a strong Germany intent on becoming the leading power in a European Union transformed by the end of the Cold War. It also was more Atlanticist than ever, despite what was called "Gaullo-Mitterrandism," whose last manifestation was France's opposition to the 2003 invasion of Iraq. Germany, Belgium, and Luxembourg also voiced their opposition in their own way (getting together at the outskirts of Brussels for the so-called "praline summit," or _Pralinengipfel_).

A world transformed

Merkel's 16 years in office saw a transformation of the world to which she adapted on a day-to-day basis, using her outstanding talent to put the pieces back together after each crisis that erupted following her accession to power. That was the case with the eurozone bailout during the financial crisis in the 2010s following the "subprime" loans debacle in the United States. It was also the case with the migration crisis after the "Arab Spring" debacle (which also helped fuel the rise of the far-right Alternative für Deutschland, or AfD). It was again the case with Brexit and even the COVID-19 pandemic.

All of these circumstances tested the European Union, which emerged a bit stronger each time—at least in the short

© Pool via Getty Images

term. Meanwhile, Chancellor Merkel turned a deaf ear to US President Donald Trump's provocations, staying true to form: waiting, watching, and making the right gestures as late as possible. Has she understood that Trump's 2016 election was not a bump in the road, but the most conspicuous sign of deep changes in American society and a shift in the world toward Asia, especially China? Does she believe that Joe Biden's election (thanks to COVID-19) heralds a return to the reassuring American protectorate of yesteryear, beyond its rituals, like the annual Munich Security Conference? Candidates hoping to take her place are asking themselves these questions now. Their answers will largely determine the future of Europe and beyond.

The Late Start of the 21st Century

The 2007-08 financial crisis and the rivalry between China and the United States are what really ushered the world into the 21th century.

Like it or not, the Cold War era's Atlanticist doctrine is outdated.

The geopolitical balance of power in the classic sense of the term still matters, but geo-economics has considerably increased its complexity.

The fight against global warming is shaking up energy policies and raising many technological challenges. The great powers increasingly resort to sanctions.

The clear trend toward de-globalization is less a drastic reduction of interdependence than a ruthless struggle for control of critical areas with raw materials and strategic products (like semi-conductors) and, more generally, supply chains. Even more fundamentally, the reshuffling of political and economic might will depend on who controls data acquisition and use on a planetary scale. Each country, but also the European Union if we take it seriously as a political unit under construction, will weigh what its military-digital-industrial complex is worth.

The End of the German Model

Since World War II, Germany has built up its power by taking full advantage of the US protectorate for its security. Depoliticized international trade has benefitted its economy in general and its automotive industry in particular. Those days are over. This means that the future chancellor will not be able to sidestep the issue of redefining Germany's economic model and the future of its security as an inseparable whole. Terms like "European strategic autonomy" can sometimes be frightening. However, faced with the United States' desire to restructure the Atlantic Alliance to checkmate China, Germany will have to make real choices. No one can indefinitely hide behind a smokescreen of outdated vocabulary.

These will be security, economic, and technological choices at the same time. In theory, Germany could dream of becoming a great Switzerland or breaking the _Sonderweg_ taboo by taking a particular path, which would push it to broaden its relations with Russia and China, already well advanced on the strictly economic level. The Nord Stream 2 pipeline is the symbol of this when it comes to Russia, and the reliance on its exports, notably automobiles, when it comes to China. But how far can Germany go it alone in this direction? Conversely, how far can it accept further

increasing its dependence on the US? To what extent can it avoid directly facing the issue of boosting its military capabilities and the suspicions that such a step would inevitably arouse? How far can and will it go in this area within the European framework?

Deciding Europe's Future

Obviously, no single individual, nor even a political debate within a coalition, can answer these questions. They will necessarily also be answered by in-depth discussions between Germany and its European partners, starting with France, with which it forms a community of destiny. Public debate will play a key role, for so many taboos lie behind all these issues. But in this sea of uncertainty, one truth stands out: although Angela Merkel will have held office between 2005 and 2021, she will remain the last German chancellor of the 20th century.

Now the 21st century in terms of international politics has truly begun.

As Germany has become Europe's leading power, its choices in the coming years will be decisive for the future of Europe and, by extension, of the international system as a whole in the next 30 years. ▪

Tuesday 30 March 2021

JAIME GIL ALUJA
President of Royal Academy of Economic and Financial Sciences, Barcelona, Spain
honorary member of the Romanian Academy
Preşedintele Academiei Regale Spaniole de Ştiinţe Economice şi Financiare, Barcelona, Spania
membru de onoare al Academiei Române
e-mail: secretaria@racef.es

România, o națiune atât de dragă

Abstract

La Academia Regală de Ştiinţe Economice şi Financiare (RACEF) a Institutului Spaniei s-a desfășurat, nu cu multă vreme în urmă (25 februarie 2021), Sesiunea solemnă de recepţie a excelenţei sale dr. Valeriu Ioan-Franc în calitate de membru corespondent. Redăm în continuare (în traducerea asigurată din limba spaniolă de DIACRIS International) discursul de închidere a sesiunii, rostit de Acad. Jaime Gil Aluja, Președintele RACEF, membru de onoare al Academiei Române.

Cuvinte cheie: *Valeriu Ioan-Franc, Jaime Gil Aluja, discurs*

Not long ago (February, 25, 2021), at the Royal Academy of Economic and Financial Sciences (RACEF) of the Institute of Spain there took place the solemn reception session of His Excellency PhD. Valeriu Ioan-Franc as a corresponding member. We further reproduce (translated from Spanish by DIACRIS International) the closing speech of the session delivered by Acad. Jaime Gil Aluja, president of RACEF, honorary member of the Romanian Academy.

Keywords: *Valeriu Ioan-Franc, Jaime Gil Aluja, speech*

Această sesiune solemnă de primire are, pentru Președintele care vă vorbește, o însemnătate specială, întrucât scoate în evidență o națiune, România, atât de dragă și, paradoxal, de prea mult timp, atât de uitată.

Ceremonia care tocmai se încheie acum marchează primirea în rândurile instituției noastre regale a unei ilustre personalități din România, Excelența Sa, dr. Valeriu Ioan-Franc, membru al Academiei de Științe din țara sa și membru al „Barcelona Economics Network”. Academia Regală de Științe Economice și Financiare umple astfel golul lăsat de dispariția academicianului Tudorel Postolache, căruia îi păstrăm o aleasă amintire.

Primele mele contacte cu cercetarea tehnică și economică românească datează din anii ’80 ai secolului trecut, când am participat la cursurile și seminarele profesorului meu Arnold Kaufmann, împreună cu un profesor de la Universitatea Politehnică din Iași, Horia-Nicolae Teodorescu (n. 14

noiembrie, 1951). Amândoi eram în căutarea unui „suflu nou” menit să revitalizeze vechile structuri ale studiilor de inginerie, în cazul său, și de economie, în cazul meu.

Prima mea activitate academică în România a avut loc la câteva luni după evenimentele tragice care au dus la arestarea, la procesul militar în regim de urgență al unui tribunal popular și la, finalmente, moartea șefului statului de la acea vreme, Nicolae Ceaușescu și a soției sale Elena, în data de 25 decembrie 1989 la Târgoviște (România).

Situația socială și mai ales cea economică din România fusese, în perioada anterioară și continua să fie și în momentul acela, extrem de gravă: mari lucrări imobiliare și de infrastructură, în derulare, cu o datorie publică externă ridicată, pe care președintele Ceaușescu se încăpățânase să o restituie, ceea ce provocase o mare penurie, cu consecințe precum raționalizarea dură a produselor esențiale: alimentele, medicamentele și alte bunuri de primă necesitate.

Nu este surprinzător faptul că o situație precum cea descrisă i-a determinat pe intelectualii români să se gândească la ce s-a petrecut în Spania după Războiul Civil din 1936-1939. Raționamentul lor a fost următorul: exista un precedent din care se poate învăța; exista și un profesor spaniol de economie care, pe lângă faptul că a experimentat recuperarea țării sale, are și considerabile meritorii în domeniul respectiv, fiind și colaborator al instituțiilor academice românești. Iată de ce am fost asaltat cu propuneri la care, evident, am răspuns în limitele posibilităților noastre modeste. Am cunoscut atunci și mai târziu cele mai înalte și mai relevante personalități din sfera politică precum Ion Iliescu, Petre Roman, Emil Constantinescu, Adrian Năstase; din sfera religioasă precum Patriarhul Teoctist I (7 februarie 1915 - 30 iulie 2007), Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscopul Bisericii Romano-Catolice din România, Virgil Bercea, Episcop Greco-Catolic de Oradea (România); Cassian Gracium, Episcop Ortodox al Dunării de Jos,... și, evident, din mediul economic și financiar. Din acest din urmă domeniu ar fi prea multe personalități de evidențiat, chiar dacă ne-am limita doar la cele mai reprezentative.

Nu putem însă trece mai departe fără a pomeni numele lui Nicolae N. Constantinescu (17 martie 1920-14 decembrie 2000), secretar general al Academiei Române în perioada 1990-1994, perioadă în care am fost ales membru de onoare al Academiei Române în sesiunea solemnă celebrată la 7 februarie 1995. Dr. N.N. Constantinescu și-a desfășurat toate activitățile didactice, din 1949 până în 1992, la prestigioasa universitate cunoscută sub numele de „Academia de Studii Economice din București”. Din păcate, Academicianul N.N. Constantinescu nu a mai putut participa la sesiunea solemnă în care am primit titlul de Doctor „Honoris Causa”, la Universitatea sa, pe 9 octombrie 2019.

În ultimii ani ai secolului trecut, îngrijorarea cu privire la viitorul noii Europe, cu privire la viitorul tradițiilor popoarelor care au format-o și o vor forma de acum înainte, a crescut exponențial în cercurile intelectuale din Europa de Est și de Vest. O personalitate românească, de înaltă ținută culturală și umană, Excelența Sa, Academicianul Eugen Simion, a dat răspunsul potrivit la solicitarea provocată de situația socială și culturală europeană printr-o întrebare: *De ce umanismul întruchipat în oameni de știință, cultură, arte,.... nu ar putea menține un dialog permanent,* *independent de structurile administrative și de gestiune de la Bruxelles?*

Strălucita idee a academicianului Eugen Simion, cu colaborarea de neegalat a distinsei doamne Academician Maya Simionescu, s-a cristalizat în seminarul-colocviu „*Penser l'Europe*" care, de la prima ediție din 2002, se întrunește anual la Sinaia, Brașov și București pentru a „discuta despre identitatea europeană, despre culturile și religiile Europei, despre statutul limbilor naționale, despre statutul minorităților.

Împreună cu regretatul președinte al vechii Academii Regale Catalane a Doctorilor, Excelența Sa, José Casajuana, am fost invitați să facem parte din grupul inițial de participanți la a doua întâlnire, cea din 2003. Am ținut fiecare câte un discurs și, la scurt timp, Academia Regală de Științe Economice și Financiare din Spania a devenit una dintre instituțiile co-organizatoare ale evenimentului.

Acolo am avut onoarea și privilegiul de a-l cunoaște pe actualul academician, membru corespondent pentru România, Excelența Sa, Valeriu Ioan-Franc. Colaborarea ulterioară continuă cu profesorul Valeriu Ioan-Franc și cu Academia Română și participarea mea la reuniunea anuală „Penser l'Europe", mi-au permis să cunosc și să lucrez împreună cu personalități importante ale științei economice și manageri de activitate economică și financiară din această țară latină.

În domeniul finanțelor, prestigiul internațional al academicianului Mugur Isărescu (n. 1949) este cunoscut, iar munca sa a fost recunoscută pe toate continentele. Este membru titular al Academiei

Real Academia
de Ciencias Económicas y Financieras
SOLEMNE SESIÓN OFICIAL DE RECEPCIÓN
DEL ACADÉMICO CORRESPONDIENTE
PARA RUMANÍA
ILMO. DR. VALERIU IOAN-FRANC
NEC

Jaime Gil Aluja *Sursa: RACEF via YouTube*

Române, iar valoroasa sa activitate didactică și de cercetare a atras cele mai mari laude și a primit premii și distincții importante.

La 21 februarie 2008, s-a alăturat instituției noastre regale în calitate de academician corespondent pentru România, cu un discurs memorabil, cu privire la aspectele importante ale politicii monetare într-o economie emergentă, precum cea românească. Avem mari așteptări în viitor de la acest strălucit academician.

La 15 februarie 2007, și-a rostit discursul de recepție la Academia Regală de Științe Economice și Financiare, primul intelectual român care a avut onoarea de a reprezenta această țară în calitate de academician corespondent: Excelența Sa, Tudorel Postolache (20 noiembrie 1932 - 16 februarie 2020). Profesor universitar de vocație, și-a exercitat activitatea didactică și de cercetare din 1959 în mai multe centre de învățământ superior, dobândind un mare prestigiu ca președinte al „Comisiei de elaborare a strategiei de aderare a României la Uniunea Europeană" (februarie-mai 1990), printre alte sarcini de mare responsabilitate.

Ceremonia organizată astăzi, în format electronic, este menită a da continuitate sarcinilor îndeplinite de el în instituția noastră regală. Și pentru aceasta, un alt intelectual, Excelența Sa, Valeriu Ioan-Franc, ni se alătură astăzi în Academia Regală, cu toate onorurile.

De la prima întâlnire cu academicianul Valeriu Ioan-Franc, a fost evidentă confluența de opinii și identitatea de obiective ce trebuie atinse în sarcinile noastre de cercetare, fiecare păstrându-și libertatea propriilor convingeri științifice, cunoștințele dobândite și imaginația sa creatoare.

Nu este sarcina președintelui care vă vorbește să-i prezinte personalitatea și opera. Tocmai a fost făcut acest lucru în răspunsul academic la discursul său. Acest lucru nu mă poate împiedica să amintesc pe scurt, foarte pe scurt, unele evenimente pe care le-am trăit împreună în cei douăzeci și cinci de ani de la intrarea mea în Academia Română.

Amândoi aparținem spațiului latin, chiar dacă ne aflăm la extremele opuse (nu și contrare) ale latinității. Împreună am făcut călătorii lungi pe tot teritoriul României. În acest sens scrie academicianul Valeriu Ioan-Franc următoarele cuvinte în epilogul lucrării „*Un regard vers le passé. Un espoir pour l'avenir*" care reunește lucrările și conferințele mele ținute în România și care a fost publicată la București, cu ocazia aniversării mele la optzeci de ani:„ Prezența academicianului Jaime Gil Aluja în România, la București, Iași, Timișoara, Petroșani, Brașov, Sinaia, Sighișoara, Sibiu, Tulcea sau în Delta Dunării, în ultimele două decenii și jumătate, este o realitate care dovedește mai bine decât orice altă mărturie sau explicație o legătură specială cu noi toți, cu valorile noastre. De fiecare dată, Jaime și admirabila Ana María Lafuente, soția sa, au dus la Barcelona o bucată din ceea ce este «a doua lor casă», România. Știu că și-au transformat apartamentul într-un muzeu bogat de spiritualitate românească, unde sunt păstrate, în privirea și sufletul lor, mărturiile întâlnirilor noastre de până acum".

Da, drag academician și stimate prieten, aceste cuvinte frumoase, care reflectă o bunăvoință și o generozitate ce sălășluiesc doar în spiritul celor mari, vor continua să ne însoțească și de acum înainte, pentru a continua să rămânem fideli față de însărcinările pe care, în această ceremonie, am promis să le ducem la bun sfârșit.

Știu că așa va fi, știu că Dumnezeu ne va răsplăti. ■

Scrisori din Paris

VIRGIL TĂNASE
Scriitor
Writer

Hei, duiu duiu… Aud?! Pagini dintr-un jurnal inexistent

Abstract

Textul de față este o scrisoare din Franța în care autorul își exprimă nedumerirea în legătură cu anumite probleme socio-politice și culturale contemporane. Scris sub forma unui pamflet, textul aduce în discuție disoluția principiilor care au făcut din Franța un model cultural pentru întreaga lume.

Cuvinte-cheie: *civilizație, știință, model cultural, identitate culturală*

The following text is a letter written in France, in which the author expresses his dismay at various contemporary socio-political and cultural issues. Written as a lampoon, the text discusses the dissolution of the principles that have made France a cultural model for the rest of the world.

Keywords: *civilisation, science, cultural model, cultural identity*

Dacă ași ține un jurnal – ceea ce nici prin gând nu-mi trece să fac, într-atât mi se par de neînsemnate nu numai întâmplările vieții mele: care poate fi interesul de a consemna soarta fiecăruia din firele de colb pe care le ridică și le prăvale vântul de furtună?!... neînsemnate nu numai întâmplările vieții mele dar și evenimentele la care asist și din care, dând la o parte bârfele de alcov care covârșesc presa dându-i o discretă gingășie, nu rămâne decât o miasmă de stârv!

Dacă aici, în Franța, unde m-au azvârlit nesupunerile mele, ași ține un jurnal, ași nota că azi, mai mult decât oricând, sunt cuprins de disperarea furnicii (a milioane și milioane de furnici) peste strădania căreia de a duce la mușuroiul ei o fărâmitură de pâine, dând astfel noimă unei existențe (de furnică, dar totuși... contează enorm, etc.)..., peste care furnică, spuneam, trece tancul marilor victorii („de Partid înălțat”). Să nu credeți că încurc epocile și țările. Asist zilnic – și azi se mai adaugă o rotire a avalanșei („calcă totul în picioare") – la prăbușirea Franței dusă la pieire (la tăiere dacă preferați) de aceleași principii care călăuzeau odinioară partidul comunist (căruia trebuie să-i recunoaștem meritul că introdusese în logica de fiară a economiei productiviste o dimensiune socială). *Homo sapiens* înlocuit cu *homo economicus* (căruia Marx i-a descris amănunțit anatomia), cunoașterea (înțelegerea lumii) înlocuită cu știința (rentabilizarea lumii), gândirea pusă în slujba rapacității...! Dar la ce bun să înșir ce se știe din vechime.

De fapt, de unde s-o iau și cum să încep?

De la cum se dărâmă un „model de civilizație".

Studenții de la medicină practică, se pare, un joc care-i amuză instruindu-i: umplu un craniu cu fasole uscată sau cu grăunțe pe care le udă. Umflându-se, acestea dislocă țeasta după suturile dintre oase. Tot astfel, colectivități minore, cu interese pitice de bob de fasole ridicate la rang metafizic, tot soiul de obști cu pofte slobozite din orice baiere morale, pe scurt o baniță de broscuțe care vrând să fie bivol se umflă cât le-ncape pielea, sfarmă prin dilatare un sălaș de civilizație pe care l-am numit, din comoditate, Franța. Operație cu atât mai pernicioasă cu cât, din hulpăvie electorală și slugărnicie democratică, aceste revendicări partizane sunt umflate cu pompa demagogiei de puterea politică funciar inaptă să vadă mai departe de viitoarele alegeri.

E adevărat că pandemia a dat o strălucire excepțională hibelor unui model de societate care a ajuns în faza când plămânul, splina, mușchii, ciocănelul din ureche, unghiile de la mâini și de la picioare, retina și osul metacarpic, în sfârșit slobozite din opresiunea unui organism care le stăvilea dreptul inalienabil la libertate și independență personală, nu mai slujesc un corp viu, toate întoarse otova în zeama de dinainte de începutul lumii. De când cu pandemia, oamenii politici nu numai că spun una și fac alta (incongruență cu care ne obișnuisem), ci, mai moțați (mai cârlionțați dacă preferați), spun dimineața una, la amiază alta, și seara cu totul altceva (lasă că, pe de altă parte, în aceeași zi – dimineață, la amiază și seara – președintele țării spune una, primul ministru alta, purtătorul de cuvânt al guvernului o a treia, toți contraziși de ministrul sănătății...!) – vorbesc de Franța și vorbesc în primul rând de ea pentru că descompunerea ei mă înspăimântă din motive pe care vi le voi expune la momentul potrivit.

Mai sinistru încă, se adeverește că știința, pe adevărurile căreia ne-am construit, încrezători, o societate presupus solidă, întemeiată pe adevăruri obiective, „știința" e șovăielnică și imprecisă: de dimineața până seara și de seara până dimineața profesori de medicină, de virologie, de boli infecțioase, de gât, de nas, de fiere, de plămâni, de nimic (psihanaliștii), de tot ce vrei și ce nu vrei, care de care mai diplomat și mai titrat, care de care mai doctor în doctoricia lui, se contrazic, se scuipă, se afurisesc, unul mai „științific" decât altul, unul mai țanțoș decât altul – deși s-a dovedit astă toamnă că revista de referință pe care jurau toți acești învățați, *The Lancet*, de un prestigiu în lumea medicală cum n-are nici papa de la Roma în cele sfinte, a publicat cu bună știință un articol odios împotriva unui tratament (ieftin) practicat la Marsilia împotriva virusului covid-19, articol despre care și-un prunc și-ar fi dat seama, de la primele rânduri, că e o coțcărie – cum a recunoscut redacția fără să explice apariția articolului (pardon scuzați, n-a sunat ceasul, n-a cântat cocoșul, m-a durut burta, a întârziat tramvaiul...!). Jumătate din înaltul corp medical ar vrea să fim ferecați în căsile noastre (că pușcăriile nu reușesc să cuprindă nici măcar condamnații, pentru că altminteri..., altminteri, pentru sănătatea noastră și binele țării de la care atârnă, etc...!). Cealaltă jumătate a aceluiași tot atât de înalt corp medical strigă la fel de tare și de „științific” că nu care cumva să ne-nchidem în casă că acolo e pandemia mai adâncă. Jumătate din aceeași savanți ne previn că dacă n-avem mască e durere. Cealaltă jumătate dovedește cu probe (statistici, grafice, cârduri de cifre) că masca nu ne apără decât de muște. Unii zic că e musai să ne „testăm”, deși, e adevărat, spun tot ei, putem fi negativi deși deja infectați (dar nu destul) și că, oricum, dacă eram sănătoși, până primim rezultatul, putem să ne fi infectat de zece ori.

Hai duiu duiu...!

Scurt pe doi, se dovedește (pentru cine nu știa deja) că știința nu e o știință exactă – cum e contabilitatea de pildă.

Nu e de mirare că, sfătuiți de un înalt consiliu științific constituit, se pare, pe cumetrie și pe interese (ale marilor industrii farmaceutice), oamenii politici francezi (vorbesc de cei cu răspunderi) dau din groapă în groapă – mă amuză scrisorile pe care le primesc de la instituțiile sanitare naționale care mă îndeamnă să mă vaccinez împotriva ticălosului de covid... numai că, pardon, scuzați, nu mai e vaccin, încercați la vară! (Franța e, iertați că amintesc, a patra sau a cincea putere economică a lumii, numai că nici puterea nici economia nu e pentru toată lumea: Libertate, Egalitate, Fraternitate dar cu discernământ: „Noi frații tăi, potaie...!”).

Bun, pandemia o să treacă, sau n-o să treacă și oricum „suntem datori c-o moarte”.

Nu aici e baiul.

Unul din foștii președinți ai Franței (de dreapta) e condamnat de judecători (numiți de un guvern de stânga – sindicatul magistraturii, cât o fi el de imparțial și de legat la ochi ca zeița Themis, a chemat alegătorii... să voteze la stânga. Aud?!) a fost condamnat, ziceam, nu pentru un fapt ci pentru o intenție presupusă (exprimată într-o discuție telefonică cu avocatul său pe care, în principiu, autoritățile n-ar fi fost în drept să o asculte și să o înregistreze). Pentru judecătoarea care-l condamnă la trei ani de pușcărie, nu există o „dovadă” că legea a fost încălcată dar, nu contează, sentința e motivată de... „un fascicol de indicii”, adică ce credem noi c-ar fi fost să fie dacă ar fi fost să fie în cazul în care ar fi fost vreodată, etc. De ce să ne mirăm? Acum câțiva ani, sub o altă legislatură la fel de păduchioasă, spectacolul unui umorist ce e drept prea... „independent” și pe care justiția l-a condamnat când a fost cazul, a fost interzis înainte de premieră! Motivul? Se presupunea că va încălca legea pe care încă n-o încălcase dar... nu contează: nu mai pedepsim fapta ci intenția (Vă mai amintiți gluma cu: „Lasă, lasă! Știm noi cine e porcul!”?!). Vorba e că interdicția se întemeia pe o presupunere. Statul de drept? Hai duiu, duiu! Condamnatul de azi, președintele Sarkozi, declară presei că dacă o asemenea hotărâre judecătorească s-ar fi dat în Rusia lui Putin, toate asociațiile de apărare ale drepturilor omului (de stânga, firește), deocamdată mute ca Mutu Mutulescu, ar fi strigat ca din gură de șarpe că iaca dictatura. Pentru că, mă scuzați, Franța este astăzi o dictatură: dictatura nu se identifică numai după intensitatea represiunii ci după convingerea sinceră a celor care ne conduc că nu există decât un adevăr pe care ei îl dețin.

Deci, hai duiu duiu!

Iar o asociație – „Génération identitaire” – e interzisă pentru că demonstrează pașnic la frontierele Franței arătând că imigrația ilegală e în floare și că oricine vrea, de oriunde, trece granița cum trec eu de pe un trotuar pe altul. Mișelie! Asociația e dizolvată. Altfel spus, a declara că ce e ilegal nu e legal este, pentru actualul ministru de interne, ilegal. Aud?! „Génération identitaire” ar fi protestat acum zece ani împotriva islamizării Franței ocupând pașnic și pentru scurt timp o moschee în construcție. În chiar același moment o ceată de imigranți în frunte cu personalități ale unui partid politic de stânga ocupau catedrala Saint-Denis (cea unde erau înmormântați regii Franței) care nu era deloc în construcție. Autoritățile au tăcut mai mâlc decât Mâlcu Mâlculescu și nimeni n-a interzis partidul și asociațiile care organizaseră această intruziune într-un loc sfințit. Aud ?! Iar asociația fetelor care, după ce de-un Crăciun au mimat un avort în biserica de la Madeleine au venit să-și fluture sânii goii în incinta catedralei Notre-Dame protestând împotriva macismului religiei creștine, funcționează în continuare și-și exercită fără oprelişte protestele sub o formă care, în unele localități de pe litoral unde lumea pleacă de la plajă cam dezbrăcată, e considerată impudică și pedepsită cu amendă! Justiția, oarbă și de broz ca întotdeauna, a judecat: n-ai dreptul să-ți arăți părțile rușinoase dacă e într-un scop sexual dar e îngăduit s-o faci dacă scopul e politic, pentru că libertatea de expresie nu poate fi îngrădită!

Aud?!

Hai leliță-n deal la vie să-ți arăt o idee politică...!

Hei duiu duiu!

Dar la urma urmei de ce toată această poliloghie (stați că încă n-am isprăvit!) despre Franța, care nu vă privește (deocamdată, și încă!)? Din motivul simplu și precis că pentru o lume întreagă Franța e un model. Un model cultural, un model de civilizație în funcție de care le situăm și le evaluăm pe ale noastre, diferite, la fel de legitime dar mai puțin încercate, mai puțin trecute prin sita și dârmonul a cinsprezece secole de istorie. Spre deosebire de țările mici care trebuie să se strecoare printre imperii și să-și clădească temeiul existențial mai cu fereală, Franța își are (își avea) soarta în mâini. Când Franța va dispare, ceea ce e pe cale să se producă, toți cei care am crezut în civilizație, care am crezut că omul se poate smulge din fiară, vom cădea înapoi într-un paleolitic transumanist. (Un drum pe care am pășit deja atunci când am aflat că președintele Americii, țara celei mai democrate democrații, cum ni se spunea, a ordonat serviciilor sale speciale să-l ucidă pe președintele ales al republicii Chile – printre alții –, când am aflat că în sticluța pe care secretarul de stat al Americii, cea mai democrată dintre țările democratice și care dă lecții de democrație întregului univers! în sticluța pe care acesta o arăta la înalta tribună a Națiunilor Unite ca să ne dovedească prezența armelor de ucidere în masă din Irak, în această sticluță de pomină, plătită cu două sute de mii de morți, era... apă chioară. Aud?!)

Bun, să trecem la altă baniță de fasole (de tărâțe, dacă preferați că și ele se umflă ca să se facă borșul).

Scriitura incluzivă. Mai întâi o seamă de mișcări feministe agresive și dovedind o ignoranță crasă a celor mai elementare date de lingvistică generală, au impus o feminizare a unor termeni producând astfel făpturi lexicale aberante din punct de vedere al limbii franceze (amintesc că, spre deosebire de ortografie, care este o simplă convenție academică, limba este un organism social independent, dezvoltându-se după legi specifice): *„auteure”*, un feminin care nu poate fi pronunțat ca și *„professeure”*, *„la* *maire*", un feminin care fonetic trimite nu la „primăriță" ci la „mare" sau la „mamă", „*écrivaine*" – băgați de seamă că atunci când limba o permite, femininul se face de la sine, ca în română (și slavă Domnului, nu suntem mai „feminiști" decât francezii): „autoare", „profesoară", „primăriță" sau „scriitoare" sunt firești, spre deosebire de echivalentele franceze pe care niște universitar.i.e înainta.ți.te (să nu vă mire punctul: e scriitura incluzivă) vor să le impună cu cizma.pantof cu toc (lasă că n-au auzit în viața lor de sincretismul lingvistic și de neutrul absorbit în evoluția unor limbi romanice de masculin).

Da, repet și subscriu, Franța, odinioară țară de cultură, e dată azi pe mâna semidocților, și asta ne paște pe toți.

De-aici, pentru că nimic nu oprește progresul, s-a trecut, mai nou, la scriitura inclusivă. În instituțiile universitare mai cu ștaif (la Institutul de Științe politice de la Paris, de pildă – a nu se confunda cu cel de la Grenoble du unde s-a iscat acum câteva zile o furtună națională, un grupă de studenți „progresiști" denunțând dându-le numele și desemnându-i vindictei djiahdiste doi profesori pretins dușmani ai Islamului, afișând numele lor pe pereții universității; vă mai aduceți aminte de faimoasele *dazibao* din timpul „revoluției culturale" din China ?!) În instituțiile universitare mai cu ștaif, ziceam, anume profesori cer ca masculinul să fie sistematic urmat de însemnul feminin: „un mod de a transforma societatea prin cuvinte", ni se spune (în limba persană nu există distincție de gen, ceea ce nu pare a fi dus la o emancipare exemplară a femeilor – pe care o dorim cu toții, e de la sine înțeles). Ce e scriitura inclusivă ? În loc de „ei pleacă" sunteți rugați să scrieți „ei.ele pleacă"; în loc de „drepturile omului" a se scrie „drepturile omenești" (că „omul", masculin, e prin forța lucrurilor un bărbat care-și zdrumicește femeia!); în loc de „studenții așteaptă profesorul" „studen.ții.tele așteaptă profeso.rul.ara".

Cumplit meșteșug de tâmpenie – dar, mă rog, țâșnit din tărtăcuța universități-

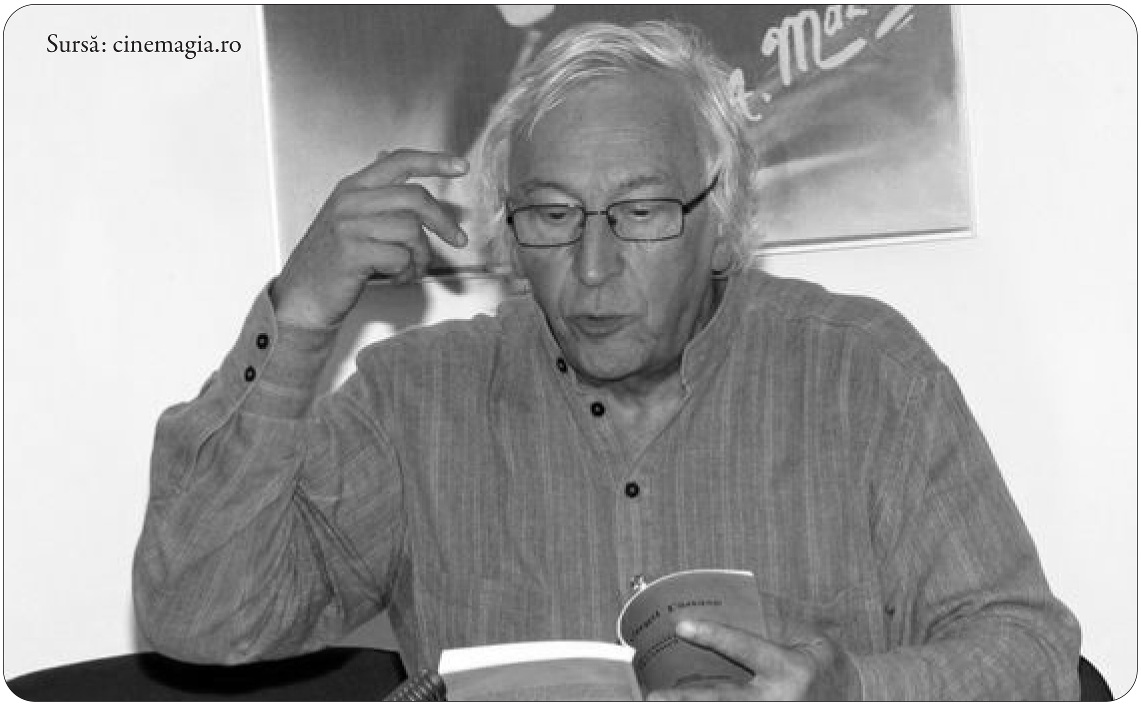
Sursă: cinemagia.ro

lor americane (uitam, din aceeași sorginte „eco-feminismul”, dar ajunge! nu e nevoie să mănânci toată putina ca să știi că brânza e împuțită!)...! și dacă e nevoie, elitele democratice din Lumea atât de Nouă că n-a ajuns încă să se extragă nu din maimuță dar nici măcar din lavă!) o să ne-nveţe scriitura inclusivă cu bombardamente, ca în Serbia și în Irak, cu Fondul monetar ca în Grecia, cu... vedeți dumneavoastră.

Hai duiu duiu, astă seară rupem cuiu!

Ca să nu mai vorbesc de rasă.... greșesc: de culoarea pielii. De ce albul să fie bun și negrul rău ? De ce lebăda albă să fie prințesă și cea neagră vrăjitoare ? De ce noaptea să fie neagră și ziua de-un insuportabil rasism ?... Am tratat subiectul într-o cronică precedentă înfățișând mai pe larg ceea ce s-ar putea numi (după un model celebru) *Propunerile de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice de educare a oamenilor muncii și îndeosebi a celor care activează pe tărâmul Operei de la Paris* propus de noul director de la Palais Garnier. Mi-e destul să adaug că, în numele cetățenilor ei, Franța se dă cu fruntea de pământ cerând iertare că a făcut comerț cu negrii (o ticăloșie, firește), uitându-se că în porturile Africii de Vest aceștia erau vânduți corăbierilor europeni de regișorii locali, de șefii de trib africani și de negustorii arabi (care arabi practicau de secole robia), dar asta nu contează pentru că ei n-au fost „colonialiști”. Un eseist francez, excedat de acuzele algeriene, remarca nu demult că zece secole de „ocupație” arabă nu au adus nici un beneficiu populațiilor magrebine, spre deosebire de ce s-a întâmplat în cei o sută cinzeci de ani de „colonialism” francez: drumuri, şcoli, spitale, o administrație care funcționa, căi ferate, o relativă prosperitate cel puțin pentru o parte a populației, electricitate, apă curentă, universități, partide politice iredentiste... Îngăduitor, autorul nu continuă demonstrația cercetând ce s-a întâmplat în Algeria după „eliberare”. Oricum, președintele Franței a decretat colonialismul „crimă contra umanității” – „*la jeunesse a l'esprit tragique et n'admet pas les nuances*” scrie Flaubert în *Educația sentimentală* și președintele Macron este atât de tânăr!

Atingem un alt punct nevralgic, altă sutură craniană care pârâie sub presiunea grăunțelor umflate.

Stânga franceză s-a constituit ca apărătoare a oropsiților soartei, a proletariatului, victimă neîndoielnică a logicii capitaliste. Puterea politică a stângii s-a bizuit pe votul muncitoresc, revendicativ, partidul comunist fiind multă vreme cel mai important din Franța, partidul socialist (social-democrat) mulțumindu-se să pună plasturi pe rănile provocate de capitalism. Numai că azi proletariatul în parte nu mai există – mondializarea a dus industria în țările subdezvoltate unde mâna de lucru e mai ieftină –, iar ce a rămas din clasa muncitoare votează masiv pentru formațiile abuziv numite de extremă dreaptă (care vor ordine, apără locurile de muncă, respectă familia, cer statului autoritate, protecție socială și dreptul de a fi francez în Franța). Redusă doar la componenta ei socialistă (care aplică mai gingaș politica dreptei și ea europenistă, mondialistă și capitalistă cât cuprinde), alcătuită azi doar din papițoi cu idei de cafe-șantan, stânga franceză s-a văzut lipsită de baza ei electorală (până nu demult majoritară în parlament și chemată în repetate rânduri să guverneze, stânga franceză n-a obținut la diferitele ultime alegeri decât între 6 și 10 % din voturi). Stânga modernistă (care a lăsat industria să se delocalizeze că mondializarea e „modernă”) și progresistă (care revendică o libertate de moravuri bine văzută doar la Paris și chiar și aici numai în arondismentele mondene unde elita intelectualo-artistico-politică vedea lucrurile atât de larg încât privea cu simpatie pedofilia – vezi manifestele semnate de cei care acum invocă „ale tinereții valuri" – și incestul – vezi afacerea Olivier Duhamel[1]), stânga franceză a trebuit, deci, să găsească iute o nouă clientelă. Noii oropsiți ai soartei (în adevăratul și cel mai crud sens al cuvântului) sunt valurile nestăvilite de imigranți ilegali care au năpădit Europa și în special Franța (mai generoasă cu ajutoarele date celor care se află legal sau ilegal pe teritoriul ei). Toate ar fi bune și frumoase dacă, spre deosebire generația părinților lor care aveau de lucru (nu începuse încă mondializarea) și se integrau de la sine în societatea care îi primea, o parte din cei care cred în Profet (dreptul lor cel mai sfânt), n-ar fi stăpâniți de o fervoare religioasă care nu se împacă nici cu spiritul de toleranță al Franței (al civilizației europene în general) – de unde atentatele împotriva presei sau, mai nou, împotriva profesorilor care nu acceptă radicalismul islamic și cărora li se taie beregata; nici cu constrângerile unei republici laice – dovadă atacurile zilnice împotriva poliției și a instituțiilor de stat. Musulmanii radicali refuză să se asimileze și pun normele religiei lor mai presus de legile republicii – de unde măsurile disperate și fără efect ale guvernului împotriva „comunitarismului". Acești musulmani, nu neapărat veniți dinafară dar mai radicali decât părinții lor ajunși în Franța în deceniile precedente, vor să impună prin violență un mod de viață (familial și social) în contradicție cu cel al țării în care se află. Nu contează: în disperare de cauză electorală, „bobo"-ii (așa sunt numiți în Franța acești reprezentați ai „stângii caviar", cei care deplâng soarta amară a oropsiților de pretutindeni în dineuri cu șampanie, homar și icre negre de la Petrosian), „bobo"-ii (vai ce-mi place acest cuvânt!) „bobo"-ii, care se pretind republicani și laici, defilează în cârd cu reprezentanții radicalismului islamic.

Hai duiu duiu!

Într-un cuvânt și-n patru vorbe, Franța, care și-a pierdut identitatea – se pretinde „multiculturală" și actualul președinte ne-a declarat ritos (la Alger, ca din întâmplare) că nu există o cultură franceză ci culturi în Franța... Franța, care își pierde astăzi limba – năpădită de un feminism demn de o Rica Venturiano corcită c-o Chiriță socioloagă... Franța, care își pierde azi religia – e aproape un delict să amintești „moștenirea creștină"... Franța ai cărei locuitori își pierd până și sexul – vezi teoria genului (veți fi constatat și dumneavoastră, pe pielea dumneavoastră, dacă pot să-i spun așa fără să mă rușinez! că sexul e o simplă prejudecată socială lipsită de orice probă materială?! și că instinctul matern e o născocire burgheză ? Aud ?!). Franța, așì scrie azi în jurnalul pe care nu-l țin! Franța, odinioară o lumină, un far în funcție de care civilizațiile de pe întregul glob, urmându-și drumul lor, își orientau navigația, Franța a devenit un model de moarte – pe care-l preiau, fără măcar să-și dea seama, surorile ei mai mici care își trag și ele un glonte în cap dar de! mai puțin dotate, se-mpușcă cu pătlăgele roșii.

---

[1] *Cf.* cartea de confesiuni a dnei Camille Kouchner *La familia grande*, Seuil, 2020. Pentru cei care vor să-și facă o idee despre decrepitudinea elitelor franceze putem cita, rămânând în domeniul strict al mărturisirilor directe: Valérie Trierweiler (fosta „tovarășă de viață" a fostului președinte al Franței), *Merci pour ce moment*, ed. Les Arènes, 2014, sau Christine Deviers-Joncour, *La putain de la République*, ed. J'ai lu, 1999. Se pot consulta cu folos și „manifestele" publicate în ianuarie și mai 1977 în ziarele *Libération* și *Le Monde* în care o serie de intelectuali de seamă, de la Sartre și Simone de Beauvoir, firește, la Michel Foucault și Gilles Deleuze, de la Jack Lang și Bernard Kouchner la Patrice Chéreau și Louis Aragon cer să fie depenalizate raporturile sexuale cu minori de sub cinsprezece ani. Recomand de asemenea cartea unei alte mari figuri a politicii europene, Daniel Cohn-Bendit. *Le grand bazar*, Belfond, 1975, unde autorul povestește jocurile sale pedofile.

Vreți o dovadă? Păi, în același duh al boabelor de fasole care sfarmă craniul, n-a născut și falnica Românie o doamnă profesoară – nu-i dau numele ca să nu-i asigur o faimă de natura celei care-l încunună pe jalnicul Ionescu-Caion – care, după pilda altor intelectuali atât de subțiri că nici nu-i vezi, zice țanțoș că ea refuză să-și îndrume elevii către Eminescu și Creangă?! Tovarășa noastră profesoară, *my lady* (se citește *măi laidi*), ne spune că textele lui Cărtărescu (că prostul nu e destul de țoapă dacă nu e și monden!) sunt mai ușor de citit decât „Ce te legeni codrule”! Moartea Micului Prinț (care cere șarpelui să-l muște pentru că trupul – scoarța – e o povară prea grea pentru călătoria pe care o va întreprinde), la care se referă doamna de la catedră, e mai ușor de explicat pruncilor decât *Harap alb* (unde miturile sunt mai mustoase și mai împletite)! Și uite-așa, duiu duiu, facem din copiii noștri sluguțe, gata să sărute mâna literaturii universale (foarte bine și frumos), că la noi n-a fost rod în artă până ce nu ne-am europenizat (americanizat) cu trup, suflet și pungă, până n-am devenit cetățeni ai fălețeі Europe! Păi nu? „Ieri obscuritate, azi lumină! Ieri bigotismul, azi liber-pansismul! Ieri întristarea, azi veselia!”.Ieri Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale, lista e lungă, azi Cărtărescu (ale cărui calități scriitoricești sunt indiscutabile, nu despre asta e vorba)… – pentru completarea listei adresați-vă doamnei cu pricina care probabil că-și mai flutură ideile liberschimbiste prin învățământul național. Fost-a dânsa scoasă mintenaș din învățământ și trimisă să umble cu boii în sat la Humulești ca să învețe la braț cu Smărăndița ce e o carte și cum se citește psaltirea? Universitatea de la Iași (pe care o face de rușine) retrasu-i-a diploma pe care i-a dat-o pe daiboj socotind greșit că dăscălița noastră cu moț de literatură străină știe deosebi cartea de ziar?

Hei, fe.ții.tele mei.mele, ca mâine o să scriți și dumneavoastră inclusiv pe englezește și-o să citiți *New York Times* la ora de română!

Totuși, dacă ași ține un jurnal – ceea ce nici prin gând nu-mi trece, etc., – ca să ofer o geană de lumină celor care, ca mine, și-au pus viața în joc din convingerea că țara și poporul care ne-au dat înțelepciunea unei limbi de aur, croită din smicele de Făt Frumos din lacrimă și de Ivan Turbincă…, cei care, ca mine, constată azi că mai bine își vedeau de treabă și scriau, cum ni se cerea pe atunci, rusește (limba lui Gogol, Cehov, Tolstoi, Gorki pe care, ia te uită! nu-i contestă nimeni în țara lor – probabil din frică de Putin, nu i-ar fi rușine!)…! Ce spuneam? O geană de lumină? Care, cum, de unde?! A, da! Sigur, ca să terminăm pe-o notă optimistă: duiu duiu! aflu că nu știu ce mașină fermecată a ajuns pe planeta Marte (de, știința are și ea părțile ei bune chiar dacă, pe lângă medicamente, ne-a înzestrat și cu bomba atomică!). Deci mai e o nădejde. Scăpați de fasolea și de tărâțele care ne sparg craniul aici, poate că acolo o s-o putem lua de la capăt. Și, din prudență, că am văzut cum a explodat Pământul, ca să ne asigurăm viitorul, când vom ajunge să născocim scrisul, în loc de Ghilgameș o să cerem poetului să scrie o Ghilgamiță care se va bate cu Enkiduța și care împreună, iubindu-se ca două fete mari, vor ucide tăurița cerească neagră ca lebăda albă.

Hei, duiu duiu, pe Marte-o să rupem cuiu…! ■

martie 2021

SIMONA MODREANU
Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași
Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
e-mail: simona.modreanu@gmail.com

Afinități selective…

Abstract

O apologie a derivei nu poate trece pe lângă aceste trei mari spirite bătăioase, a căror patimă – aparent iconoclastă pentru Emil Cioran, existențială pentru Leon Șestov, tragică pentru Benjamin Fondane – traduce, în fapt, o gândire în ebuliție, vulnerabilă, care a găsit în paradox cel mai bun mijloc de a ocoli inevitabilul. Într-o vreme în care se încearcă – cu mai mult sau mai puțin succes – reconcilierea gândirii științifice cu cea religioasă, este, poate, surprinzător să te trezești în fața a trei ciocli ai rațiunii care, din motive diferite și totuși convergente, nu mai contenesc să trâmbițeze sfârșitul cartezianismului săpat de Ecclesia.

Cuvinte-cheie: *Dumnezeu, rațiune, dubiu, gândire, libertate, cunoaștere*

No apology of drift can pass these three great fighting spirits, whose passion – apparently iconoclastic for Cioran, existential for Shestov, tragic for Fondane – translates, in fact, a boiling, vulnerable thinking, which found in the paradox the best way to circumvent the inevitable. At a time when attempts are being made – with more or less success – to reconcile scientific and religious thought, it is perhaps surprising to find yourself in front of three beacons of reason which, for different and yet convergent reasons, do not cease to trumpet the end of the Cartesianism dug by the Ecclesia.

Keywords: *God, reason, doubt, thinking, freedom, knowledge*

Probabil că nici o apologie a derivei nu poate trece pe lângă aceste trei mari spirite bătăioase, a căror patimă – aparent iconoclastă pentru Emil Cioran, existențială pentru Leon Șestov, tragică pentru Benjamin Fondane/B. Fundoianu – traduce, în fapt, o gândire în ebuliție, vulnerabilă, care a găsit în această „disonanță evreiască” (Julia David) care este paradoxul cel mai bun mijloc de a ocoli inevitabilul. Într-o vreme în care se încearcă – cu mai mult sau mai puțin succes – reconcilierea gândirii științifice cu cea religioasă, este, poate, surprinzător să te trezești în fața a trei ciocli ai rațiunii care, din motive diferite și totuși convergente, nu mai contenesc să trâmbițeze sfârșitul cartezianismului săpat de Ecclesia. Cu toții s-au văzut clasați sub eticheta confortabilă de „sceptici" sau de „pesimiști", datorită, printre altele, refuzului oricărei filosofii de sistem, a oricărei dogme care pretinde să definească esența umană sau libertatea, după ce a aderat la ele fără rezerve. Șestov susține că a crezut în toate filosofiile și că a învățat să le schimbe într-atât încât nici nu mai știe câte modifică în fiecare zi![1] La rândul său, într-o scrisoare inedită, adresată lui Alice Laurent (nepoata Sophiei Balachovskaïa, sora lui Șestov), Paris, 2 aprilie 1989, Cioran mărturisește: „Leon Șestov mi-a făcut un mare serviciu: m-a eliberat de idolatria 'filosofiei'. Ar trebui să adaug: de toate idolatriile."

La o primă vedere, nu ar fi prea multe elemente care să-i apropie pe cei trei gânditori și scriitori de o factură aparte, pulsari spectaculoși pe cerul gândirii cu stil și al sfârtecărilor metafizice. Și totuși, dincolo de legăturile directe, chiar tragice în anumite privințe, Fondane, Cioran și Șestov au împărtășit, între altele, o sete virulentă, neostoită, cu accente iconoclaste de trăire a divinității și o repulsie pe măsură față de rațiunea pură, față de elaborările sistemice, greoaie, neînsuflețite de duh și mister. „Orice filosofie nu este decât un îndemn la resemnare"[2], scrie Fondane, care, alături de Șestov și Cioran, nemulțumit de ariditatea sistemelor, propune o gândire existențială, vie, pătimașă, aprigă și conflictuală, dar ființial structurantă.

Șestov s-a aruncat trup și suflet împotriva evidențelor rațiunii, alegându-l pe Iov în detrimentul lui Hegel, pe Pascal în locul lui Spinoza și preferându-l pe Kiekegaard lui Husserl. Gândirea existențială, susținea el, începe acolo unde se termină gândirea rațională. Căci strigătele lui Iov nu sunt doar „vociferări absurde, inutile, obositoare"; aidoma trompetelor Ierihonului, dețin o forță care poate face să se prăbușească zidurile. Pentru Șestov, „nu există pace posibilă între Ierusalim și Atena, între rațiune și credință, între știință și metafizică."[3] La fel ca la Cioran și Fondane, nu dorința sau iubirea de Dumnezeu stă în centrul căutării sale, ci nevoia de acesta, ca partener suprem de dialog, care poate fi copleșit cu invective, reproșuri și întrebări fără răspuns, rămânând neclintit, solitar și feroce în imuabilitatea sa eternă, dar tocmai prin aceasta mult mai util decât Dumnezeul antropomorfizat, tern, slab, soporific, cu care confruntarea este imposibilă.

A trăi „înseamnă a fi adus deja o ofensă eticii, a manifesta deja un lucru pe care înțelepciunea nu-l suportă...", afirmă peremptoriu Benjamin Fondane, în *Conștiința nefericită*. Moartea sa (pe care Cioran, într-un act nesăbuit și admirabil de curaj, alături de Jean Paulhan, a încercat să o împiedice) a răscumpărat orice ofensă imaginabilă și i-a redat verticalitatea. Fondane nu se gândea pe sine în termeni definitivi, depășise condiția umană și, de altfel, de-a lungul întregii sale vieți și opere, a cultivat o formă de ambivalență și de ambiguitate, de suspendare a judecății, chiar și a celei etice, după cum stă mărturie, între altele, articolul său despre piesa *L'Eglise/Biserica* de Céline, în care verva antisemită a marelui scriitor francez era deja prezentă[4].

---

[1] *Elogiul prostiei*, in *Începuturi și sfîrșituri*, Iași, Institutul European, 1993, p. 91.

[2] B. Fundoianu, *Conștiința nefericită,* București, Humanitas, 1993, p. 35.

[3] Benjamin Fondane, *Rencontres avec Léon Chestov*, Paris, Plasma, 1982, p. 35.

Asemenea lui Șestov, care se străduia să frângă ancorele rațiunii, Benjamin Fondane disprețuia răspunsurile și era aproape imposibil să-l urmezi până în cele mai întunecate ascunzișuri ale sale, acolo unde nu mai existau certitudini, nici cunoaștere, doar trăirea subiectului reflexiv. Existențialismul său, ca și cel al maestrului său rus, semăna prea puțin cu cel al lui Camus, Sartre, sau Malraux, acești „salonarzi" ai gândirii, atât de îndepărtați de pătimirile esențiale ale lui Fondane. Existențialismul francez e teoretic, nicidecum capabil de a se detașa în întregime de supremația, sau cel puțin de o autonomie a rațiunii, căci Ființa (în diferitele sale accepțiuni) trebuie să se împace cu finitudinea sa și cu necesitatea lumii, în vreme ce vocea lui Fondane striga dreptul ființei la infinitatea posibilului.

Reprezentant tipic al sufletului rus, Șestov a avut maeștri de excepție în acest sens, cum ar fi Tolstoi, care scria în 1958: „Încercând să răspund la problema vieții, am trecut prin toate sentimentele pe care le trăiește un om pierdut în pădure... Am rătăcit în această pădure a cunoașterii umane printre strălucitoarele luminișuri ale cunoașterii matematice și experimentale. Ele mi-au deschis perspective clare, dar nu mi-au arătat drumul spre casă. Pe măsură ce înaintam, pătrundeam tot mai adânc în tenebrele cunoașterii speculative"[5].

Reflecția personală antrenează hăul afectiv, care dă naștere angoasei. Angoasa conduce progresiv la plictisul de a trăi, acel « vid afectiv » despre care vorbea Stéphane Lupasco, filosofie al cărei miez era binecunoscut de Cioran, ca și de Benjamin Fondane, discipolul român al lui Șestov. Dar eliminarea rațiunii nu e mai puțin periculoasă. Când te debarasezi de tot, atingi inevitabil vidul. Și nu e vorba aici de *vidul plin* al gândirii orientale, de vidul matricial, sumă a tuturor potențialităților, ci de o experiență a abisului sub picioarele noastre, cum spune Șestov, pentru care „orice gândire profundă trebuie să înceapă cu disperarea."[6] Abisul e cel al pierderii certitudinilor dobândite prin știință și prin educație. Păstrându-le, suntem în permanență confruntați cu problema sensului și, prin urmare, cu absurdul existențial. Teologia le evită prin gândirea apofatică. Scriitorii, prin paradox.

DORLYS
PARIS

Lev Șestov

Vid mai înseamnă și raportarea perfect solitară la Absolut. Oricine se avântă pe

---

[4] Referitor la „*L'Eglise* de Céline", *Le Cahier Bleu*, 22 noiembrie 1933.

[5] Léon Tolstoi, *Confession*, Moscou, 1985, p.59 et suite.

[6] citat *in* Alexis Philonenco, *La philosophie du malheur, Chestov et les problèmes de la philosophie existentielle*, Paris, Vrin, 1998, pp. 32-33.

Sursă: elcultural.com

această cale, după Șestov, își dă foc la vâsle, își compromite orice întoarcere la obișnuință, o apucă pe un drum necunoscut, adesea îngrozitor, departe de universul familiar al gesturilor și sentimentelor muritorilor de rând. Libertatea deplină e greu de dus, dar e singura cucerire adevărată a omului care desfide legile necesității și ale cunoașterii mundane. Credința turbulentă a lui Șestov îi permite să o închipuie, să o trăiască chiar, în vreme ce ironia și luciditatea lui Cioran (acest „echivalent negativ al extazului"[7]) îl îndepărtează de ea. Și el vorbește despre singurătatea extremă în fața Esenței, dar încă o dată, inversează rolurile; nu omul e cel care suferă cel mai mult în această confruntare supremă: „Când te adresezi lui Dumnezeu, invocă-l prin *pronume*, fii singur – pentru a putea *fi* cu El. Altfel, ești *om* – și nu vei rămâne niciodată față în față cu singurătatea Lui."[8]

De fapt, neantul cioranian nu are virtuțile terapeutice ale unei contestări atee, căci ateu, Cioran nu poate fi. Nihilist, adesea, deist, la rigoare, dar cel mai bine se simte dincolo de concepte, acest mistic răsturnat concepând credința ca pe o pură vibrație interioară, ce proiectează în Dumnezeu, și „uneori încă și mai sus"[9]. Dar, spre deosebire de Șestov sau Fondane, el se dovedește incapabil de a rămâne acolo, alunecând și recăzând în depresia sa paradoxală, ce instituie o relație personală, fluctuantă și ambiguă: „Dumnezeul meu! Nu spun că tu nu ești; spun că eu nu mai sunt." (*Idem*.)

Pentru Cioran, ca și pentru Șestov, nu există cale de mijloc, nu există decât extreme – ale gândirii, ale sentimentului, ale trăirii. O diferență de perspectivă ? Șestov venerează un Dumnezeu care ne cere totul și mai ales imposibilul, altfel, la ce bun să aspiri la El, dacă drumul ar fi direct și logic? În ce-l privește, Cioran vrea ca omul să-l zgâlțâie pe Dumnezeu, cerându-i socoteală, agățându-se de impasibilitatea acestuia pentru a-și afirma biata libertate de cârcotaș metafizic. În textul său despre cartea lui Berdiaev, *Sub specie aeternitatis*, Șestov tranșează: „Urâm amândoi orice *ratio* și îi opunem Rațiunea Superioară (Berdiaev) sau Prostia (eu)."[10]

---

[7] *Le Mauvais Démiurge*, *Oeuvres*, Paris, Gallimard, 1995, p.1176.

[8] *Le Crépuscule des pensées*, op.cit., p.480.

[9] *Ecartèlement*, op.cit., p.1470.

„Din ciocnirea opiniilor țâșnește adevărul", spun francezii, cuvinte reluate de gânditorul rus (ibid., p. 89), care le contestă însă, afirmând că zgomotul făcut de opiniile care se ciocnesc nu poate atrage adevărul, mult prea inteligent chiar pentru subterfugiile subtile. Aceeași neîncredere o întâlnim și la gânditorul român: „Imposibil să ajungi la adevăr prin opinii, căci o opinie nu reprezintă decât un punct de vedere *nebun* asupra realității"[11], anunță el, formulând tocmai un punct de vedere asupra opiniei! Termenul „nebun", apariție destul de bizară în context, și subliniată prin italice, exprimă o legătură strânsă cu reflecția lui Șestov și a lui Fondane, întărind caracterul de incongruitate a cunoașterii raționale în viziunea celor trei scriitori. Accesul la cunoașterea ultimă cere să faci vidul în tine, pentru ca spațiul să se umple de esență. Iată de ce maeștrii zen, care practică un soi de deriziune dragă lui Cioran, se servesc adesea de aceste răspunsuri enigmatice, *koan*, pentru a face să devieze analiza intelectuală a discipolilor, considerată nocivă și parazitară pe calea spre absolut: „Întrebare: „'Ce este adevărul ?' Răspuns: 'Un centimetru de păr de broască țestoasă cântărește nouă livre!'"[12] Nu e mai puțin adevărat însă că eliminarea oricărei reflecții antrenează un *vid afectiv* (idee dezvoltată de filosoful român Stéphane Lupasco și adoptată de prietenul său, Benjamin Fondane), care traversează apoi diferitele grade ale angoasei, pentru a ajunge la Plictis. Concept vag și ambivalent, ca toate celelalte, Plictisul este, pentru Cioran, o suspendare nesănătoasă, o secreție de timp mort, o formă de vid cu care nu știi ce să faci, dar care își poartă în sine remediul contradictoriu: „Paradox al plictisului: să fii o absență căreia nu-i poți rămâne exterior."[13]

Șestov se lovește în chip diferit de această „absență", de acest „dincolo" de bine și rău; el cultivă neîncetat intensitatea, din care face dacă nu un substitut, cel puțin un echivalent al eternității, proiectând un fascicol de iubire eliberatoare asupra a tot ce există. Deoarece, în viziunea gânditorului rus, adept al Învierii, dar nu neapărat sub forma cristică, tot ceea ce iubim există și va continua să existe atât timp cât vom iubi. Prin urmare, la el vidul este traversat de energia universală a dragostei. Însă neputința de a domina timpul îl împinge pe Cioran să cadă, nu doar în timp, ci mai rău, *din* timp, pe când Șestov concentrează eternitatea în miezul fierbinte al clipei.

Evreu, român, francez, șestovian, cititor asiduu al Bibliei, obsedat de contradicția dintre trăire și gândire, fremătător și măcinat, pasional și lucid, închis-deschis până la pierderea suflului... Așa era Benjamin Fondane. Moartea sa a fost un fel de crâncenă dezmințire a logicii lui Stéphane Lupasco/ Ștefan Lupașcu, abia formulată la vremea aceea, în care Fondane nu găsea Ființa, afectivul, deși avusese formidabila intuiție a unei reflecții *despre* contradictoriu la Lupasco, nu doar a înlocuirii unei logici – cea clasică, a non-contradicției – printr-o alta, cuantică, a contradicției, rămasă însă în poala rațiunii.

Filosofii (între care și Lupasco, la început) au avut mereu ambiția de a-l elibera pe om de chinurile îndoielii, oferindu-i răspunsuri la marile probleme ale vieții. Dar gânditori ca Cioran, Fondane sau Șestov au încercat să arate că atunci când cunoașterea lumii și a existenței este orientată în sens contrar față de conștiința afectivă, sau pur și simplu o ignoră, ea rămâne exterioară ființei și în afara misterului. Din păcate, Fondane nu a mai trăit să-și vadă intuiția confirmată, căci la scurtă vreme după moartea sa, Lupasco și-a dezvoltat teoria tocmai în sensul dorit de prietenul său, cel al abordării cunoașterii pornind de la afectivitatea luminoasă, dincolo de atotputernicia unei Științe concrete.

---

[10] Ibid., p.79.

[11] Ibid., p.1452.

[12] In J. Deperne, „La dérision du maître", *L'Actualité religieuse dans le monde* nr.151, 15 janv. 1977, p. 28.

[13] *Le Crépuscule des pensées*, op.cit., p. 462.

> Singură printre cărți, Cartea crapă sub presiunea unei posibilități infinite, deschisă Omului, a unui Absurd gata în orice clipă să rupă 'seriozitatea' unei Puteri la care suntem invitați să participăm; doar ea ne revelează sensul, amploarea și soluția misterului care face din existent un alienat irezistibil îndemnat să sucombe magiei care are drept sursă Neantul, drept motor păcatul și drept vehicul cunoașterea autonomă.[14]

Fondane stabilește această distincție în prima parte din *Conștiința nefericită*, anume aceea între o „gândire filosofică" și o „gândire existențială", între o „gândire care *se gândește* și care se privește privind și trăind" și o „*gândire ca existență* „, solidară cu „existența individuală pentru care este în același timp secreție și principiu de pârguire interioară"[15]. Iar această pârguire se însoțește de o formă de risipire identitară a spațiului care urmărește, paradoxal, reconfigurarea unității originare.

Rătăcitor într-o lume în metamorfoză, Fondane resimțea această spațializare ca *afectivă*, căci orice loc de identitate a unui subiect este un spațiu simbolic, oniric, angoasant sau securizant. Nu e vorba de spațiul fizicii și geografiei, dimensional și măsurabil, pe care Gilles Deleuze îl numește spațiu *striat* (*Mille plateaux*). Identitatea profundă nu este numai și necesarmente legată de un loc precis sau de o moștenire, fie ea și multimilenară, ci de un fel de spațiu-timp cuantic care modelează conștiința individuală. Pentru a relua taxinomia deleuziană, ar fi vorba, în acest caz, de un spațiu *neted*, populat de *evenimente*, *intensiv*, *nemăsurabil* și *anorganic,* un spațiu de afecte, neîngrădit și nomad.

> Și totuși, nu!
> Nu eram un om la fel ca voi.
> Voi nu v-ați născut pe drumuri (...)
> *(*B. Fondane, *Exodul)*

Eu vrea să se întărească în diferența sa față de ceilalți și crede că în acest scop trebuie să lupte pentru recunoașterea sa individuală. În principiu, *Eu* nu există fără teritoriul apartenențelor sale, pe care îl revendică drept al său, care îl confirmă în sentimentul său de identitate. *Eu* are în mod structural conștiința faptului că Celălalt, prin definiție, nu este ca el, și această conștiință își strigă singularitatea dureros ireductibilă. Dar la Fondane, „teritoriul" de la care se reclamă se traduce prin „drumuri", singularizare spațială extremă, pericol de fractură internă și de non-coincidență cu sine. El însuși, într-un proiect de antologie, își definise astfel poezia: „Universul poetic al lui Fondane este de natură tragică; punct de fugă pentru om; personajul său central este emigrantul; fluxul lucrurilor constituie fundalul; inima articulează toate formele de sete a ființei. Dar acest univers, tocmai fiindcă e poetic, este discurs și limbaj."

---

[14] Benjamin Fondane, *Le Lundi existentiel*, Monaco, Éditions du Rocher, 1990, p. 57.

[15] B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, op.cit., p. 17.

În aceste diferite „forme de sete a ființei" se joacă paradoxul fondanian, salvat prin emigrație și prietenie, pierdut din loialitate față de cineva drag și, mai mult decît atât, față de sensul unei călătorii spirituale totale. Nu e ușor de conciliat spiritul vagabond al strămoșilor cu neliniștitoarea imobilitate moldavă, ambianța intelectuală a vremii, de sorginte germană, care îndemna spre meditații sfâșietoare în jurul „iernii lui Dumnezeu", cu bovarismul diletant, estetic și epicureic, în cea mai pură tradiție franceză... Acest zbucium fondanian ne amintește cumva de Amin Maalouf care, în *Identités meurtrières*, scria: „Mi se întîmplă uneori să-mi fac ceea ce aș numi 'examenul de identitate', așa cum alții își fac examenul de conștiință"[16]...

Exilul nu este neapărat sinonim cu viața dublă. E adevărat că, la fel ca prietenul său Cioran, Fondane a simțit nevoia să abandoneze limba română pentru cea franceză, în aceeași modalitate oblică, primul, în timp ce îl traducea pe Mallarmé în română, al doilea, publicând un text în franceză într-o revistă românească (în 1925, *Exercice de français*, în „Contimporanul")! Și totuși, identitatea sa personală este *deteritorializată*. Călătoriile sale, fantomele trecutului, cronicile sale de lizieră nu mai vizau fondarea unui teritoriu al *Eu*-lui, ci l-au determinat să creeze *identități diasporice*, compuse dintr-o multitudine de apartenențe. Și mai presus de toate, l-au confruntat cu caracterul proteiform al stranietății sale.

Existența, gândirea și scriitura sa au fost traversate de aceeași evidență, anume că paradisul metafizic este acela în care contradicțiile se anulează și necesitatea nu există. Nu e greu de imaginat ce l-a apropiat de Stéphane Lupasco sau de Cioran – și ei niște *meteci* torturați de o „conștiință nefericită"-, sau de disidenții suprarealismului, în frunte cu Antonin Artaud, alături de care, la fel de vehement, sărac și mândru, rătăcea pe străzile Parisului, alegând să-și trăiască antinomiile până la capăt și să-și ardă sufletul în flacăra albă a unei pasiuni atât de puțin franțuzești (cu excepția lui Baudelaire și a lui Rimbaud). Revolta sa împotriva *diktat*-ului rațiunii l-a făcut, și pe el, să ia în derâdere „luminile" rousseauiste și slaba capacitate a francezilor de a integra abisul, întunecimile, tulburele, tot ceea ce nu este accesibil unui stil nobil și unei meditații meșteșugite. De unde și surprinzătoarea lectură a lui Rimbaud, în care demontează imaginea de medium suprarealist pe care o impusese Breton, afirmând cu putere suferința individului încleștat în propriile contradicții, eșecul metodei vizionare ca tehni-

B. Fundoianu.

---

[16] Amin Maalouf, *Identités meurtrières*, Ed. Poche, 2003, p. 24.

că poetică autonomă și neputința finală a magiei verbului.

Ontologia actului poetic formulată de Fondane se sprijină pe ideea că realul nu se află altundeva decât în imperfecțiunea eului care se definește prin contradicția cu sine. Pe urmele lui Pascal, Kierkegaard, Dostoievski și, desigur, Șestov, Fondane s-a îndepărtat de tradiția occidentală a *logos*-ului platonician, denunțând maladia conceptului datorată unui exces metodic de gândire, iluziei adevărului unic, infailibilității, argumentului de autoritate, considerând că o nemurire provizorie ar trebui să ne ajungă și că adevărata viață se află în singular, improbabil, accidental și periferic. Fiecare dintre operele sale reprezintă, în felul ei, o mărturie existențială, dar și o formă de subversiune culturală. Fondane ne confruntă cu măștile și alienările noastre, revolta sa, deranjantă pe alocuri, exigentă în ansamblul ei, ne conduce, în ultimă instanță, spre un dincolo de rațiune, de credință, de moarte.

De fapt, cu excepția morții lui Socrate, sau a lui Iisus, probabil că nu sunt prea multe care, aidoma celei a lui Fondane, să fi semnificat în sine un răspuns. Un răspuns cu atât mai dramatic cu cât se situează pe granița impalpabilă și aproape insuportabilă dintre *aici* și *dincolo*. Un răspuns pentru lume dar care nu e din lume. În termeni de libertate personală, conjuncturală, câștigase, prietenii săi reușiseră să-i obțină eliberarea, dar atunci s-a aflat în fața unei alegeri de o altă natură, ținând de un alt tip de libertate decât cea privitoare la viața sau moartea biologică. O libertate absolută, pură, izvorâtă dintr-o conștiință care îl depășea ca ființă individuală și care ținea tocmai de acel mister adesea evocat. Fie o viață salvată, dar singur, cu remușcarea unui sacrificiu inutil – cel al surorii sale –, fie o fidelitate față de sine care să sfarme „conștiința nefericită" pentru a țâșni spre altceva. Ce importanță are dacă găsim sau nu un termen pentru a defini acest *altceva*, ce importanță are până la urmă răspunsul la întrebarea retorică a lui Lupasco: *Ce voia, oare, acest Om ?*[17]. A înțelege e secundar, dacă nu chiar cinic, atunci când accesul la mister se plătește prin martiriu. Prezența însăși a lui Fondane, ființarea sa în lume a lăsat urme adânci, atât conștiente cât și subliminale, pe care nimeni dintre cei care au avut privilegiul de a-i fi aproape nu le-a negat vreodată. Rațiunile inimii au prevalat, afectivitatea, sau sensul unei justiții universale au deschis o breșă în regnul cunoașterii și al non-contradicției, introducând sacrificiul uman consimțit ca formă de *minunare* capabilă să îndoaie orice sistem în care ireductibilul sufletului nu-și are locul.

---

[17] Stéphane Lupasco, *Benjamin Fondane, le philosophe et l'ami*, Cahier du Sud, nr. 282, Marseille, 1947.

Identitatea sa etnică este, poate, discutabilă. Dar dacă e să ne gândim la rădăcinile spirituale care au determinat concepția sa despre libertate, la acele ecouri îndepărtate dintr-o memorie care ne vine de altundeva, atunci nu putem să nu ne întrebăm dacă e chiar o întâmplare faptul că, într-unul din miturile noastre constitutive, un om își așteaptă moartea cu senină resemnare, ca pe o nuntă cosmică, sau că – într-un salt peste timp – tinerii adunați în Piața Universității, în 1989, aveau drept slogan principal: « Vom muri și vom fi liberi » ?...

Spinoasa problemă a Căderii este, la rândul ei, un obstacol pe care acești trei gânditori îl înfruntă pătimaș, fiecare în maniera sa proprie. Pentru ei, deși formulată cu variații, originea răului se situează în momentul în care omul a mușcat din fructul cunoașterii binelui și răului, învățând să le distingă, deschizând calea dualității, apoi a multiplicității și pierzându-și astfel libertatea traiului în nediferențierea lui Unu. Interdicția înfruptării și acel Arbore este explicit formulată în Biblie. Pentru Șestov, morala este, desigur, esențială, dar ea nu ar trebui să treacă prin raționalitatea discernământului, ar trebui să se înscrie direct într-un *dincolo* guvernat de credință, chiar dacă în felul acesta omul e aruncat într-o luptă schizofrenică între pulsiuni contrare și ostile. în fața Arborelui vieții, Dumnezeu ar fi postat o ființă cerească înarmată cu o sabie de foc, care este, în viziunea lui Șestov, rațiunea însăși. Oricine încearcă să pătrundă în Paradis prin intermediul ei e sortit eșecului, e oprit în prag. în ceea ce-l privește pe Cioran, fructul Arborelui interzis nu conține cunoașterea binelui și a răului, ci în chip direct, cunoașterea lui Dumnezeu: „în paradis, nimănui nu-i păsa de el. Doar căderea a făcut să se nască această stranie curiozitate.”[18]

Este deja evident că vidul, în toată simplitatea sa calmă, orientală, nu poate fi asimilat cu totul de doi gânditori veniți din spații și civilizații care nu propovăduiesc neapărat detașarea și al căror fatalism istoric este inevitabil însoțit de suferință. Aici, în jurul problematicii eliberării, creștinismul nu s-a vădit prea îndatoritor, neavând de propus ca balsam pentru rănile omenești decât abstracțiuni insensibile sau mântuitori grăbiți să impună un adevăr, în vreme ce ideea de vid e mult mai puțin constrângătoare, oferind ușurarea salutară a unei absențe de adevăr și de necesitate a căutării adevărului. Aceasta explică o mărturisire tardivă (ce trebuie privită cu toată rezerva pe care o impune sinceritatea lui Cioran) asupra unei alegeri religioase ce i-a fost refuzată: „Dacă m-aș fi născut budist, aș fi rămas așa; născut creștin, n-am încetat să fiu încă din prima tinerețe [...]”[19].

După ce a aspirat să-l găsească pe Dumnezeu în lacrimile sfintelor, după ce a busculat cu virulență maniheană demiurgi buni și răi, înaintând în vârstă și oboseală vitală, Cioran atinge un simulacru de seninătate orientală, deschizându-se către doctrina renunțării. Dumnezeu-iluzie vidă se insinuează atunci ca o paradigmă aproape obligatorie. De aici decurg două consecințe majore: nevoia de a-l personaliza pe Dumnezeu pentru a-l putea ataca se tocește, iar neplăcerile Eului se dizolvă parțial într-o meditație prelungită și fără obiect. Transpare o formă de acord cu Dumnezeu, pe care implorarea impudică și supralicitarea devoțiunilor creștine nu i-o aduseseră niciodată.

---

[18] *Des larmes et des saints*, op.cit., p. 311.

[19] *Le Mauvais Démiurge*, op.cit., p. 1223.

Filosof pasional, intempestiv, Șestov nu ajunge cu adevărat la această armonie finală care purcede din aceea că relația subiect-obiect, conștiință separatoare a eului empiric, este distrusă în *vid.* Dar, după el, a cunoaște înseamnă a reduce, a refuza oportunitățile, a-și suprima astfel libertatea. „Ne lamentăm fiindcă nu știm de unde venim, unde ne ducem, ce a fost și ce va fi, ceea ce trebuie făcut și ceea ce trebuie evitat etc., siguri fiind că dacă am ști dinainte, totul ar fi mai bine. Dar poate că nu ar fi mai bine, ci mai rău: cunoașterea ne-ar înlănțui și ne-ar limita. Și pentru că nu știm, nimic nu ne limitează”[20]. Convins că doar limitele « naturalului » ne închid, obligându-ne să abandonăm celelalte regiuni ale Ființei, esența divină a adevărului suprem, Șestov este mult mai aproape de gândirea budistă decât și-ar fi imaginat, căci el ilustrează tocmai iluzia simțurilor, non-existența acestei lumi, exortând la ignoranța liberă de orice legătură. Trebuie atunci să acceptăm să nu mai asociem budismul cu o pură negație – occidentalii sunt înclinați să-l considere o culme a pesimismului -, ci, dimpotrivă, cu afirmarea unei depline realități spirituale. Într-o astfel de realizare, suntem delocalizați de peste tot, nici înăuntru nici afară, eliberați de orice necesitate. Vidul regăsește plenitudinea, iar zero egal infinit, precum în formula „Totul este nimic” din mistica creștină. Această bunăstare fără sprijin material nu are nimic de a face cu neantul, cel puțin nu comportă nuanța sinistră care îl maculează pe cel din urmă; el se confundă, după spusele lui Cioran, „cu o experiență limită a luminii, sau, dacă vreți, cu o stare de eternă absență luminoasă, de vid strălucitor: e ființa care și-a depășit toate proprietățile, sau mai degrabă, o ne-ființă suprem pozitivă, care răspândește o fericire fără materie, fără substrat, fără nici un sprijin în vreo lume oarecare.”[21]

Din această aspirație la o indiferență totală în ce privește finalitatea, gânditorul român își face un substitut de credință. Actul de a crede este întinat de mortificarea răbdătoare și de așteptarea mântuirii, iar efortul pe care îl implică riscă să conducă subiectul la a se îndoi de propria credință. Cioran, obișnuit să nu aibă simțul duratei decât în sens negativ, într-o amenințare surdă care îi contrariază ființa și îi face rău, într-un extaz prea mult dorit și prea adesea ratat, în timpul căruia absolutul nu era decât întrevăzut, reușește o performanță ce rivalizează cu extazul, cel de a simți și a transcende irealitatea, depășind-o printr-un salt spre o „supra-irealitate”, care seamănă cu o evadare în Dumnezeu. Altfel, acest act de credință nu e niciodată gratuit, pentru că tot ce se raportează la construcția artificială și alunecoasă a intelectului care este „eul” antrenează o responsabilitate morală și o opoziție adesea ireductibile. Și gânditorul român se împiedică adesea pe drumul eliberării, căci, în loc să-și uniformizeze percepția despre tot – fie real, fie ireal, fie ireal – nu distinge decât *grade* de realitate[34], care îl rătăcesc înainte de ajungerea la destinație.

El păstrează privilegiul blestemat al omului exterior lui Unu, al creștinului în general (format în cultul analogiei, deci al unui Dumnezeu personalizat), cel al imaginii care comportă o urmă de materialitate și, prin urmare, un element tulbure și nesigur. Ar trebui să se dezică în întregime de el pentru a „se putea îndrepta spre ființa nudă, spre acea siguranță lipsită de atașamente care se numește eliberare. A se elibera, în fapt, înseamnă a curăța imaginea, a se dezbrăca de toate simbolurile lumii acesteia"[22]. Împlinirea persoanei, observabilă în extazurile mistice creștine – căreia Cioran nu i se poate sustrage – est total absentă din sentimentul de eliberare completă trăit în *sûnyatâ,* „vacuitate" – care traduce non-substanțialitatea eului. Ea ține de o ordine diferită, de un *dincolo* al opoziției și de o experiență instantanee, fulgerătoare, este un adevăr intuitiv ce corespunde iluminării – punct culminant al pasivității budiste.

---

[20] Léon Chestov, *Athens and Jerusalem*, Paris, YMCA-Press 1951, p. 253.

[21] *Aveux et anathèmes*, op.cit., pp.1643-1644.

Odată trecut pragul, lumea ne apare ca atare, nici pură nici impură, primară, verbal inexprimabilă, la fel ca Dumnezeu – ființă vidă (sinonimă cu « nenumibilul eckhartian), căci, dacă este fundamentul ultim al oricărui lucru, el trebuie să fie vacuitatea însăși. Aceasta nu este substanța ultimă a lumii, ci exprimă mai degrabă „non-natura" intrinsecă a fenomenelor fluctuante și tranzitorii, care, din acest motiv, nu pot fi distinse unele de altele; ele sunt identice pentru că sunt vide.

Totuși, pentru o ființă pulsională și pasională, obiectivarea totală este un non-sens, iar conștiința rămâne o fatalitate. În plus, elogiul *pasivismului,* al acceptării vieții așa cum e, se dovedește plin de capcane pentru un spirit netemperat de un sentiment moral viguros, putând da naștere unor consecințe dezastruoase, iată de ce ortodoxia nu îl încurajează. Pe de o parte, ar conduce la o absorbție contemplativă; pe de alta, către franca agresivitate a unei libertăți de spirit intolerante. Nici Șestov, nici Cioran, nici Fondane nu sunt impermeabili la cele două tendințe. Dar genul de liniște la care conduce o explorare interioară cu caracter noetic, presupunând un salt în afara domeniului conștiinței relative, Cioran l-a cunoscut o singură dată în viață și va păstra mereu

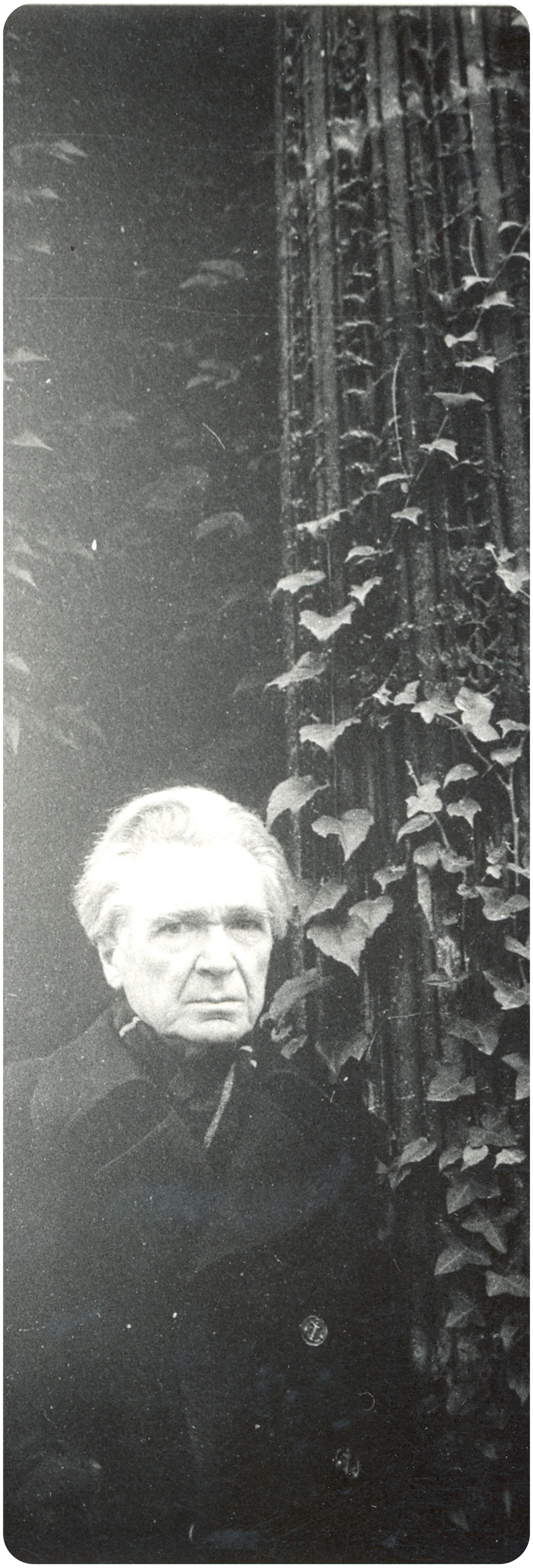

---

[22] Cioran, *Variations sur l'imaginaire*, Paris, Club du livre, 1972, P.IV.

nostalgia acelui moment: „Preț de o clipă, cred că am simțit ceea ce poate însemna absorbția în Brahman pentru un adept al Vedântei. Mi-aș fi dorit atât de mult ca acea clipă să fie extensibilă, la nesfârșit!”[23]

Cât despre Șestov, când se clatină, se agață de ceea ce consideră a fi adevărata libertate, cea creată de Dumnezeu și „absorbită” de omul pios, libertatea tertuliană de a crede în imposibil, de a accepta absurdul ca unică soluție de transgresare a oricărei logici, respingând modelul Atenei spre a trăi doar după cel al Ierusalimului. Pasiunea pentru Dumnezeu care îl locuiește pe Șestov este violentă, voluntară, aproape primitivă în expresiile sale care cheamă tunete, strigăte, imprecații, tot atâtea manifestări ale credinței preexistând rațiunii. Filosofia tradițională rusă are nevoie de concret, de real, abstracțiile spiritului speculativ occidental o perturbă, o rănesc. Aceste „pietre ideologice” sau teologice ale sistemelor nu sunt, pentru Șestov, decât verigile unui lanț greu care ne ține legați de pământ, pe când actul de credință pură este un act de nebunie, dar care permite zborul. Prins între cele două, pătimaș și impulsiv din naștere, *raisonneur* prin curiozitate intelectuală și prin limba de adopție, pe fond de lipsă de credință trăită, Cioran orbecăie într-un spațiu intermediar, pe care îl acceptă și îl traduce prin paradox, incapabil să încline spre o extremă sau alta.

Niciunul dintre cei trei nu a cunoscut acea „răbdare a limitelor”, acea smerenie care se află la baza marilor aventuri intelectuale și care, cu imperativele sale universale și caracterul său de necesitate, întreține sclavia. Ei doresc să vegheze, ba mai mult, să îi deranjeze pe ceilalți, să îi antreneze în această abandonare a locurilor comune și a legăturilor, fără răgaz, fără reguli, fără fundații care să ofere siguranță. În lipsa cunoașterii Adevărului sau a seninei impasibilități a vidului deplin, acești gânditori ne lasă o tulburătoare moștenire de nețărmurire:

> Și cu toate că am mâncat cu toții din fructul pomului științei și am iscodit misterul morții, tot mai subzistă în om nu știu ce nostalgie a adevărului originar, o sete de altceva, un”coeficient de irealitate”, după cum se exprimă filosofii, coeficient de irealitate care n-a putut fi distrus cu totul prin cunoașterea intelectuală și care își reclamă *revanșa*, care se infiltrează zilnic prin crăpăturile edificiului filosofic, înecându-l într-o pânză imensă de fabule, de mituri, de lirism, de revoltă, de violentă, de gândire creatoare și fabulatorie.[24] ▪

BIBLIOGRAFIE

Benjamin FONDANE, *Le Lundi existentiel*, Monaco, Éditions du Rocher, 1990.

B. FUNDOIANU, *Conștiința nefericită*, București, Humanitas, 1993.

Le Cahier Bleu, 22 noiembrie 1933.

Léon Chestov, *Athens and Jerusalem*, Paris, YMCA-Press 1951.

CIORAN, *Oeuvres*, Paris, Gallimard, 1995.

Stéphane LUPASCO*, Benjamin Fondane, le philosophe et l’ami*, Cahier du Sud, nr. 282, Marseille, 1947.

Amin MAALOUF, *Identités meurtrières*, Ed. Poche, 2003.

Alexis Philonenco, *La philosophie du malheur, Chestov et les problèmes de la philosophie existentielle*, Paris, Vrin, 1998.

Leon ȘESTOV, *Începuturi și sfirșituri*, Iași, Institutul European, 1993.

Léon TOLSTOI, *Confession*, Moscou, 1985.

---

[23] *De l’inconvénient d’être né*, op.cit., p.1369.

[24] B. Fundoianu, *Conștiința nefericită*, op.cit., p. 37.

MIHAELA CONSTANTINESCU
Profesor, Universitatea din București, Facultatea de Litere,
Departamentul de Studii Culturale
Professor, University of Bucharest, Faculty of Letters,
Department of Cultural Studies
e-mail: mihaela.constantinescu@litere.unibuc.ro

Noua artă
a povestirii digitale

Abstract

Conceptul de *storytelling* digital reinterpretează vechea artă a povestirii, dispersând fragmente care alcătuiesc o poveste pe diferite platforme media interconectate. Fragmentarea devine astfel modalitatea prin care utilizatorii sunt invitați să participe nemijlocit la dezvoltarea unor proiecte creative structurate sub forma unor „conversații" în desfășurare – experiențe unice care permit un nivel de imersiune fără precedent.

Cuvinte-cheie: *poveste, storytelling digital, transmedia, franciză, univers cinematic, imersiune, fragmentare*

The concept of digital storytelling reinterprets the old art of storytelling, by splintering fragments of a story across various interconnected media platforms. Through fragmentation, users are invited to directly participate in the development of creative projects structured as ongoing "conversations" – unique experiences, that allow an unprecedented level of immersion.

Keywords: *story, digital storytelling, transmedia, franchise, cinematic universe, immersion, fragmentation*

> „Look on every exit as being an entrance somewhere else."
> T. Stoppard

În piesa „Rosencrantz and Guildenstern are dead" (1966), Tom Stoppard preia două personaje secundare din piesa „Hamlet, Prince of Denmark" (Actul V, Scena II) și inventează pentru ele o nouă poveste. Astfel, Rosencrantz și Guildenstern, de data aceasta în postura unor personaje principale, încearcă să-și (re) construiască destinul și să se elibereze din încorsetările intrigii shakespeariene, deși povestea lor a fost deja (în)scrisă în cea a personajului Hamlet.

Regăsim o abordare similară în conceptul de *storytelling* digital – și anume o reinterpretare, o reconstituire a textelor, prin îmbinarea povestirii clasice cu noile tehnologii de comunicare: acestea oferă posibilitatea de a posta fragmente de poveste pe diverse platforme interconectate minuțios. Astfel, „cititorul" / utilizatorul devine un „jucător activ” în narațiune, cu impact direct asupra textului pe care-l poate (re) construi după bunul plac.

Poveștile ca atare sunt universale, însă uneltele folosite de povestitori s-au modificat pe parcurs – de la basme transmise prin viu-grai, la tăblițe de lut, apoi la manuscrise frumos caligrafiate, la presa rotativă, la aparatul de filmat, televizor și computer, ajungând în final la tablete Kindle și telefoane mobile de ultimă generație. Odată cu internetul s-a dezvoltat o nouă artă a povestirii, care „a redefinit divertismentul (povești care ne amuză), publicitatea (povești despre produse), autobiografiile (povești despre noi înșine)” afirmă Frank Rose (2011) și aproape orice alt aspect al cotidianului.

Noua tehnologie a povestirii a apărut într-o perioadă relativ scurtă de timp, începând cu anii 1970, când devine posibilă realizarea unor imagini suficient de „realiste” pentru a capta atenția publicului. Matthew Ball și Jonathan Glick (2020) delimitează câteva etape în istoria dezvoltării *storytelling*ului digital. În prima etapă (1977-1984), lumile ficționale sunt construite prin efecte speciale realizate manual. De exemplu, în „Star Wars” (1977) George Lucas a folosit efecte vizuale deosebite, iar succesul filmului a demonstrat că se pot reda, pe ecran, povești SF extraordinare.

Spre deosebire de perioada anterioară, când obiecte de mari dimensiuni erau filmate astfel încât să pară reale, în etapa a doua (1999-2002), datorită CGI, lumile ficționale devin mai interesante. Personaje fabuloase, înzestrate cu superputeri, prind viață pe ecran deoarece grafica pe computer permite inserarea unor imagini din ce în ce mai sofisticate. În următoarea etapă (2012-2015) se conturează universurile cinematice, iar dorința publicului de a petrece cât mai mult timp în lumile ficționale accelerează dezvoltarea francizelor. Interesul pentru *storytelling* digital este atât de puternic încât, în etapa a patra (2018-

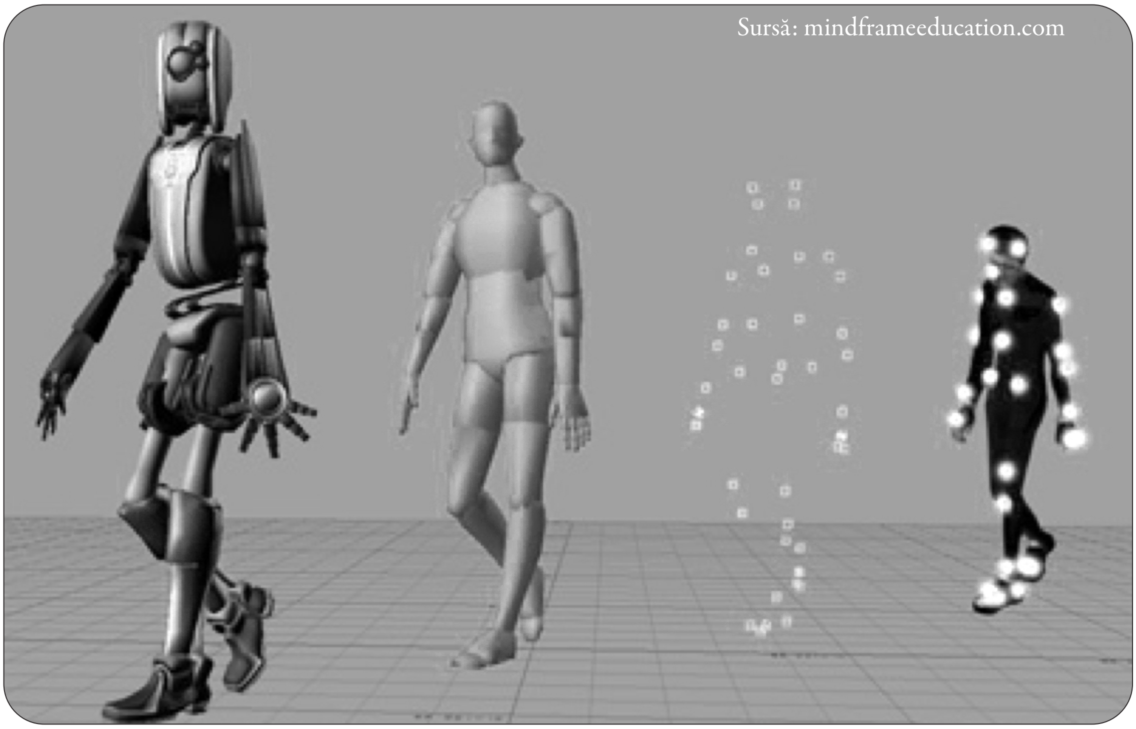

Sursă: mindframeeducation.com

CGI – Computer-generated imagery (Imagine generată de computer), tehnica de animație specifică storytellingului digital

2020), modelul anterior (adaptarea conținutului „popular” în funcție de formatul utilizat) își pierde relevanța și este înlocuit de narativitatea transmedia, care face posibilă dezvoltarea fragmentelor care formează o poveste pe diferite platforme media.

Termenul transmedia nu are o istorie foarte lungă. Marsha Kinder (1991) l-a folosit prima dată ca „intertextualitate transmedia” pentru a descrie texte în care personajele sfidează limitele canalelor media – cu referire la elemente de intertextualitate, la adaptări, strategii de marketing, la practica lecturii sau rețele media. Termenul a intrat efectiv în circuitul popular în anul 2010, când a fost adoptat de industria filmului, iar denumirea „producător transmedia” („transmedia producer”) a fost acceptată de Producers Guild of America și introdusă pe lista oficială a creditelor de producție.

Henry Jenkins reinterpretează definiția Marshei Kinder și, într-un articol publicat în anul 2003, face o descriere coerentă a acestui câmp artistic și totodată tehnologic, aflat în plină expansiune (ulterior, Jenkins a dezvoltat subiectul în volumul „Convergence Culture”, 2006). În articolul menționat, Jenkins arată că narativitatea transmedia reprezintă viitorul divertismentului, deoarece ne aflăm în „epoca convergenței”, astfel că fluxul de conținut între canale media multiple pare să fie aproape inevitabil. Seriale cu episoade de o oră, remarcă Jenkins, care constituiau cândva punctul culminant al artei povestirii, sunt neinteresante pentru noua generație, dornică mai degrabă să sondeze *background*ul personajelor și să descopere conexiuni între textele furnizate în cadrul aceleiași francize. Așadar, pentru a avea succes și pentru a păstra loialitatea consumatorilor, francizele trebuie să recurgă la o abordare multistratificată a *storytelling*ului – care să permită emergența unui model complex de a povesti, mai sofisticat și mai captivant pentru utilizator.

*Storytelling*ul digital se aseamănă cu formele tradiționale ale povestirii, dar există și multe deosebiri. Carolyn Handler Miller (2020) construiește un inventar al elementelor care fac din povestirea digitală o formă unică de narațiune. Astfel, creațiile de *storytelling* digital elimină „al patrulea perete” (fie personajele se adresează și interacționează direct cu participanții, fie participanții intră efectiv în poveste, interacționează cu personajele ficționale și contribuie la derularea acțiunii); granița dintre ficțiune și realitate este anulată și prin introducerea unor instrumente de comunicare (al căror rol este să ajute la dezvoltarea schemei narative sau la construcția personajului) ca, de exemplu, apeluri telefonice, emailuri, site-uri web false. Alte elemente semnificative sunt înzestrarea personajelor cu inteligență artificială (pentru a le face credibile) sau posibilitatea abordării din orice perspectivă (a personajelor secundare, de exemplu, sau modificând punctul de vedere vizual).

Generația actuală de internauți diferă de generațiile precedente, obișnuite cu povești fixe, liniare, în care spectatorul nu are niciun cuvânt de spus. Interacțiunea nu este sinonimă cu participarea: jocurile video, de exemplu, implică un anumit grad de interacțiune (jucătorul controlează, într-o anumită măsură, experiența jocului, dar este limitat de un set de coduri; el poate interveni în poveste prin alegerile sale, dar nu poate modifica codurile înscrise în joc). În schimb, în cazul narativității digitale, povestea este dispersată pe platforme versatile, care permit participarea nemijlocită a celor interesați (cu opțiunea de a dezvolta lumea ficțională și de a introduce elemente noi, la infinit).

În poveștile digitale regăsim, la un alt nivel, multe dintre procedeele utilizate de creatorii postmoderni: intriga construită ca *storytelling*, subminarea planurilor realității, fractalizarea identităților, alterarea și/sau distorsionarea structurii temporale clasice (prin *flashback*uri, acțiuni prezentate simultan, inversarea relației cauză – efect, formate mixte, efecte speciale etc.). În aceste povești neconvenționale, accentul se mută de la producător, la consumatorul textului, iar receptarea se configurează ca o interacțiune negociată între cei doi. „Cloud Atlas" (2004) de David Mitchell și „Building Stories" (2012), romanul grafic al autorului Chris Ware sunt doar două exemple.

Fragmentarea caracterizează deopotrivă poveștile postmoderne și pe cele transmedia. Dacă textele postmoderne pot fi definite prin celebra afirmație a lui Donald Barthelme „Fragmentele sunt singurele forme în care am încredere", în practica *storytelling*ului digital mecanismele povestirii sunt demontate, iar fragmentarea devine modalitatea prin care utilizatorii sunt invitați să participe activ la fabricarea poveștii.

Narativitatea digitală poate fi înțeleasă și ca o adaptare contemporană a conceptului de intertextualitate, în sensul că, în ambele cazuri, ideea principală este existența unui text care modifică semnificația altor texte. Intertextualitatea se referă, în general, la modul în care texte diferite interacționează pentru a construi un nou înțeles, însă în poveștile digitale semnificația textului este construită din fragmente dispersate intenționat și livrate într-un univers transmedia alcătuit din filme, realitate virtuală, realitate augmentată, jocuri video, podcasturi, aplicații pentru telefonul mobil, cărți, bloguri, vloguri, benzi desenate, postări diverse etc.

O observație utilă este că, dincolo de abordarea teoretică (care nu ține întotdeauna pasul cu practica) termenul transmedia poate fi înțeles în două moduri (Andrea Phillips, 2012). În primul caz este vorba de francizele transmedia (la care se referă și Jenkins): în această ipostază, poveștile sunt autonome și pot fi „citite" separat; ele nu sunt limitate în timp, iar experiența utilizatorilor este completă. În al doilea caz, poveștile transmedia sunt interconectate pe web și continuă tradiția filmului și a teatrului independent, precum și a artei interactive. Astfel de proiecte, limitate în timp, se bazează mult pe rețelele de socializare; intriga este atât de strâns țesută între diverse platforme încât utilizatorul nu poate înțelege pe deplin despre ce este vorba dacă nu se implică activ în căutarea fragmentelor din care este alcătuită povestea.

Un exemplu concludent de franciză extrem de profitabilă este saga „Star Wars", menționată anterior. Max Giovagnoli (2011) afirmă că „Star Wars" a lansat modelul transmedia, iar pentru Sean Guynes și Dan Hassler-Forest (2017), „Star Wars" nu a redefinit doar peisajul culturii populare ci, datorită multiplelor sale transformări, „a creat un univers ficțional unic, aflat în permanentă evoluție, care s-a extins profitând de orice platformă media disponibilă". Astfel, universul „Star Wars" s-a dezvoltat în romane, adaptări radiofonice, benzi desenate, jocuri (de cărți, video etc.), figurine de acțiune, seriale de desene animate, diverse adaptări pentru literatura de consum, cărți de povești, seturi LEGO, chiar expoziții.

Pentru a doua categorie, un exemplu interesant menționat de Andrea Phillips (2012) este proiectul lui Lance Weiler „Pandemic 1.0", pe care artistul îl descrie ca fiind un „Short Film, Immersive Installation, Gaming, Browser + Mobile App, & Live Event". Evenimentul s-a desfășurat la Sundance Film Festival, pe parcursul a 120 ore, în prezența celor 40 000 de participanți la festival și a peste 250 000 de jucători din întreaga lume.

Proiectul „Beat Girl” (2013) (Mairtin DeBarra, Nuno Bernardo), dezvoltat inițial pe Pinterest, spune povestea unei fete de 19 ani, Heather Jennings, a cărei pasiune este să ajungă DJ. Povestea se ramifică în spațiul virtual, apoi se constituie o comunitate de fani care încearcă să o ajute să-și urmeze visul, iar Beat Girl ajunge în topul celor mai influente persoane pe Pinterest. Apare și un roman de Jasmina Kallay, cu titlul „Beat Girl”, care devine *best seller* și îi inspiră pe fanii Beat Girl să scrie *fanfic*. Ulterior, Beat Girl își lansează propriul canal pe YouTube, este dezvoltat un joc pentru telefonul mobil în care utilizatorii se transformă în DJ adevărați și remixează melodiile originale, apoi apare showul de televiziune „Beat Girl”, care distribuie conținutul Beat Girl pentru telespectatorii din întreaga lume.

Aceste proiecte inovatoare iau forma unor „conversații” în desfășurare și invită imersiunea.

Când pătrunde în universul ficțional creat de producător, participantul capătă un dublu statut: el trăiește, simultan, atât în lumea reală cât și în lumea ficțională. În interiorul textului sunt înscrise linkuri către alte texte – un univers borgesian al potecilor care se bifurcă. Frank Rose (2011) arată că linkurile au rolul de a-l introduce pe participant, din ce în ce mai adânc, în ramificațiile poveștii și de a scoate la iveală detalii imposibil de redat prin alte mijloace. Rezultatul este o experiență unică: întâmplările nu afectează doar personajele ficționale, ci pe participant însuși, plasat în centrul acțiunii. Rose o numește „experiență imersivă”, care „blurează granița între poveste și joc, poveste și marketing, povestitor și public, iluzie și realitate”.

Imersiunea este conceptul care definește proiectul „Shangri-la” (2021), propus de artista transmedia Christelle Derré: este vorba de o adaptare transmedia a romanului

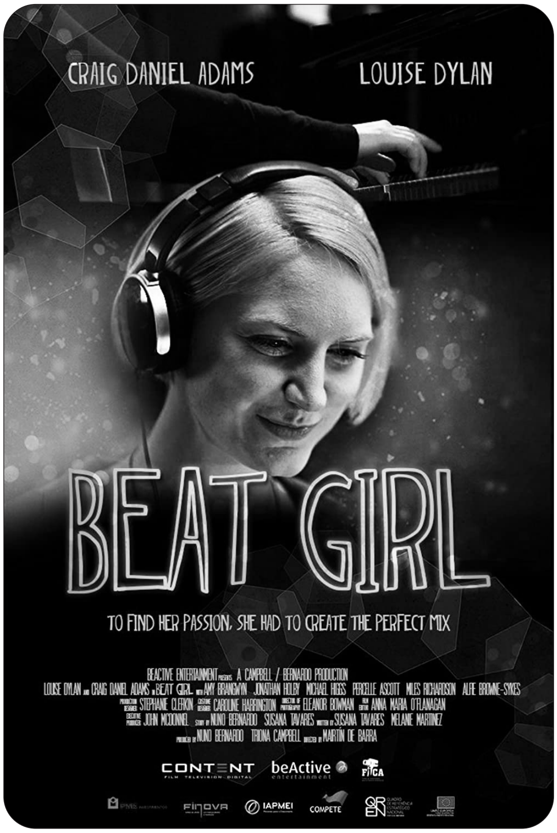

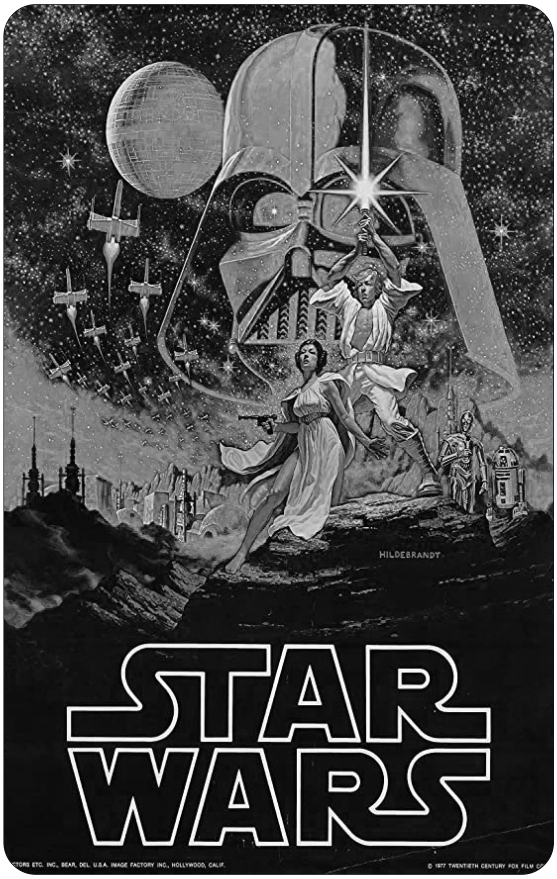
HILDEBRANDT
STAR WARS
© 1977 TWENTIETH CENTURY FOX FILM CO

grafic cu același nume de Mathieu Bablet, într-un spectacol muzical și vizual. Proiectul se derulează în trei formate: „concert imersiv” (participanții sunt invitați în sala de spectacol: un dispozitiv cvadrifrontal, format din patru ecrane gigant pe care sunt proiectate imaginile lui Bablet; în același timp, spectatorii plonjează într-un univers muzical hibrid, în acordurile compoziției lui Vincent Girault, interpretată live de trei muzicieni), „smartfiction” (o aplicație pentru telefonul mobil care face posibilă interacțiunea în timp real, înainte și în timpul concertului) și „experiență de realitate virtuală” (după concert, imersați în inima unei planete aride, participanții descoperă continuarea aventurilor eroilor preferați, ascultând muzica lui Vincent Girault).

Noile forme de *storytelling* vor deveni din ce în ce mai sofisticate. Concepte ca „narativitate transmedia”, „ARG”, „angajament imersiv”, „experiență participativă” „XR” etc. au revoluționat deja vechea artă a povestirii și ne-au determinat să regândim relația noastră cu ecranele. Matthew Ball și Jonathan Glick (2020) vorbesc de o nouă etapă, a cincea, care începe să prindă contur: acum, universurile ficționale se extind în *gaming,* cel mai divers și creativ mediu, care se va reconfigura în moduri pe care nu ni le putem încă imagina. „Poate că, legând virtualul cu realul, orice locație, orice acțiune devine o modalitate de a participa atât în lumea virtuală, cât și în cea reală. Poate că acesta este următorul nivel de imersiune” (Jasper Chen, 2018). ■

REFERINȚE

Ball, Matthew & Glick, Jonathan (2020), *The Next Frontier in Storytelling Universes and the Never Ending Desire for More*, Feb 5, https://www.matthewball.vc/all/universephases.

Chen, Jasper (2018), *Immersion in Transmedia Entertainment*, Aug 7, https://medium.com/self-token/immersion-in-transmedia-entertainment-77b3d6524887.

Giovagnoli, Max (2011), *Transmedia Storytelling: Imagery, Shapes and Techniques*, traducere în limba engleză de Feny Montesano și Piero Vaglioni, ETC Press.

Guynes, Sean & Hassler-Forest, Dan eds. (2017), *Star Wars and the History of Transmedia Storytelling*, Amsterdam, Amsterdam University Press.

Jenkins, Henry (2003), *Transmedia Storytelling*, MIT Technology Review, https://www.technologyreview.com/2003/01/15/234540/transmedia-storytelling/.

Jenkins, Henry (2006), *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York & London, New York University Press.

Kinder, Marsha (1991), *Playing with Power in Movies, Television, and Video Games: From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*, Berkeley, LA, London, University of California Press.

Miller, Carolyn Handler (2020), *Digital Storytelling, A creator's guide to interactive entertainment*, 4th edition, Boca Raton FL, CRC Press, Taylor & Francis Group.

Phillips, Andrea (2012), *A Creator's Guide to Transmedia Storytelling: How to Captivate and Engage Audiences Across Multiple Platforms*, New York, London, McGraw-Hill.

Rose, Frank (2011), *The Art of Immersion: How the Digital Generation is Remaking Hollywood, Madison Avenue and the Way We Tell Stories*, New York, London, W.W. Norton & Company.

Stoppard, Tom (1967), *Rosencrantz and Guildenstern Are Dead*, London, Faber & Faber.

EUGEN SIMION
Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Erasmus

Abstract

Scrierile panegirice ale lui Erasmus din Roterdam au o miză care depășește persoana istorică descrisă. Sublimând cu erudiție și talent personajul, autorul Elogiului nebuniei clădește un portret moral ideal – în cazul acesta al principelui din Renaștere, care trebuie să fie creștin și pentru care noblețea nu trebuie să rămână doar cea de sânge, ereditară, ci trebuie cumulată cu o noblețe a meritelor și una a spiritului.

Cuvinte-cheie: *Erasmus din Roterdam, panegiric, principe, Renaștere*

The eulogies of Erasmus have a stake that goes beyond the historical person described. Sublimating the character with erudition and talent, the author of the *Praise of Madness* builds an ideal moral portrait - in this case, the Renaissance prince, who must be a Christian and for whom nobility must not remain only hereditary, but must be cumulated with a nobility of merit and one of spirit.

Keywords: *Erasmus, eulogies, prince, Renaissance*

În *Panegiric pentru Filip* (1504) și, mai ales, în *Educarea principelui creștin* (1516), Desiderius Erasmus din Roterdam (pe numele lui adevărat Geert Geertsz), autorul *Elogiului nebuniei*, face un portret al Principelui desăvârșit, care în viziunea lui umanistă se identifică în bună parte cu Principele-filozof, iar a fi filozof, precizează el, „este a fi creștin”. Panegiricul prezintă pe Filip cel Frumos (1478–1506), arhiduce al Austriei, duce de Burgundia, tatăl lui Carol Quintul – regele Spaniei – în termeni exaltați, punându-l mai presus de eroii și de înțelepții antichității. Filip se întorsese dintr-o călătorie prin Europa și, vorbind de ea, canonicul Erasmus o compară cu călătoriile lui Hercule și Ulise sau cu acelea ale lui Alexandru cel Mare și Cezar. În ochii lui Erasmus, niciuna n-a fost la înălțimea călătoriei săvârșite de Filip și nu s-a bucurat de atâta admirație pe cât se bucură și merită, în continuare, să se bucure călătoria miraculoasă a Prințului pe care îl elogiază, acum, înțeleptul din Roterdam. Filip pare a avea, de este să-l credem pe panegiristul său, toate calitățile din lume, toate virtuțiile însumate pe care le poate avea un principe bun și înțelept. Lauda aceasta nemăsurată, surprinzător la un umanist care detestă lingușirea și prefăcătoria, ar fi enervantă și plictisitoare dacă Erasmus n-ar pune în spatele ei o enormă erudiție și un imens dar speculativ în care intră și un talent poetic ieșit din comun. Ca să-l ridice pe Filip, el dovedește că aventura lui Hercule nu-i decât o tâlhărie fără pereche. Iar despre Ulise scrie, în același scop, că rătăcirea lui pe mare n-ar fi în realitate decât închipuiri șmecherești, sordide, în timp ce călătoria lui Filip este „încărcată de demnitate, încărcată de faimă, încărcată de măreție”[1].

Călătoriile din antichitate ar sta mai prejos pentru că ele par a fi o evaziune, *o fugă*, iar scrierile filozofice despre ele nu oferă decât „un soi de înțelepciune somnolentă și goală”. Hadrian pleacă în călătorie îmboldit de curiozitate, pe când Filip este mânat de simțul lui de datorie. Cezar se bate timp de un deceniu cu galii, britanii și germanii, trecând prin mari tulburări și vărsări de sânge, Filip aduce lumină pe unde trece, strălucind ca soarele etc. Iese, după atâtea comparații flatante, un portret alcătuit numai din sublimități, puțin credibil. Erasmus nu ezită să scrie că Principele Filip este un dar al lui Dumnezeu „drag cerului și, pe departe, cel mai bun și mai înzestrat de soartă din toată omenirea”. Lauda crește, în continuare, și se extinde asupra părinților, soției, bunicului. Principele, însuși, însumează în înfățișarea lui trăsăturile lui Marte și Apolo, vitejia mitică a lui Ahile și înțelepciunea lui Enea, iar Penelopa, Claudia, Cornelia, Porția, Suplicia, Zenobia, Niobe – eroine ale mitologiei și literaturii antice – n-au fost mai cinstite, mai caste, mai devotate, discrete și supuse și mai rodnice decât este principesa Juana, numită și *Juana cea nebună*, soția Prințului Filip. Istoria reală nu se potrivește nici în acest caz (nici în cazul Prințului Filip) cu biografemele Juanei – cea care întrece în virtuți pe toate eroinele mitologiei și ale istoriei antice – cu datele din panegirul lui Erasmus, o ficțiune, în fapt, care eroizează, sublimizează personajele. Trebuie citită ca atare și apreciată nu pentru adevărul din interiorul ei (cu totul discutabil) cât pentru erudiția, cu adevărat, impresionantă și imaginația bogată a ideilor. Nu știm, dealtminteri, dacă în subtextul acestui enorm encomion, care epuizează toate excelențele spiritului și toate virtuțiile morale posibile, nu are în subtext și o ironie fină. Oricum, azi îl citim cu această bănuială și chiar cu această dorință obscură, izbăvitoare.

Panegirul are însă și o notă didactică pentru că, în marginea portretului ideal (și neverosimil), autorul discută, mai obiectiv, condiția unui Principe bun, care îndeplinește pe pământ, „printre muritori” rolul „unui soi de divinitate”, scrie Erasmus. Mesagerul divinității are însă multe obligații și interdicții, aici, pe pământ. Erasmus nu ezită să le precizează, bizuindu-se pe autenticitatea care-i oferă în continuare modelele, de data aceasta în totalitate pozitive, demne de urmat. De la Cicero preia ideea că acela care exercită funcții publice trebuie să aibă înainte de orice „meritul integrității și al înțelepciunii”. Să nu folosească, apoi, cruzimea în exercițiul puterii („cruzimea este pentru un rege ceva atât de dezgustător”), să nu fie atins de „stigmatul efeminării” (iată o anti-virtute nepomenită până acum!), să nu accepte în preajma sa *lingușeala* și *calomnia* (păcate vechi, reprimate de mai toată literatura parenetică) și în genere, Principele să reprime „alaiul de vicii familiar Curții principilor – ambiția, aroganța, vanitatea, adulația [...], licențiozitatea, violența și luxul”. Să cultive, în schimb, „artele păcii” și să tindă să fie iubit pentru „totala [sa] omenie”. Gloria obținută în timp de pace este mai de dorit decât gloria obținută pe câmpul de luptă. Pentru un Principe înțelept este *o politică mai bună să obțină o pace injustă, decât să pornească războiul cel mai drept* etc.

Erasmus este mulțumit de veacul său („adevărat veac de aur”) și crede că „alaiul virtuțiilor din vârsta nevinovăției” vor reveni și se vor reînnoi sub veghea Prințului ideal pe care îl imaginează în panegirul său. În

---

[1] Traducere din limba latină de Ioana Costea, Eidtura Ratio și Revelatio, Oradea, 2010, p. 97.

Institutio principis Christiani (1516), el reia, amplifică și reordonează despre virtuțiile și primejdiile morale ce pândesc pe Principele desăvârșit care, avertizează din nou, în acord cu punctul de vedere al Bisericii, este „un soi de divinitate printre muritori”. O credință deja vulnerabilă în „veacul de aur” (Renașterea) în care Erasmus se simte bine. Și pe care, dealtfel, îl reprezintă în literatura lui filozofică și moralistică în chip strălucit. Tratatul este dedicat lui Carol, nepot al neînvinsului Maximilian, care, – comparat cu Alexandru cel Mare – îl întrece pentru că a cucerit lumea și a construit durabil, folosind „artele păcii” nu artele războiului:

„Dar tu, slăvite principe Carol, îl întreci pe Alexandru în noroc și sperăm că deopotrivă vei fi în stare să îl întreci și în înțelepciune. Acela stăpânise, fără îndoială, un imperiu uriaș, dar care nici nu a fost ferit de vărsare de sânge și nici nu a durat după aceea. Tu, născut într-un imperiu plin de strălucire, ești sortit să stăpânești unul încă și mai măreț; așa încât am putea spune că, în vreme ce Alexandru cel Mare se trudea să cucerească, pentru tine ar fi mai trudnic efortul de a ceda o parte din moștenirea ta decât acela de a câștiga ceva în plus. Îi datorezi Celui de sus faptul că ai dobândit un imperiu lipsit de vărsare de sânge și ferit de rău și va depinde acum numai de înțelepciunea ta să îl păstrezi așa, anume neîntinat de sânge și în liniște”.

În aceeași *Închinare* encomiastică, Erasmus citează din *Republica* lui Platon celebra frază despre rolul filozofilor sfetnici într-o bună guvernanță. Frază citată des și, cum am arătat în alt loc, comentată cu scepticism de cei care se gândesc la rolul nefast avut de Seneca-filozoful ca sfetnic al lui Neron. Bazându-se pe Platon și Plutarh, Erasm crede însă că sfetnicii înțelepți, adică filosofii ar putea „ține în frâu” pe neînțelepții conducători și ar putea asigura o guvernare armonioasă statelor dacă ei ar ajunge la guvernare. Nu filozofii care cercetează *principiile*, ci de aceia care cunosc „rostul bunei guvernări după modelul eternei voințe divine”. Precizare importantă. Bunul sfetnic nu este, așadar acela care „strică sufletul principelui cu idei greșite și cu pofte”, ci filozoful care eliberează sufletul Principelui și ale vulgului de „simțirile păcătoase”.

Ca să lămurească mai bine lucrurile, Deziderius Erasmus compune un cod moral al Principelui desăvârșit, în 239 capitole, din care reținem, mai întâi, că Principele bun este ales prin vot după virtuțiile lui morale și nu după numele strămoșilor sau performanțelor fizice, cum fac barbarii. El trebuie să aibă, de pildă, un *spirit calm, nu năvalnic* și, în genere, înclinația lui să fie *spre liniște*, *cumpătare, prudență*, iar preocuparea lui să fie *spre binele public*. Sunt calități de care vorbește toată literatura parenetică, la Vestul și la Estul Europei. Ideea lui Erasmus, preluată de la Aristotel, este că un principe este exemplar dacă are o educație corectă și că cele mai bune și rodnice învățături se fac în copilărie. Este nevoie, în prealabil ca nașterea unui principe să fie cerută divinității prin rugăciuni. Curios! Raționalistul Erasmus introduce în tratatul său despre morala Principelui ideal o notă mistică. Formarea unui „conducător benefic” este condiționată de nașterea unui copil „bun din naștere” și, pentru acest fapt să se întâmple, trebuie solicitată voința divină. De abia după aceea intervine învățătura oamenilor înțelepți pentru a pregăti copilul bun să devină „un principe măreț și înțelept”. Profesorul trebuie să-l *dojenească atunci când greșește fără să-l jignească și să-l laude, când e cazul,* fără să-l lingușească. Este citat, la acest punct, Seneca, un filozof pedagog pe care Erasmus îl respectă și-l urmează. Toate acestea și altele ce țin de suflet și spirit trebuie făcute în spiritul creștinismului. Modelul pedagogic suprem este Iisus, sugerează Erasmus, și educatorul și, mai târziu, sfătuitorul Principelui, adică *filozoful*, trebuie să fie, el însuși, creștin. Căci – încă o dată – chiar dacă se folosesc denumiri diferite, din orice alt punct de vedere „a fi filozof" este același lucru cu „a fi creștin" – scrie adversarul lui Luther.

Când vine vorba de noblețea Principelui, necesară oricum („principelui îi șade bine noblețea desăvârșită"), Erasmus atrage atenția că noblețea este de trei feluri: 1. noblețea „născută din virtute și din bună făptuire", 2. noblețea „[ce] deschide din cunoașterea celor mai onorante discipline" și 3. noblețea „ce se cântărește după chipurile părinților și după blazoanele înaintașilor și după avere"[2]. Traduse în limbaj modern, aceste trei feluri de noblețe sună astfel: *noblețea de merit* (obținută prin meritele proprii), *noblețea de spirit* și doar în al treilea rând *noblețea de sânge.* Aceasta din urmă nu este suficientă pentru a da măreție și glorie Principelui de Renaștere, sugerează Erasmus. O spune de-a dreptul într-o propoziție: „dacă te străduiești să te arăți strălucit, nu te fălii cu sculpturi sau portrete" (altfel zis, cu chipurile, blazoanele înaintașilor). Virtuțiile proprii sunt esențiale. O schimbare importantă intervine, așadar, în Renaștere în ceea ce privește modul de a concepe și judeca imaginea (modelul) prințului perfect. Accentul nu cade aici pe ascendență, ci pe calitățile (virtuțiile) obținute și pe *elocvența înfăptuirilor*.

Imaginea bună a Principelui benefic nu se poate constitui însă în afara religiei creștine, mai exact: principele este *o imagine a lui Dumnezeu*, este *reprezentantul lui Dumnezeu*, ceea ce înseamnă trei principii conjugate explică autorul: *o bunătate absolută*, o *înțelepciune absolută și o putere absolută*. Pe toate acestea Principele trebuie să le cucerească prin înțelepciune și să le folosească în actul guvernării fără cruzime. Iar înțelepciunea (virtute prioritară în codul lui Erasmus) se dobândește prin învățătură, să nu uităm. Învățătura vine din cărțile pe care Principele trebuie să le citească, din aforisme și maxime. Numai așa el poate ajunge să fie în același timp cârmuitor „și harnic, și bun, și înțelept", nu un tiran. Adică nu unul care crede că *statul sunt eu*, ci altul, înțelept, care este conștient că el, principele, este servitorul statului. Modelele antice la care trimite mereu Erasmus sunt Platon și Aristotel, în speță învățăturile lor notate în *Republica* și *Politica*, iar în ceea ce privește personalitățile istoriei, numele cel mai des citat este, ca și în alte scrieri parenetice din epocă, Alexandru cel Mare. Principele ideal este, după vorba lui Platon, reluată de Erasmus, *un paznic* al Republicii (statului), iar virtutea paznicului (și aici intervine viziunea renascentistă a lui Erasmus) se bazează, în fapt, pe un cumul de virtuți morale și spirituale în care intră, deopotrivă, cele trei principii ale divinității și, ca element nou și determinant, *cunoașterea* sau *voința de cunoaștere* ce duce la înțelepciune.

Față de modelul prințului medieval (*desăvârșit și întreg*) apare, în *forma mentis* pe care Erasmus și după el, Castiglione și alți filozofi și moraliști de la începutul acestui secol de răscruce (secolul al XVI-lea european) o imaginează și o propune, apare, zic, criteriul cunoașterii lumii din afară dublat de criteriul (virtutea) cunoașterii de sine. Altfel zis: omul este o creație a lui Dumnezeu și este gândit ca o imagine a divinității, dar omul se construiește, în interior, pe sine și ajunge să se definească, așa cum vor spune mai târziu filozofii (dacă n-au spus chiar mai înainte!) nu numai prin *a fi, a avea,* dar și *prin a face*. A face și a *se face*. Prințul creștin al lui Erasmus trebuie să cunoască aceste trei verbe fundamentale care definesc omul în genere. Pe primele două le evocase deja înțeleptul Augustin. ■

---

[2] Desiderius Erasmus: *Educarea principelui creștin*, ed. cit., p. 179.

PAUL CERNAT
Universitatea din București, Facultatea de Litere;
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
University of Bucharest, Faculty of Letters;
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: cernatpaul@gmail.com

Religiozitatea bacoviană: „minimalism" sau absență?

Abstract

Studiul de față are în vedere investigarea sistematică a mărcilor religiozității în poezia unui poet socialist, presupus ateu: George Bacovia. Analiza contextelor lirice sau biografice în care apar aceste mărci se deschid către ideea unei religiozități paradoxale, „minimaliste", prezente în structura de adâncime a acestui autor definit, la nivelul atitudinii poetice, de condiția existențială a alienării și suferinței.

Cuvinte-cheie: *religiozitate, minimalism, absență, alienare, suferință*

The objective of this research is to thoroughly investigate the marks of religiosity in the works of a socialist, presumably atheist poet: George Bacovia. The analysis of the lyrical or biographical contexts in which these marks appear conveys the idea of a paradoxical, "minimalist" religiosity, present in the deep structure of this author, defined – in his poetic attitude – by the existential condition of alienation and suffering.

Keywords: *religiosity, minimalism, absece, alienation, distress*

Chiar dacă rareori pregnante liric, incidențele religiosului sunt destul de prezente în poezia lui Bacovia; ne aflăm, oricum, departe de alegațiile Alexandrei Indrieş, potrivit căreia poezia în cauză, aparţinând unui spirit progresist și agnostic, ar exclude religia (eventual în favoarea „magiei"). Cu precizarea că avem de-a face cu o religiozitate difuză, diseminată în cotidian sau trăită în negativ. Desigur, de la un socialist consecvent ne așteptăm, îndeobște, să fie și laic – dar Bacovia, fără a fi, propriu-zis, un spirit religios, nu e un areligios în poezia sa.

În primăvara lui 1930, el publică în periodicul băcăuan *Orizonturi noi* un poem resurecțional (*Imn*, inclus în volumul *Cu voi...*), singurul în care apare invocat Iisus. Textul, al cărui manuscris olograf nu se mai păstrează, ar fi fost scris de Florii – când poetul fusese „încadrat" de Liviu Rebreanu la Direcția Educației Poporului – fiind destinat (potrivit Agathei Grigorescu-Bacovia) căminelor culturale sătești („Am făcut evocarea lui Isus ca simbol exclusiv al suferinței umane, în decorul suav al primăverii..", îi va mărturisi mai târziu soției).

Crengi subțiri cu flori albe...
Spre mai sus
Mă ridică din erori
Idealuri ce-au apus...
Cu flori roze crengi subțiri...
Isus!
Flori pe zări, în iarbă flori...
Spre mai sus
Am trăit de mii de ori...
E destul că tu te-ai dus...
Flori pe zări, în iarbă flori...
Isus!

Să dorm...
Să dorm, din ce în ce murind
Deși oriunde e o reînviere...
Iată, sunt goale
Dumbrăvile sacre -
Poetul a plecat.
Și dacă tu mai cauți,
Pășind prin tăinuitul izvor,
Pe mine nu mă vezi -
Poetul a plecat...
Să dorm...
Să dorm, din ce în ce murind
Deși, oriunde, e o reînviere...[1]

Ascensional în prima parte ca puține poeme bacoviene – cele „primăvăratice" îndeosebi – textul alunecă treptat către un ton elegiac, marcat de fantasme ale absenței și de reverii metempsihotice („Am trăit de mii de ori"); a doua secvență ritmează, pe un ton aproape blagian, aluzii hamletiene („Să dorm.../Să dorm, din ce în ce murind") cu sentimentul straniu al unui exclus de la „reînvierea" generală; de altfel, „reînvierea" trimite aici mai degrabă la resurecția ciclică a primăverii decât la Învierea christică. E cunoscută, din relatările apropiaților și din interviul cu Eugen Jebeleanu, enervarea periodică a poetului pe tabloul din propria casă al lui Guido Reni reprezentându-l pe Iisus („prea semănăm, prea semănăm...", ar fi motivat Bacovia, identificat cu martiriul și suferința christică). Trimiteri la Iisus apar și în câteva „divagări utile" ale senectuții („Când Isus a murit, nici în Roma, August nu mai domnea"), simpatia omului de stânga mergând, în chip firesc, către caracterul „revoluționar" al lui Christ („Isus era mare când făcea revoluție..."), dar și către predestinarea suferinței, cu renunțarea la cele lumești („Îți părăsești familia, prietenii și te îmbraci în neagra mătase, și-ți porți ca Isus crucea"). Există și trimiteri agnostic-revoltate la... Zeus („Ce-i pasă lui Zeus de mine?"; „Eu nu mai cred în Zeus, căci Zeus este orb cu noi toți") alături de referiri egocentrice la Dumnezeu („Eu sunt Dumnezeul și judecătorul meu"). O afirmație surprinzătoare: „Iată frumusețea pe bolta lui Dumnezeu – poetul, ce niciodată cu trandafiri nu s-a împodobit" indică o mistică a autenticității poetice anticalofile, înțeleasă ca expresie divină a frumuseții.

Într-una din însemnările despre ultimele săptămâni de viață ale poetului (mai exact – despre onomastica sa, când fiul Gabriel urma să se logodească), Agatha Grigorescu-Bacovia amintește un episod de identificare intimă a soțului cu patronul său spiritual: „Se luminase la față, era, era ceva mai dispus, și deodată scoase din sertarul mesei sale de lucru o revistă germană, pe care se afla gravura Sfântului Gheorghe, omorând balaurul. O păstra, pentru frumusețea artistică a acestei iconografii. Rămase cu privirea asupra ei ceva mai mult... „Cum a străpuns balaurul acest frumos tânăr și viteaz sfânt... E un simbol, al înfrângerii oricăror șerpi... De aceea l-am reținut printre hârtiile mele”. Îl așeză din nou în sertarul mesei sale de scris. Nu mai puțin admira și icoana din vestiar. Un sfântul Gheorghe pictat pe sticlă. Icoana datează din secolul a XVIII-lea, e din Făgăraș. A primit-o cadou de la un nepot originar din Ardeal. O avea de la străbunicul său. E de un colorit foarte viu și, de asemenea, uciderea balaurului are o mișcare de mare energie în clipa străpungerii. Deși pictura e oarecum naivă și cu iz arhaic, e impresionantă.

---

[1] Toate citatele din opera bacoviană sunt preluate din G. Bacovia, *Opere. Poezii. Proză. Publicistică. Corespondență*ediția a doua revizuită și adăugită de Mircea Coloșenco, Introducere de Eugen Simion, , Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2012.

Când a primit-o a spus: „Așa trebuie străpuns șarpele așteptărilor și al venalităților.”

Această icoană a dăruit-o Muzeului Memorial George Bacovia. Se află și azi în vestiar, la intrarea în camera de primire. Atrage admirația cunoscătorilor...”[2]

Ideea „învingătorului” Bacovia, aflată la originea excelentului eseu al lui Lucian Raicu[3], se vede, o dată în plus, confirmată. Stoicul poet e, în definitiv, un luptător – interiorizat, tăcut, discret, dar tenace cu „șarpele așteptărilor și al venalităților.” Care va fi fost, totuși, revista germană în cauză nu știm; știm, la urma urmei, atât de puține lucruri despre lecturile germane ale poetului, familiarizat din copilărie (înaintea francezei) cu limba lui Heine și Lenau, la care ca licean obținea cele mai mari note, prin comparație cu celelalte materii...

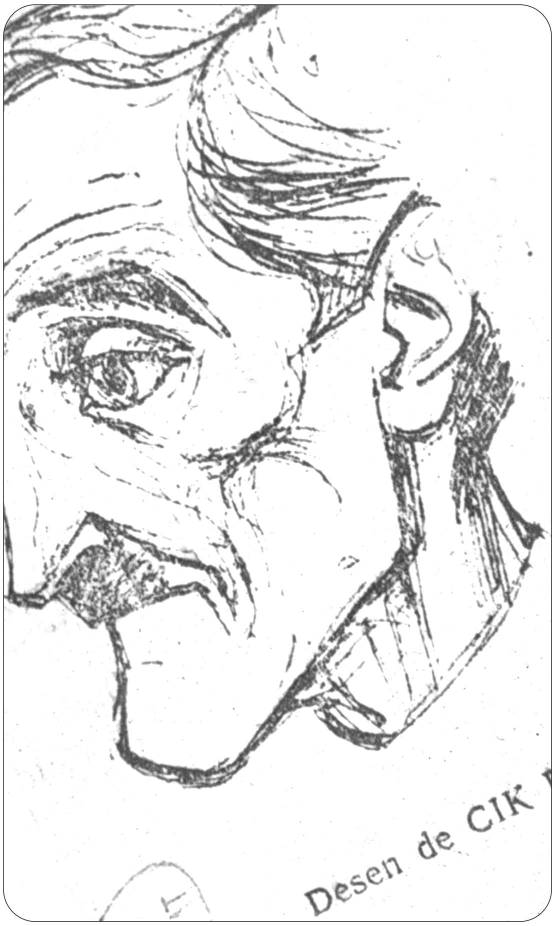

Religiozitatea bacoviană apare, în tot cazul, ca absență[4]; puțini poeți români moderni ilustrează, asemeni poetului *Plumbului*, ideea „transcendenței goale” – definitorie, potrivit lui Hugo Friedrich, pentru modernismul european înalt (iată, bunăoară, *Vreodată*, poem modest, dar ilustrativ: „...Și voi lua din cer/Ceea ce nu mai găsesc/Prin stele,/De când rătăcesc.”) „Nihilomelancolia”, termenul poetului sloven Srečko Kosovel, extinsă de Ion Simuț și asupra lui Bacovia sau Cioran[5], se dovedește a fi cît se poate de adecvat (nu numai) aici. Cumplitul „gol al singurătății” – o *black hole* obsedantă – provoacă pierderea sufletului și,

---

[2] Agatha Grigorescu-Bacovia, *Poezie sau destin. George Bacovia, ultimii săi ani*, Editura Eminescu, București, 1981, pp. 189-190.

[3] Lucian Raicu, *Învingătorul*, în *Calea de acces*, Editura Polirom, Colecția „Collegium”, Iași, 2004, pp. 7-45.

[4] Mă refer, desigur, la cea creștină. Altfel, sporadic, întâlnim la Bacovia și elemente „păgâne”, de ritual dionisiac: „Sau toamna goală va dansa cu plete de grâu și de vin” în *Vae soli*..., referințe tipic decadente la magie, ocultism („O, vine, cel puțin acum, prin forțele necunoscute”, *Dialog de iarnă*) sau la „serbări de spiritism” (*De iarnă*), vecine cu ideile lui Mesmer despre „magnetismul animal” din prozopoemul *În cafeu*. La acestea pare că se va fi referit Alexandra Indrieș..

[5] Ion Simuț, *Stilul suferinței bacoviene. Nihilomelancolia*, în *Revizuiri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 102.

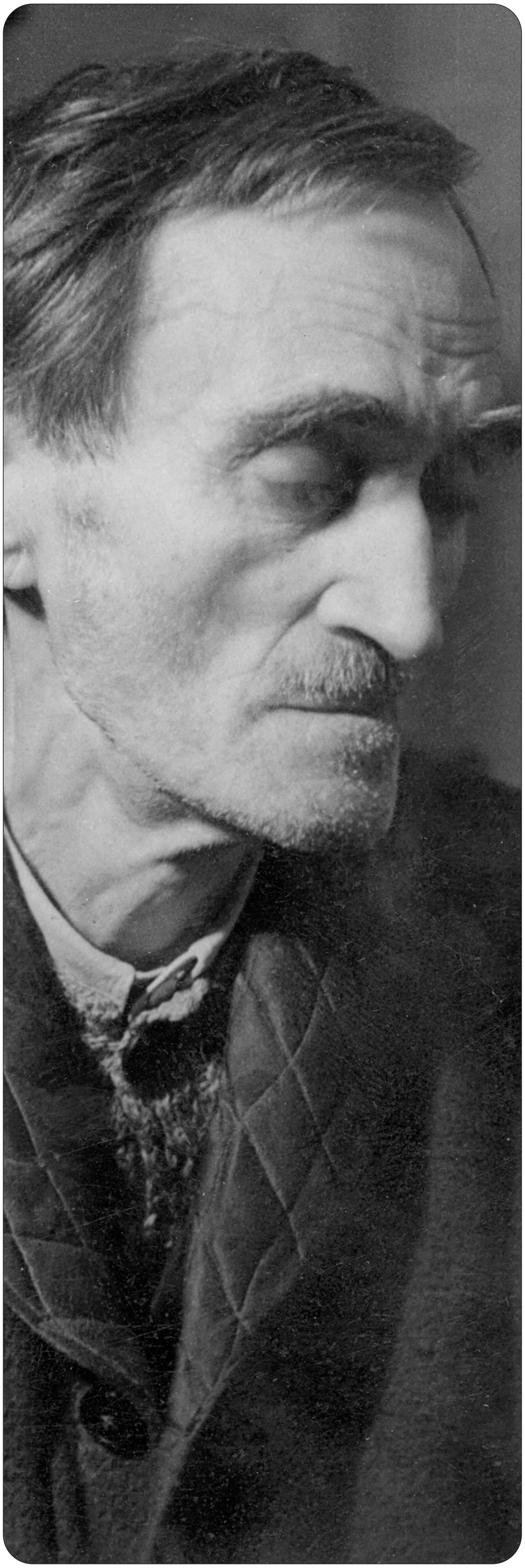

implicit, a credinței; de aici „lașitatea” metafizică, asumată, a poetului în fața morții („Imensitate, veșnicie/Tu, haos care toate-aduni.../În golul tău e nebunie/Și tu ne faci pe toți nebuni.//În fața ta sunt cel mai laș...”, *Pulvis*), condiția umană „bacoviană” fiind cel mai bine exprimată biblic prin tăgăduința lui Petru: „Te pierzi în golul singurătății/O, suflet, mereu de lume fugar;/E ora când Petru plânge amar -/Ascultă... e ora lașității...” (*Nocturnă*). *Nota Bene*, „ființa supremă”, omniscientă, este prezentă ca „una dintre noi”: „O ființă supremă, dintre noi, ne cunoaște.” (*Amurg*). Despre aluziile la uciderea lui Avesalom din *Furtună* am vorbit deja în altă parte; cu adevărat impresionantă rămâne, în amintitul poem, imaginea apocaliptică a unui „cer ca pământul”, care „întunecă lumea.”

Marcată de toposul „liturghiilor negre”, unde spiritualul lasă locul sexualității orgiastice, scenografia simbolist-decadentă din *Plumb* – prezentă ocazional și în texte din *Scântei galbene* sau *Cu voi...* – rulează, convențional, analogii standard între iubită și Madonă, pe calapodul – tipic bacovian de data asta – al deziluzionării, al vidării de sens transcendent, ca în acest stângaci *Psalm*: „Iubito, cu fața de mort,/De geniu trăsnită,/De-a pururi monotonă,/Goală Madonă,/De crini prăfuită -/În visul meu te port...” *În altar* dezvoltă – pe aceeași linie a desacralizării moderne, dar cu mai mult aplomb – imaginea unei catedrale pustii, folosibile, „azi, într-un secol rafinat”, exclusiv pe post de separeu sexual: „Stă fără noimă catedrala/Azi, într-un secol rafinat -/Doar de mai vin să delireze/Amanți cu suflet ruinat.//...Și delirând, când corul curge/Se face gândul mai amar -/Ei vor o noapte de orgie/Pe canapeaua din altar...” Ne aflăm, și aici, într-o lume în care „Zadarnic e soare, și-un cer ideal/Mereu mai aproape e-al vieții real.”

S-a glosat exagerat și de fapt inutil pe marginea „satanismului" bacovian pornind de la elemente romantic-decadente de recuzită: v. deambulările miezonoptice din „Eu trec din odaie-n odaie,/Când bate satanica oră." (*Miezul nopții*) sau grotesca aluzie lubrică din *Balet* la păcatul originar, stârnit la instinctualii spectatori masculi de puritatea virginală a balerinelor („Lunecau baletistele albe.../Tainic, stârnind complexul organic – /Albe, stârnind instinctul satanic.") – pentru a nu mai vorbi de „tremurul satanic" din *Panoramă* sau de „lungile, satanicele ecouri" cu care „barbar cânta femeia-aceea" în *Seară tristă*... Totuși, spre deosebire de (să zicem) Baudelaire sau de maestrul Macedonski, Bacovia rămâne exterior amintitei atitudini; cel mult putem consemna o reacție de „râs vagabond", de pe margine, în contemplarea unui ritual necrofil – abia el satanist! – practicat de ciocli într-un cimitir, cu decapitarea ornamentală a cadavrului unei fete blonde: „O, râsul ființei vagabonde!/Și ce am văzut era staniu/Într-un copac am zărit un craniu/ Pe o cruce – niște cozi blonde." (*Sepulcre violate*). Putem vorbi chiar de un antisatanism manifest în exorcista *Baladă*, unde e tematizată enigmatic și alegoric, în cheie modernă, legenda Sfântului Ilie și a „căderii dracilor": „Clopot de alarmă la mănăstire.../„Căderea dracilor", miazănoapte -/ Ale vremurilor fructe coapte/Închid trecutul ca mântuire"/.../...Și clopotul vibrează, vibrează.../„Satan este-nvins" – nici o îndurare -/De vremuri noi, e inima trează.// Sunt grele visuri? Halucinare? -/- Pe cer, în fund, se ilustrează -/O conștiință din noaptea mare..." Totuși, ambiguitatea persistă până la final: „fructele coapte" care „închid trecutul ca mântuire" aparțin prezentului, ale „vremurilor noi" de care „e inima trează"; însă ipoteza „grelelor visuri" sau a „halucinării" suspendă certitudinile. Insolită este și „conștiința din noaptea mare" – o fantasmă neliniștitoare a sacrului, poate chiar acea imanentă „ființă supremă, dintre noi", care „ne cunoaște."

Elementul religios apare (ocazional) și în proza lui Bacovia: tot în negativ, legat mai ales de vidul cotidian. În mica dramă bovarică *De Paști*, pe fundalul veseliei sărbătorii pascale, este evocată, cu tandrețe ironică, o tânără defunctă „de mahala" cu nume simbolic: „Tu unde ești, Marie, frumoasă fată de mahala?" Moartă prematur, fata de mahala fusese deviată – înțelegem – de la o viață dedicată plăcerilor și distracțiilor frivole, de lecturi care-i promiteau o lume ideală, mai bună. Registrul persiflant-incantatoriu se schimbă radical în romanul diaristic *Dintr-un text comun/Cântec târziu*, unde naratorul Sensitif (sau poate altcineva: statutul celui care consemnează rămâne mereu incert) resimte inspirații mistice în proximitatea singurătății, pe care o percepe ca inițiere în moarte: „Cât de străin mă simt când aprind lampa, în tăcerea odăii care nu spune decât că este și moarte. Dacă aș putea scrie ceva în noaptea asta, ar fi o filosofie religioasă cu cântec de biserică, cu rugăciuni care au fost primite în cer, după atâta întrebare asupra celor fără început și fără sfârșit..." Complet irelevantă este, în această scriere compozită, prezența „călugărului cult", aventurier politic și călător în Orient pe care „Sensi" îl cunoaște și cu care pare, uneori, că se confundă. În mod evident, Bacovia n-a avut resursele necesare pentru a-i face loc în narațiune, referințele la el fiind pur enunțiative și, epic, nemotivate, chiar puerile. Iar elementele decadente din recuzita acestui Rasputin *sui generis* sunt, involuntar, urmuziene: „Se spune că acest călugăr poseda un fel de erotomanie larvată, de care toți ceilalți fugeau ca niște simpli găinari; sub rasa lui, din când în când, făcea să lucească lama unui pumnal. Vremurile sunt atât de ticăloase... Niște manuscrise încredințate unei ibovnice, în care nu făcea economie de politică pentru conducerea popoarelor, el fiind într-un voiaj prin Orient...” etc. Ego-narațiunea devine demnă de cel mai bun Bacovia abia atunci când se trece la consemnarea directă, fin-ironică, a cotidianului imediat: „Astăzi e sărbătoare; apa rece cu care mă spăl mă trezește, un clopot greoi sună, departe... să ne gândim la Dumnezeu!... îmi pare că nu mai am nimic de spus: privesc. Viața e pentru cei inteligenți; ei nu fumează fără cafea și, desigur, au luat trenul pentru alte zări.”

În *Stanțe burgheze*, referințele religioase devin difuze, dar rămân la fel de frecvente. În *Idei I*, muzica angelică (supraurbană!) a sferelor provoacă poetului îmbătrânit senzația – frustrantă – de incompatibilitate genetică, de insuficiență perceptivă cu substrat organic: „Cântec deasupra cetății,/Îmbătrânire?!/Eternității i-am zis:/La muzica asta frumoasă,/sunt lipsuri/În sângele meu.” Secvența se înrudește – surprinzător – cu considerațiile lui Cioran despre muzică, în care vede singura legătură cu absolutul. Pentru Bacovia muzica a fost, dintotdeauna, slăbiciunea supremă („Acorduri, arpegii, armonii,/Tot ce-au voit, din mine au făcut”... etc.). Surprinzătoare rămâne invocarea noutății mediilor prin care asemenea senzații s-ar cuveni transmise „din sfere” în cotidianul imediat; apar, astfel, în cadru telegraful și chiar telefonul: „Îngeri deasupra cetății,/Emotive,/Despre ceva mai nou?!/Telegraf,/Telefon din sfere.../Sunt lipsuri/În sângele meu”. În a doua parte a poemului, refuzul pactului cu Diavolul („răul Negustor”) va fi ipostaziat printr-o aluzie la povestea lui Peter Schlemiell de Adalbert von Chamisso – o identificare subtilă cu identitatea marginală – izolată de lume – a poetului ispitit, care riscă să-și piardă umbra: „De nu cumva/Mi-am pierdut Umbra/Între normal,/Și ispite./Un vin,/Oricât de-alinător,/Excludă-acest fatal:/Contract/Cu răul Negustor.” De data asta, nu muzica e invocată ca slăbiciune, ci vinul, anestezic în vederea funestului pact. Din nou, transcendența se strecoară pe căi mundane în existența „omului concret”. De-a dreptul stranie devine însă, în ambivalentul *Arminden*, analogia dintre mișcarea stradală a mulțimii („eroua lume muncitoare”) la sărbătoarea internațională a muncii cu „îndemânările de cruci/pe străzi//și în tramvaie”, pentru ca finalul poemului să ironizeze productivitatea „monotonă” a muncii, ca expresie a alienării și uni-

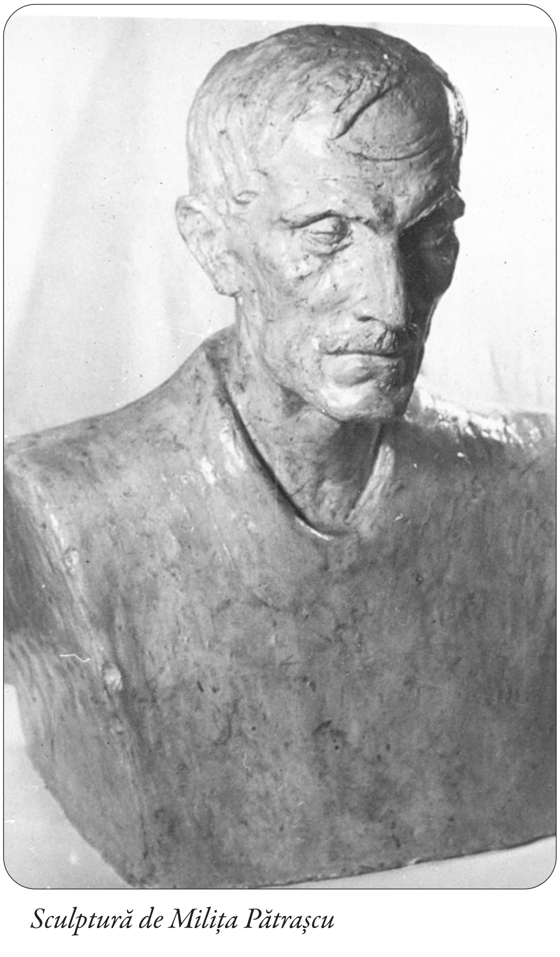
Sculptură de Milița Pătrașcu

dimensionalizării omului (în sensul lui Herbert Marcuse): „Spre necesarul randament/Din monotona Muncă.” La fel de memorabil apare, în *Sine die*, sugestia limitei metafizice, asociată unei suspiciuni generalizate față de condiția captivă a omului în istorie: „Nu este, și nici n-a fost;/Trec zile șirag./Orizont suspect,/Și metafizic prag.” „Măreţul viitor”, invocat altădată (în *Poemă finală*) cu un fel de exasperare organică, devine acum – oroare! – „orizont suspect”: un *no future* bacovian într-o perioadă a iluziilor și speranțelor imediat postbelice. Pe de altă parte, dezastrele războiului erau văzute ca o „distrugere creatoare” a lumii: „Nopți roșii,/Cutremur.../Renașterea lumii.” (*De ultimă oră*) Ideea războiului ca resurecție a lumii este însă mai veche, confirmată de intimii poetului (în mod special de nepotul Max Vasiliu, care face trimitere, adiacent, și la interesul particular al poetului pentru Vlahuță, semnalând inclusiv slăbiciunea pentru un poem religios al acestuia)[6].

Bacovia se dovedește totuși, chiar la senectute, un poet al surprizelor. În poemul *După-amiază caldă* din *Stanțe..* imaginea romantică – de sorginte platoniciană – a creatorului inspirat de zei lasă locul celei „mic-burgheze”, infinit mai modeste, a poetului-copist al Divinității (ne amintim că Bacovia a fost, în repetate rânduri, copist, fapt biografic marcat în versuri precum „E toamnă... mi-au dat de scris”, unde apare însă imaginea recluziunii alienante în marele și impersonalul mecanism al modernității: „Căci D-zeu/Mi-a dat să scriu/Aceste rânduri./Credeam,/Numai să privesc/La public...”

Întreaga atitudine lirico-existențială a poetului a putut fi subsumată, la limită, unei predestinări întru suferință, cu puternice conotații religioase. Comentând alegațiile lui Marin Bucur despre Bacovia din volumul *Poezie-destin-dramă* (1982), monahul-eseist N. Steinhardt prelungește citatele într-un comentariu personal ca o cutie de rezonanță: „...pentru Bacovia versurile sale scurte, sobre, aspre, „active”, reprezintă drumul cel mai neocolit (mai nefățarnic) către contactul intim cu suferința. El face din suferință și din alienarea sa umană o stare de religiozitate și de canon a sufletului său. Cât despre locurile prin care se preumblă poetul – târgul, cimitirul, piața, cafeneaua, cârciuma – nu-s toate decât forme ale pustiului și golului. Pe linia criticii de auscultație și osculație, poezia bacoviană îl dezvăluie pe autor ca o „victimă exemplară” și ca practician al unei suferințe care sanctifică durerea umană.”[7]

Oricum, religiozitatea nu este, câtuși de puțin, absentă în poemele bacoviene. E doar, așa-zicând, întoarsă și „minimalistă.” ▪

---

[6] „Altă dată mi-amintesc că mă nimerisem și eu la ei în ziua de Paști (nu-mi amintesc precis anul dar cred că prin 1935-36) și spre sfârșitul mesei, Iorgu, după câteva păhărele de “Știrbei” s-a ridicat, s-a dus în camera lui și a revenit cu volumul de poezii al lui Alexandru Vlahuță. Ne-a citit poezia *Hristos a înviat!* M-a șocat acest lucru, cu atât mai mult cu cât îl știam pe Iorgu ateu. Dar probabil că nu atât un sentiment religios l-a determinat la această lectură, cât poate valoarea lor artistică. (Bacovia admirator al lui Vlahuță? Sună curios. Totuși...) De altfel Iorgu de multe ori avea reacții neașteptate, opinii ce șocau. Ca de exemplu: despre războaie credea că ele constituie un fel de „renaștere” oarecum benefică a lumii. La un om cu vederi de stânga astfel de opinii șocau desigur. Avea uneori un mode destul de criptic de a face aprecieri și considerații de ordin general, în orice caz observam la dânsul aproape întotdeauna un mod insolit de a aborda unele probleme sau evenimente.” (Max Vasiliu, *Amintiri despre Bacovia*, Editura Babel, Bacău, 2018, p. 120.)

[7] N. Steinhardt, *Monologul polifonic*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Ștefan Iloaie, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Mănăstirea Rohia, Polirom, Iași, 2021, p. 340.

VIRGIL TĂNASE
Scriitor
Writer

Cuvânt înainte la ediția franceză a jurnalului parizian al lui Dumitru Țepeneag*

Abstract

Jurnalul parizian al lui Dumitru Țepeneag este un reper util ca să înțelegem itinerarul parcurs de societățile noastre în acești cinzeci de ani scurși din momentul redactării sale. Ceea ce nu trebuie să ne facă să uităm că aceste însemnări sunt ale unui scriitor. Vom regăsi dincolo de problemele evocate, preocupările firești ale unui om de litere a cărui privire o limpezește pe a noastră. Și care, chiar și în aceste pagini intime, cultivă frumusețea scriiturii cu grija iscusită cu care îmbină azi în tablourile sale intitulate „Visele mele" elemente reale disparate care, așa cum se întâmplă și în textele lui Dumitru Țepeneag, devin inedite „prin construcția și modalitatea realizării lor."

Cuvinte-cheie: *Dumitru Țepeneag, jurnal, Franța*

Dumitru Tsepeneag's *Parisian diary* is a useful landmark to understand the itinerary of our societies in these fifty years since its writing start point. This should not make us forget that these notes belong to a writer. We will find, beyond the evoked problems, the common preoccupations of a man of letters whose gaze clarifies ours. And who, even in these intimate pages, cultivates the beauty of writing with skilful care with which he combines nowadays, in his paintings entitled "My Dreams", disparate real elements that, as in Dumitru Tsepeneag's writings, become unique "through their construction and their craft".

Keywords: *Dumitru Tsepeneag, diary, France*

Cititorul ar putea să se întrebe la ce bun o carte care, dincolo de confidențele unui scriitor preocupat să-și deslușească sieși intuițiile sale literare cu totul înnoitoare, vorbește despre o lume pe care am putea-o socoti moartă și îngropată. Decât dacă, părându-ni-se că, ajunși într-o fundătură, drumul pe care am luat-o a fost greșit, socotim util să ne întoarcem la răscrucea unde am făcut alegerea nefericită al cărei preț îl plătim azi. Trebuie spus de la bun început că jurnalul lui Dumitru Țepeneag nu e numai cel al unui scriitor preocupat de sine și de opera sa – ceea ce, deja, nu e lipsit de importanță în măsura în care ne îngăduie să înțelegem de ce, spre deosebire de onirismul românesc, curentele moderniste ale secolului al XX-lea care au vrut să se elibereze de mimesis, au ajuns până la urmă în impasul unui formalism care le situează

---

[*] Dumitru Tsepeneag, *Un Roumain à Paris*, ed. POL, 2021.

la periferia literaturii. Acest jurnal parizian, care acoperă, în mare, anii 1970, este însă și cel al unui actor, modest, e adevărat, dar nu mai puțin pertinent al istoriei acestui timp. Dumitru Țepeneag face parte din ceata acelor „dizidenți”, azi aproape uitați, care, cu prețul unor sacrificii însemnate, au făcut din însăși viața lor un reper încercând, fără spor, să împiedice societățile europene să se îndrepte spre un viitor care seamănă leit cu trecutul lor, soldat cu o catastrofă mondială, și ale cărui erori le reiterează azi, de această dată în registrul comic. Acești intelectuali, dar nu numai! veneau din țările așa numite „comuniste” – termen care și astăzi pare vag, definit doar prin contrastul cu opusul său, capitalismul, de care nu se deosebește decât prin modul de distribuție al produsului social. Aduceau cu ei cunoașterea concretă, carnală, a unei experiențe social-politice inedite în Istorie. Din păcate, după ce păruse înnoitor, acest tip de societate s-a dovedit de o brutalitate inacceptabilă în ochii celor care, de bună credință, socoteau că o lume nouă nu se poate clădi fără consimțământul celor care ar trebui s-o locuiască. Cei care priviseră cu mari nădejdi evoluția „țărilor din Est” începeau să se îndoiască de viabilitatea unui model care nu se poate impune decât prin teroare. În 1946, întorcându-se din Statele Unite, Camus ne împărtășea o constatare teribilă, căreia nici măcar azi nu i-am măsurat exact importanța: „Europa care avea oricum, în domeniul cunoașterii, un avans de câteva secole și l-a sporit, în numai câțiva ani, cu alte câteva secole, în cel al conștiinței.” Era și cazul acestor „disidenți” veniți de dincolo de cortina de fier. Trăind o „experiență istorică” inedită și dramatică, căpătaseră, în câțiva ani, un avans de câteva secole „în conștiință” față de un Occident care, neluând în seamă avertismentele acestora, dă senzația că are nevoie de o nouă catastrofă mondială ca să recupereze rămânerea în urmă.

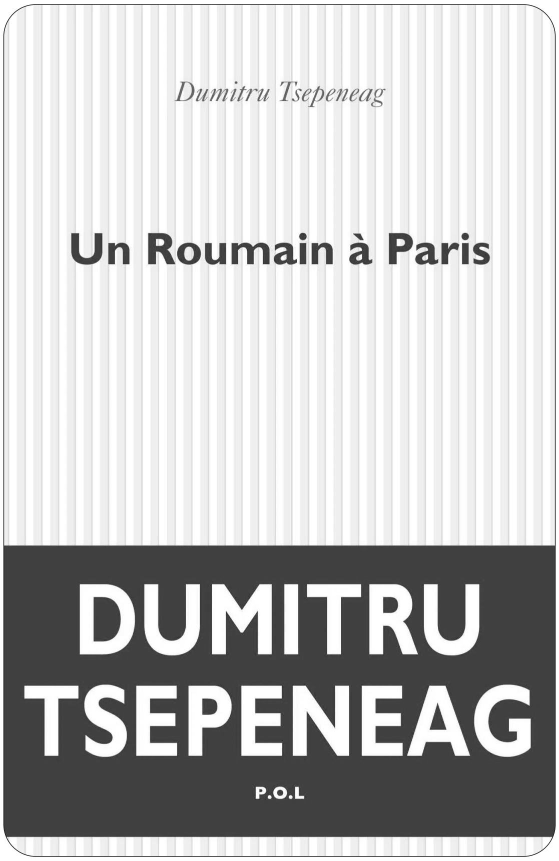

Dacă nu aduceau soluții – nu era nici țelul nici vocația și nici de competința lor –, acești „dizidenți” au avut cel puțin meritul de a semnala că, deși era convins că luptă împotriva unui adversar, Occidentul progresist își mușca de fapt coada și bătea pasul pe loc. Rezultatul acestui război ideologic terminat, pe plan politic, prin căderea zidului de la Berlin, a fost o lamentabilă restaurație, numai elanul republican al principalelor forțe politice occidentale împiedicând întoarcerea unor regi de jucărie pe tronul lor de altădată, pe care-l ocupaseră cu o spectaculară nevrednicie. Aceștia s-au mulțumit până la urmă să-și recupereze o parte din bunurile de odinioară, lăsând țările „eliberate” să restabilească fără contribuția lor structurile sociale și politice de dinainte de război. Noul decupaj al aceluiași puzzle nu-i înșela decât pe cei care, orbi sau cinici, refuzau să vadă că frânturile atlantiste boite europenește reconstituiau o figură pe care o contestau dinainte acești „dizidenți” din Est, printre care și Dumitru Țepeneag.

Născut în 1937 la București, Dumitru Țepeneag are nouă ani când Uniunea sovietică, ale cărei armate ocupau România, încredințează puterea mai întâi politică și apoi economică Partidului muncitoresc român, rămas singur pe eșichier după eliminarea violentă a tuturor celorlalte. În curând noii stăpâni ai țării cer regelui Mihai să abdice și proclamă o Republică populară a muncitorilor și țăranilor, care-i supune pe cei dintâi silniciilor unui patron unic, Statul, și-i deposedează pe ceilalți de pământ, constrânși să muncească în gospodăriile colective al căror singur beneficiar este iarăși Statul. Acesta acaparează toate bogățiile țării luându-și sarcina de a asigura singur bunăstarea tuturor cetățenilor săi. Ceea ce se străduie să facă, firește, dar disprețuind într-o asemenea măsură aspirațiile legitime ale indivizilor socotiți, conform „învățături” marxist-leniniste, simpli producători de bunuri materiale... Ceea ce se străduie să facă, firește, dar disprețuind într-o asemenea măsură competințele profesionale, convins, conform aceleiași „învățăturii” marxist-leniniste, că așa numita „conștiință socială”, altfel spus fidelitatea față de tezele partidului, care deține „adevărul istoric”, poate înlocui orice altă calificare... Ceea ce se străduie să facă, firește, dar zăgăzuit de un aparat birocratic ale cărui încâlcituri sunt atât de numeroase și de complicate încât deciziilor le trebuie luni și ani ca să aducă soluții problemelor care de mult nu mai sunt de actualitate... Ceea ce se străduie să facă, firește, dar atât de stângaci încât prosperitatea așteptată e mizerabilă și suscită o neîncredere căreia autoritățile nu-i știu răspunde decât prin represiune... Sentimentul unei nedreptăți sociale se generalizează și dă naștere unui conflict mai mult sau mai puțin deschis, în funcție de epoci și de circumstanțe, între reprezentanții partidului unic la putere și marea masă a populației. Încredințați, conform inconturnabilei „învățături” marxist-leniniste, în care cred cu atât mai mult cu cât le este profitabilă, că a avea puterea este dovada obiectivă a faptului că realitatea confirmă analiza lor și le îndreptățește politica, diriguitorii României – ca și toți tovarășii lor de pretutin-

LOGE
DE
L'AMOUR
DE JEAN-LUC GODARD
TERRE ET CEND
CINÉMA
regar

deni credincioși aceleiași doctrine – sunt atât de convinși că dețin un adevăr absolut și evident încât, din punctul lor de vedere, cei care îi contestă nu pot fi decât idioți sau vânduți, năimiți „dușmanului de clasă", slugile celor care vor să-și redobândească averile sau ai celor care, din străinătate, vor să pună mâna pe bunurile poporului la care râvnește marele capital. Schema ideologică e simplă și aplicată riguros. Un slogan sovietic o spune deslușit: „dacă nu știi, te învățăm; dacă nu poți, te ajutăm; dacă nu vrei, te obligăm". Ca să definim și mai limpede atmosfera momentului în care Dumitru Țepeneag se pregătește să intre în literatură, e suficient să adăugăm acestui slogan leninist un altul, de aceeași sorginte: „Ideile sunt mai puternice decât armele. Dacă nu îngăduim dușmanilor noștri să aibă arme, cum am putea să le îngăduim să aibă idei ?!".

Ori Dumitru Țepeneag are idei, ceea ce trebuia în mod fatal să-l ducă la o confruntare directă cu puterea. Și în cele din urmă, să fie singurul scriitor român căruia, în timp ce se afla în străinătate, i se va lua prin decret cetățenia – care, în treacăt fie spus, i-a fost restituită douăzeci de ani mai târziu de către cei care reușiseră să răstoarne o putere totalitară devenită de nesuportat chiar și pentru tovarășii care beneficiau de măruntele ei avantaje, convertiți peste noapte, în urma unei revolte populare, la un capitalism liberal pe care l-au pus în practică cu asiduitatea cu care până mai ieri îl ocărau.

Într-un cuvânt, Dumitru Țepeneag și-a trăit copilăria și adolescența într-o țară unde copiii învățau să tacă înainte de-a învăța să vorbească. Educat într-o familie în care, cum se obișnuia pe atunci în „lumea bună", copiii învățau din plecare pianul și două limbi occidentale, fără vreo altă vocație decât o absolută incapacitate de a se pleca consemnelor impuse, exmatriculat ca recalcitrant dintr-un liceu, apoi dintr-un altul, după bacalaureat Dumitru Țepeneag se înscrie la facultatea de drept, pe care o abandonează după nici un an. Obține diploma unui Institut pedagogic și predă un an la țară, înainte de a căpăta un post de corector într-o editură. De abia acum începe să aștearnă pe hârtie niște povestiri ciudate, dintre care una este publicată în 1964 într-o revistă literară. Încurajat, Dumitru Țepeneag le strânge într-un volum care apare în 1966. Modestia titlului: *Exerciții*, pare că vrea să pună la adăpost un autor ale cărui texte nu trebuie judecate după normele oficiale ale adevăratei literaturi a cărei unică și veșnică vocație este de a explica maselor, „cu mijloace specifice", lupta de clasă. Ori nu e câtuși de puțin cazul acestor narațiuni fantastice care, aparent, nu vor decât să exploreze posibilitățile expresive ale literaturii și nicidecum să „reflecte" viața, istoria, etc. În contextul acelui moment aservit unei ideologii care cere și impune în artă un realism menit să denunțe exploatarea dintr-un trecut apus și să anunțe viitorul de aur al societății fără clase, „exercițiile" lui Dumitru Țepeneag riscă să pară „evazioniste", termen născocit pentru a denunța operele celor care, în slujba claselor dominante de odinioară, vor să întoarne poporul de la vocația sa revoluționară, etc.

În mod evident, „exercițiile" lui Dumitru Țepeneag nu răspund exigențelor oficiale. Ele beneficiază însă, pentru a fi publicate, de complicitatea celor – unii evocați în paginile acestui jurnal – care au o altă idee despre literatură și care, în edituri și în presa literară, profită de faliile unui bloc prea uriaș ca să nu aibă fisuri, ca să permită apariția unor texte care nu se supun „comandei sociale"

Editura pentru literatură recidivează și publică, în anul următor, o nouă culegere de texte ale lui Dumitru Țepeneag care, în mod vădit, perseverează pe drumul unei literaturi potrivnice sacrosanctului „realism socialist”. E cu atât mai regretabil cu cât acest tânăr autor, care nu scapă supravegherii polițienești generalizate dar pe care autoritățile îl consideră mai degrabă zurbagiu și pus, ca și prietenii săi, pe beții și petreceri, a adunat în jurul lui câțiva alți autori „recalcitranți” care profită de relativa „liberalizare” din ultimii ani ca să conteste valorile artei angajate.

Într-adevăr, situația din țară s-a schimbat simțitor. România care reușise să nu mai aibă, din 1958, trupe sovietice pe teritoriul ei, se vede amenințată de un proiect de „integrare” a „țărilor socialiste” într-un bloc economic comun, care ar lua orice putere de decizie instanțelor naționale. Pe deasupra, conducătorii României nu mai vor ca soarta lor să se hotărască pe culoarele Kremlinului și profită de conflictul dintre cei doi giganți ai comunismului, Uniunea sovietică și China, ca să-și modifice dacă nu țelurile cel puțin strategia și să preconizeze un comunism național. În căutarea unui sprijin popular în momentul unei manevre politice periculoase, acest reviriment, inițiat încă din 1964, se însoțește de o serie de măsuri apte să întoarcă pagina sumbră a anilor de instaurare a puterii populare. Numeroșii deținuți politici sunt amnistiați și eliberați, conducătorii politici răspunzători de represiunea anilor cinzeci sunt înlăturați, cenzura devine mai indulgentă, câțiva scriitori „burghezi” huliți sunt reabilitați și relațiile cu Occidentul se destind într-atât încât călătoriile în aceste țări „ostile lagărului socialist” devin posibile.

Călăuzit de aceleași considerații și urmând același drum, conducătorii nou aleși ai partidului comunist cehoslovac socot că a venit vremea unui „socialism cu față umană”. Se înșeală și în august 1968 plătesc scump această eroare de apreciere: trupele Uniunii sovietice și ale altor trei țări din lagărul socialist (Bulgaria, Ungaria și Polonia) invadează țara și pun capăt Primăverii de la Praga. Occidentul protestează formal și se înșeală odată mai mult când ia refuzul lui Nicolae Ceaușescu, venit la putere în 1965, de a participa la această invazie militară, pe care o condamnă public, drept un semn de emancipare în măsură să ducă România către o democrație, fie ea și socialistă. Superficiali și lipsiți de perspicacitate, analiștii occidentali nu dau atenția cuvenită unui discurs pronunțat la puțină vreme după ocuparea Cehoslovaciei de același Nicolae Ceaușescu în fața intelectualilor de la Cluj, în care condamnă ferm Primăvara de la Praga. Dezacordul său cu Kremlinul nu se referă decât la soluția adoptată pentru a depăși această criză care, în mod evident, punea în primejdie tot lagărul țărilor socialiste. Credincios doctrinei sale, înaintevăzător, secretarul general al partidului comunist român era încă de pe atunci de părere că tovarășii din Cehoslovacia ar fi trebuit constrânși să găsească o soluție pe plan intern, cum va face, zece ani mai târziu, sub presiunea Kremlinului, generalul Jaruzelski, care printr-o fictivă lovitură de stat militară preia puterea în Polonia ca să juguleze mișcările muncitorești din 1980.

Toate acestea ca să înțelegem, mai întâi, cum de s-a putut ca, la mijlocul anilor șaizeci, în România lui Nicolae Ceaușescu, un tânăr scriitor debutant care o luase hăisa peste brazdă, nu numai să-și publice textele ci să și adune în jurul lui și a poetului Leonid Dimov un grup de tineri scriitori a căror practică literară contestă deschis normele oficiale și totodată o întreagă ideologie pretins „științifică”. Textele acestor autori, adesea citați în paginile jurnalului de față, merg împotriva dogmatismului oficial dar, pe deasupra, se dovedesc de-o surprinzătoare originalitate. „Irealitatea” lor nu seamănă nici cu suprarealismul nici cu Noul Roman, curente cu care onirismul românesc este adesea confundat. De fapt, această doctrină literară căreia i-a trebuit mult timp ca să se definească, silită să înainteze disimulându-se ca să nu-și atragă fulgerele autorităților, este un atac în regulă îndreptat împotriva optimismului pozitivist pe care se întemeiază marxismul, o concepție „despre lume și viață" ale cărei surse sunt materialismul filozofilor iluminiști, dialectica lui Hegel și fascinația pe care, la începutul secolului al XIX-lea, o exercită dezvoltarea spectaculară a științelor pozitive.

Onirismul românesc e o contestație radicală a acestui punct de vedere.

El neagă din plecare o literatură care presupune că lumea este cognoscibilă și care se silește să-i risipească tainele cu ajutorul rațiunii sau al sensibilității, utilizând scriitura automată a suprarealiștilor, despre care se presupune că ne dezvăluie inconștientul, sau cu ajutorul „nivelului zero al scriiturii", care vrea să despoaie realul de o privire antropocentristă. Onirismul românesc, singurul curent literar născut dincolo de cortina de fier, pornește de la ideea că vom fi întotdeauna confruntați cu o întrebare metafizică fundamentală, căreia rațiunea nu-i poate răspunde, iar știința cu atât mai puțin. Acestea pot explica evoluția a ceea ce există dar nu pot spune cum și de ce ceea ce există există. Ori modelul acestei situații este visul. Niciodată abstract, mereu construit cu frânturi de real, concret pentru că ni-l amintim uneori la trezire și, oricum, influențează starea noastră de spirit, visul este simptomul real a unei realități care scapă rațiunii. Visul este manifestarea unei realități interioare care ni se semnalează fără să se lase explicată, asemenea imaginilor care apar spontan în mintea scriitorului – atunci când și dacă acesta nu vrea să

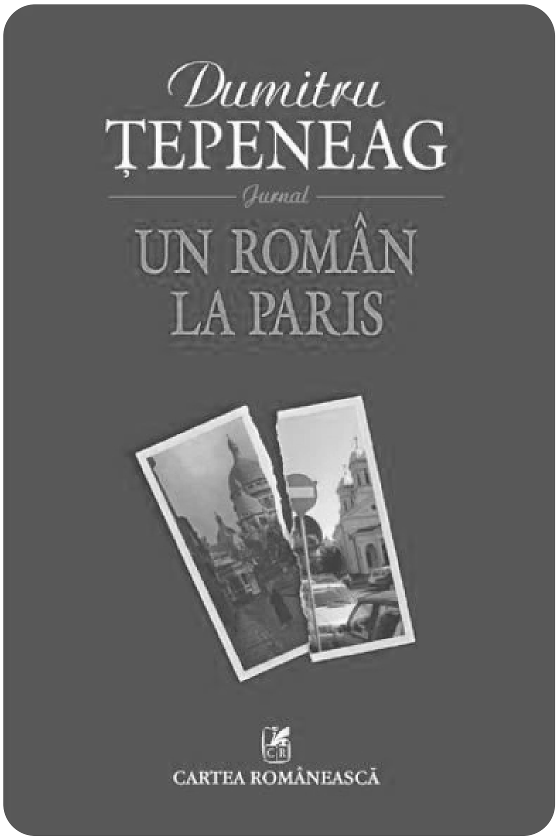

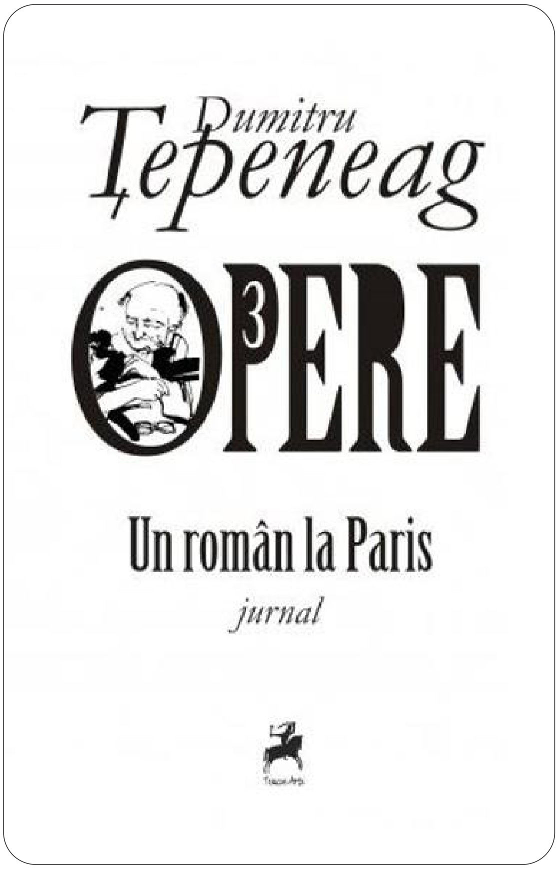

joace rol de dascăl sau de profet, lăsându-se purtat numai de propria sa imaginație. Din această cauză literatura (și arta în general) nu „spune”, ea numai semnalează fiecăruia dintre noi acest miez a ceea ce nu putem concepe, o realitate care ne obligă să recunoaștem inconfortul condiției noastre. E de la sine înțeles că acest fel de a vedea lucrurile contestă temeliile unei ideologii care legitimează puterea totalitară și politica „științifică” generată de gândirea marxistă – o ideologie și o politică pe care, e cazul să o spunem, le continuă cu aceleași justificări lipsite de orice întemeiere „științifică” tehnocrații zilelor noastre care invocă „legile obiective ale pieții” și ne propun o societate ideală la fel de monstruoasă și totodată nătângă ca și cea de dinainte de 1989, pe care liberschimbiștii n-au năruit-o decât ca să o construiască aidoma.

La sfârșitul anilor șaizeci, autoritățile române nu par a fi simțit primejdia și în ce măsură minimele libertăți pe care le-au îngăduit, ațâțate de vântul contestației, care suflă în acest început al anului 1968 într-o „țară frățească”, riscă să le tulbure apele. Amăgit de atitudinea autorităților române despre care se poate crede că vor permite Primăverii de la Praga să se continue la București, Dumitru Țepeneag, căruia i se dăduse voie să călătorească în străinătate și se află la Paris, se întoarce în țară și contribuie activ la pregătirea Adunării generale a Uniunii scriitorilor anunțată pentru luna noiembrie 1968. În ciuda invaziei sovietice în Cehoslovacia și a consemnelor Partidului care începe să-și dea seama că e cazul să reacționeze, sau tocmai ca răspuns la aceste semnale îngrijorătoare, această Adunare generală înlătură de la conducerea Uniunii cei câțiva politruci care se arătaseră prea slugarnici față de regim, înlocuiți cu oameni noi, opuși dogmatismului ideologic. Adunarea votează un nou statut al Uniunii care permite Adunării generale să devină o forță de contestație – ceea ce explică anume pagini din acest jurnal unde îl vedem pe Dumitru Țepeneag străduindu-se inutil, patru ani mai târziu, când autoritățile au luat lucrurile în mână, să împiedice ca această Adunare generală să fie înlocuită printr-o conferință cu delegați a cărei vocație este să excludă de la dezbateri acei scriitori, unii notorii, care contestă acum deschis politica culturală a Partidului.

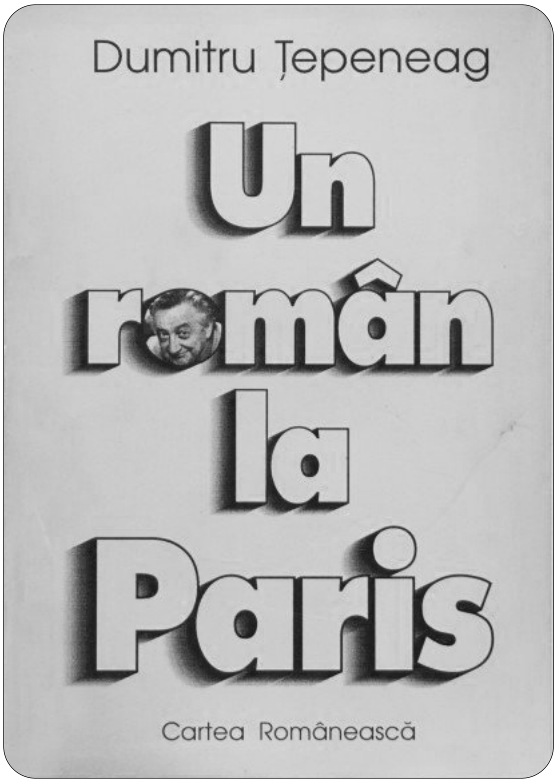

Pentru că, odată mai mult, în România atmosfera s-a schimbat radical.

Înțelegându-și greșeala și aducându-și aminte că Primăvara de la Praga pornise din mediile literare răvășite de scriitori, Partidul vrea să le curme acestora orice avânt. Supravegherea polițienească a intelectualilor se intensifică, actele de intimidare la adresa lor se multiplică, cenzura devine intransigentă și oamenii Partidului redobândesc posturi de răspundere în presă, edituri și uniunile de creație. Pe de altă parte, Uniunea scriitorilor se înzestrează cu un așa numit Fond literar care acordă „împrumuturi" rambursabile, eventual, prin imputări pe drepturile de autor viitoare, sistem de corupție foarte eficace într-o țară unde aproape nimeni nu poate trăi din scris. Totul încununat, în iulie 1971, de un discurs răsunător al lui Nicolae Ceaușescu care enunță măsurile socotite indispensabile pentru „îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii."

Toate acestea ca să înțelegem, într-un al doilea timp, cum un tânăr scriitor deja publicat și care, din corector, a devenit redactor al celui mai importat jurnal literar și după aceea al editurii Uniunii scriitorilor, intră în „dizidență" fără să-și fi schimbat cu nimic atitudinea și opiniile. Nu e e singura victimă a manevrelor oportuniste ale unui partid care, credincios învățămintelor lui Lenin, își schimbă tactica în funcție de circumstanțe, fără să se îndoiască însă că, înzestrat cu învățătura materialismului istoric, va aduce fericirea muncitorilor din veacurile viitoare, scump plătită prin sacrificiile muncitorilor de azi. Dumitru Țepeneag n-a urmat, e drept, meandrele acestei politici a Partidului, care deocamdată preferă să se scape de nărăvași permițându-le să călătorească în străinătate cu speranța că n-or să se mai întoarcă.

Cu Dumitru Țepeneag se înșeală odată mai mult.

Ajuns din nou în Franța la sfârșitul anului 1970, având acum experiența unui „socialism" incapabil să se „umanizeze" și a unui Occident în criză și ale cărui lașități dovedeau conivența celor două sisteme aparent antagoniste dar care se sprijină reciproc, Dumitru Țepeneag începe redactarea notelor din acest jurnal intitulat *Un român la Paris*, pe care editura POL îl publică azi, la capătul unei fidelități eminente care a legat timp de aproape patruzeci de ani un editor, Paul Otchakovsky-Laurens, de scriitorul său venit „din îngheț". În cursul anului 1971, încântat de textele propuse, Paul Otchakovsky-Laurens, care conducea pe atunci colecția „Textes" a edituri Flammarion, semnează cu Dumitru Țepeneag un contract pentru prima carte a acestuia publicată în Franța. Volumul *Exercices d'attente* iese în librării un an mai târziu, urmat de alte două titluri în aceeași colecție și de unsprezece altele la editura POL pe care Paul Otchakovsky-Laurens o înființează în 1983.

Găsim consemnate în jurnalul lui Dumitru Țepeneag, pe de o parte, eforturile unui scriitor încă necunoscut, venit din străinătate, de a se impune în Franța. Pe de alta, dificultățile de care, dornic să descopere noi tehnici literare, se izbește acest autor în elaborarea primelor două romane, al căror sens este dat în același timp de scriitură dar și de arhitectura materialului narativ. Aidoma literelor care prin ele însele nu spun nimic și al căror sens vine din cuvântul care le înglobează, figurile narative izvodite din imaginația autorului nu-și dobândesc semnificația decât prin poziția lor în structura povestirii.

„Structură" – iată cuvântul care dă cheia unei întregi epoci. Jurnalul parizian al lui Dumitru Țepeneag acoperă și anii în care, cel puțin în Franța, toate domeniile cugetului erau deslușite după modelul de care se slujise Fernand de Saussure pentru a descrie mecanismele limbajului. Când spunem limbaj, spunem comunicare. Ori comunicarea este viața însăși, schimb de elemente între „structuri" viabile numai în măsura în care, dotate cu o coerență internă, sunt de sine stătătoare. Tot astfel, orice operă de artă este un organism care funcționează independent, aidoma unui astru care străbate tăriile cerești și înlăuntrul căruia nu există decât părți ale unui tot, fiecare dintre ele definindu-se în raport cu ansamblul – o notă muzicală, scria Roland Barthes, nu poate fi „adevărată”, ea este numai „justă” sau nu în raport nu cu o realitate exterioară ci cu celelalte note care o preced și o urmează.

De aici nu e decât un pas pentru a considera că viața unui scriitor este ea însăși o structură expresivă, cu condiția totuși ca autorul să-i pună el însuși și de bună voie un punct final, transformând astfel episoadele trăite în semnificanți cărora li se poate desluși tâlcul, citind o viață așa cum citim un text. Este subiectul tezei de doctorat despre care este adesea vorba în paginile acestui jurnal, din păcate niciodată dusă până la capăt. Sub conducerea lui Roland Barthes, tocmai, Dumitru Țepeneag își propune să identifice în viața lui Gérard de Nerval elementele care joacă rolul pe care-l au, în limbaj, fonemele și morfemele și prin care un autor reușește să comunice celorlalți un mesaj inteligibil. Numeroase note de lucru pentru această teză rămasă neterminată reamintesc, cu folos poate, o vreme când totul era „structural”, nu numai critica și teoria literaturii dar și antropologia lui Lévi-Strauss, psihanaliza lui Lacan, sociologia lui Bourdieu și a lui Foucault, psihologia lui Piaget, până chiar și îmbrăcămintea – cei care-și pun azi problema unei „ținute republicane” în școlile năpădite de voalul islamic ar avea interes să citească eseul lui Roman Barthes *Le Système de la mode*.

E interesant de remarcat că acest fel de a înțelege lumea impune autorului de romane să-și orânduiască elementele narative conform unei concepții „muzicale”. Romancierul organizează temele, cumpănește rezonanțele armonice, stabilește dezvoltările unui contrapunct dus cu abilitate într-un registru care, datorită cuvintelor, se dovedește infinit mai complex și mai bogat decât o partitură orchestrală. Titlul francez al primului „roman” publicat în 1973 la Paris de Dumitru Țepeneag în colecția *Textes* a editurii Flammarion, condusă de Paul Otchakovsky-Laurens: *Arpièges*, indică în același timp dimensiunea „muzicală” (*arpège*) cât și cea teoretică a unei literaturi confruntate cu capcanele (*pièges*) artei (*ar[t]*). „Modernismul” lui Dumitru Țepeneag are însă rădăcini care-l deosebesc de ceea ce se înțelege de obcei, în Occident, prin acest termen pentru că se hrănește dintr-o tradiție a pământului natal, cum o dovedește următorul roman, și el evocat în paginile acestui jurnal, *Les Noces nécessaires*, a cărui temă dominantă este balada Mioriței – cea care, pentru anume filozofi români ai culturii, ca de pildă Lucian Blaga, definește un univers mental specific românesc.

Se înțelege de la sine că un asemenea mod de a exploata „muzical” cuvintele, mizând pe ambiguitatea câmpurilor lexicale și pe polisemie, ridică dificultăți adesea insolubile traducătorului – Alain Paruit, al cărui nume revine adesea în paginile jurnalului. Perfect bilingv și bun prieten cu Dumitru Țepeneag cu care lucrează la versiunea franceză a cărților acestuia, Alain Paruit se izbește de incompatibilitatea celor două limbi, atât de apropiate când transmit informațiile curente ale vieții ordinare și despărțite prin distanțe cosmice în ceea ce privește exploatarea lor literară. De-o parte franceza, o limbă pură, în alb și negru, tăioasă ca briciul și care pune la dispoziția scriitorilor pianine de cristal. De cealaltă parte o limbă română tulbure, ale cărei cuvinte întrețin o ceață parcă înadins menită să ne facă să simțim că trăim într-o lume care n-a isprăvit să se nască. De-o parte o limbă franceză cu însemne gramaticale plăpânde și care, ca să-și păstreze claritatea, impune frazei o linearitate imperativă. De cealaltă, arborescențe stufoase, cu fraze care nu se mai isprăvesc și pleacă în toate direcțiile fără să primejduiască comprehensiunea, semne gramaticale de o deosebită pertinență limpezind-o și salvându-i pregnanța. De unde ideea, enunțată în jurnal, a unei „nisiparnițe": un text neobișnuit, început în română și terminat în franceză, cuvintele primei limbi curgând încet în receptacolul celeilalte – rezultatul va fi *Le Mot sablier*, publicat în 1984 de editura POL.

Ca să promoveze această literatură de-un tip nou, acest modernism atât de diferit de cel care s-a impus în Occident – cu rădăcini adesea est-europeene: muzica lui Stravinski, dadaismul lui Tzara, constructivismul rus sau sculptura lui Brâncuși –, Dumitru Țepeneag are nevoie de o revistă. Demersurile pentru a-i găsi o finanțare sunt laborioase. Ca și cele de a strânge în jurul acestei publicații o mână de intelectuali contestatari din diferitele țări de dincolo de Cortina de fier, partizani ai unei literaturi înnoitoare, atenți la tendințele literare din țările lor și care să poată fi o punte către scriitorii din aceste țări. Pentru că această publicație, care se va numi, la sugestia lui Eugen Ionescu, *Les Cahiers de l'Est*, nu trebuie să fie o revistă a diasporei. Rostul ei este să ofere o tribună celor care trăiesc și scriu dincolo de Cortina de fier, sub apăsarea atât a cenzurei, care-i împiedică să se dezvolte liber, cât și a autorităților care nu pregetă să-i persecute pe cei care vor să se sustragă controlului oficial și să dobândească o notorietate fără îngăduința lor. Redactorul șef al acestor *Cahiers de l'Est* trebuie să procedeze cu mult tact ca să convingă autorii care trăiesc în țări cu un regim opresiv să accepte să-și publice textele în paginile unei reviste care, deși se proclamă strict literară, nu este lipsită de un impact politic în măsura în care promovarea în spațiul european a unor scriitori proscriși sau marginalizați în țările lor răstoarnă ierarhiile oficiale și sugerează că o altă scară de valori e posibilă, întemeiată pe criterii diferite de cele proletcultiste. Discuțiile în jurul acestor *Cahiers de l'Est* și numele evocate sunt de asemenea, pentru cititorul de azi, o ocazie de a se apropia de literaturi naționale mai puțin cunoscute și care, ținute în umbră timp de mai multe decenii de circumstanțele istorice, oferă deschideri literare pe care ar fi păcat să le neglijăm.

În jurnalul său Dumitru Țepeneag recunoaște că *Les Cahiers de l'Est* trebuie să fie de asemenea instrumentul unei „pedagogii a curajului", Aceasta constă în a face știut scriitorilor din spatele Cortinei de fier care îndrăznesc să sfideze regimul, că, din soli-

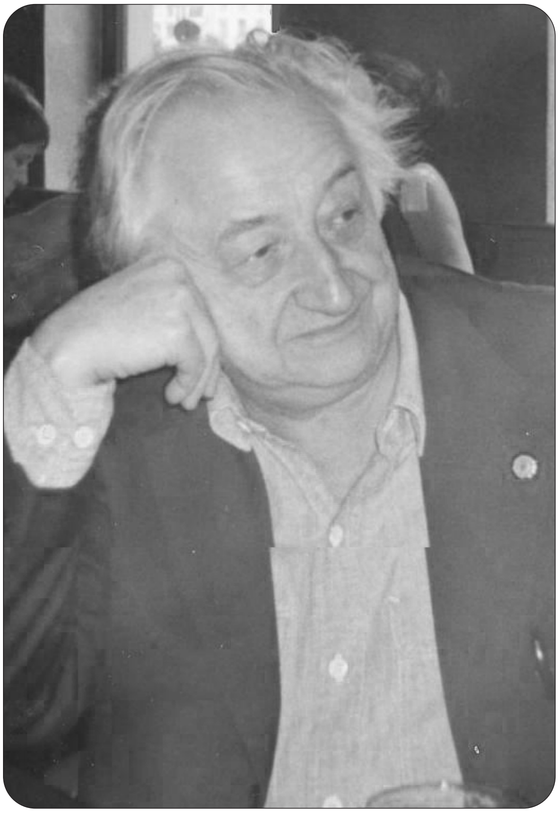

daritate, compatrioții lor din străinătate pot să-i ajute să-și publice textele și să se facă cunoscuți în Occident. Notorietatea astfel dobândită le va permite să se impună și la ei acasă. Ea poate de asemenea să le asigure o protecție în țările lor care, deși totalitare, duc o politică de destindere și, în nădejdea unor avantaje economice, au semnat la Helsinki o declarație prin care se obligă să respecte, măcar teoretic, drepturile omului și libera circulație a oamenilor și a ideilor.

Speranța lui Dumitru Țepeneag era că, oferindu-li-se acestor intelectuali din Est posibilitatea de a se face auziți, ei vor aduce în Occident idei în măsură să deschidă un nou șantier ideologic. După intervențiile brutale ale Kremlinului la Budapesta și Praga, în momentul în care nenumărate mărturii de netăgăduit nu mai lasă nici o iluzie cu privire la scleroza sistemului sovietic opresiv, stânga comunistă occidentală, discreditată, se lasă încălecată de o social-democrație care nu este decât serviciul de prim ajutor al capitalismului, singura lui vocație fiind să pună bandaje pe rănile pe care acesta din urmă le provoacă. În ciuda crizelor recurente și a diferitelor sale convulsii, capitalismul e bine sănătos, și-i va da în curând ocazia unuia dintre cei mai eminenți reprezentanți ai săi, miliardarul Warren Buffett, să spună: „lupta de clasă există și noi, bogații, am câștigat-o".

Ceea ce vrea să însemne că, de fapt, soluțiile pentru a clădi o lume mai echilibrată, o lume „nouă", se află totuși la stânga. E ceea ce credeau cu toată tăria „dizidenții" care, de cealaltă parte a zidului de la Berlin, socoteau că noile modalități de viață colectivă trebuie căutate depășind comunismul totalitar pe la stânga – idee care ar fi putut evita, poate, acestor țări, după o experiență istorică atât de scump plătită, să se reîntoarcă, printr-o restaurație în deplinul sens al cuvântului, la structurile sociale, politice și economice dinaintea ultimului război mondial. Din acest punct de vedere, atât prin considerațiile personale ale autorului cât și prin bibliografia bogată care-i hrănește gândirea, jurnalul parizian al lui Dumitru Țepeneag este un reper util ca să înțelegem itinerarul parcurs de societățile noastre în acești cinzeci de ani scurși din momentul redactării sale.

Ceea ce nu trebuie să ne facă să uităm că aceste însemnări sunt ale unui scriitor. Vom regăsi, firește, dincolo de problemele evocate, preocupările firești ale unui om de litere a cărui privire o limpezește pe a noastră. Și care, chiar și în aceste pagini intime, cultivă frumusețea scriiturii cu grija iscusită cu care îmbină azi în tablourile sale intitulate „Visele mele" elemente reale disparate care, așa cum se întâmplă și în textele lui Dumitru Țepeneag, devin inedite „prin construcția și modalitatea realizării lor." ■

BOGDAN CREȚU
Academia Română, director al Institutului de Filologie „A. Philippide", Iași;
Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iași
Romanian Academy, Director of the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology, Iași;
Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
e-mail: bogdancretu1978@gmail.com

Când Emma Bovary citește

Abstract

Emma pare un personaj ridicol, mai degrabă comic decât tragic. Și totuși, nu e așa. Chiar dacă nu pierde nici o ocazie de a ironiza gustul ei pentru clișeu, lipsa de intuiție, de inteligență, prostul gust etc., Flaubert știe bine că această manie de a ieși din rolul care i se cuvine e un simptom mai larg. Emma clachează tocmai din cauza neașezării ei, a faptului că nu se poate împăca sub nici un chip cu o viață obișnuită, banală. Numai că toate încercările ei de a ieși din banalitate duc la surogat. Nu își poate depăși propria mediocritate, deși își dorește atât de mult. Tocmai permanenta ei încordare de a fi ceea ce nu poate fi, ceea ce nu i se cuvine să fie (adică o doamnă, o eroină de roman) o face un personaj tragic. Și încă unul plin de mister.

Cuvinte-cheie: *Emma Bovary, lectură, kitsch, clișeu, mister*

Emma seems a ridiculous character, rather comic than tragic. And yet, it's not like that. Even if he misses no opportunity to ironize her taste for cliché, lack of intuition, intelligence, bad taste, etc., Flaubert knows that this mania to get out of the role she deserves is a broader symptom. Emma crashes precisely because of her failure, because of the fact that she can not reconcile in any way with an ordinary, mundane life. But all her attempts to get out of the banality lead to the surrogate. She can't overcome her own mediocrity, even though she wants so much. It is her permanent tension of being what she cannot be, what she should not be (that is, a lady, a heroine of the novel) that makes her a tragic character. And one full of mystery.

Keywords: *Emma Bovary, reading, kitsch, cliché, mystery*

Am recitit de curând celebrul roman al lui Flaubert, căutând să nu ratez mai ales micile amănunte care colorează atât de cunoscuta poveste. Inutil să mai spun că, ori de câte ori revin asupra acestei cărți, constat că ea se ține din ce în ce mai bine. Mă voi limita la câteva banalități legate de personajul principal, deși mai sunt câteva care ar merita o atenție sporită.

Emma e o țărăncuță cu ifose; are potențial senzual încă de copilă, știe cum să-și unduiască șoldurile, cum să-și bată cu înțeles pleoapele. Ceva nu o lasă să rămână liniștită. Are temperament, are nerv, cum s-ar spune. Dar altceva lucrează mult mai puternic în ea. Emma citește. Și citește prost, sentimental, egoist, prea feminin, implicându-se total, raportând totul la sine, la dorințele ei, la senzațiile ei. Detașarea care îi prisosește stilistic lui Flaubert îi lipsește ei cu desăvârșire. Nabokov disprețuia acest mod de lectură prin identificare și avea vorbe de ocară la adresa doamnei Bovary. Emma deprinde din romanele parcurse pe furiș la pensionul de maici anumite idei. Greșite, evident. *Începe să guste, de fapt, clișeul*. Iubirea trebuie să fie așa și așa; amantul trebuie să fie așa și așa... În fond, romanul lui Flaubert este o demonstrație despre forța distructivă a clișeului. Emma își dorește mai mult decât i se cuvine pentru că se proiectează, bezmetică, în toate intrigile siropoase pe care le citește. După ce se mărită cu blegul, blajinul, generosul Charles, își face abonamente la tot felul de romane foileton și la revistele *glossy* ale epocii; soacră-sa are dreptate să îl îndemne pe Charles să îi interzică lectura romanelor care-i sucesc mintea.

Ficțiunile, simplist absorbite, îi otrăvesc viața. Emma e un Don Quijote cu fustă și crinolină; numai că dacă primul e îmboldit de simțul dreptății, de spiritul cavaleresc, tot ce poate Emma face este să-și cultive senzualitatea. Pe care, de fapt, o numește în toate felurile. Inclusiv *iubire*. Se mărită și vede că nu e căsnicia așa cum ar fi trebuit să fie; adică așa cum se aștepta ea să fie. Și cum se aștepta să fie? Ca în cărți: protocolară, romantică, permanent surprinzătoare, vis și armonie. Și atunci își dorește altceva. Dă de Léon, abia ieșit din adolescență, bolnav și el de aceeași slăbiciune față de clișeu. Cititor pasionat, dar prost grămadă, al acelorași cărți de mâna a treia. Ce îi unește este incultura și apetitul pentru *kitsch*. Vai, of, suferințe peste suferințe, boli imaginare, „chemarea cimitirului” – e o colecție de stereotipii în paginile cu pricina. Doi inși atrași unul către altul nu prin magnetism erotic, cât din prost gust. Împart aceleași prejudecăți, aceeași sensibilitate diabetică. Lăcrimează la simpla interceptare a unui clișeu. A unei „idei primite de-a gata”. Nu știu cum e viața, cum e iubirea, dar știu cum ar trebui să fie. Léon e cel mai șters personaj al cărții. Nu are nimic al lui, nimic care să-l reliefeze: e ambițios, asta da. Emma se salvează prin vitalitate. Pe Léon *kitschul* în care se învârte îl face nefrecventabil (de altfel, Emma îl alege în lipsă de altceva; în Yonville posibilitățile erau limitate; viconții și *gentilhomme*-ii lipseau din provincie). Emma în schimb se salvează, în pofida lipsei de luciditate, de inteligență. *Nu e un personaj inteligent*, nicidecum. Ba dimpotrivă. Dar *are vitalitate*. *Pe ea prostul gust, clișeul o duc la vitalitate*. Flaubert este primul modern care a intuit potențialul uriaș de vitalitate al kitschului. Madame Bovary dorește atât de fervent să trăiască așa cum a citit ea că se poate trăi, încât asta îi dă viață. Sigur că nu are posibilitatea de a gândi pe cont propriu; dar are capacitatea, atât de feminină, în fond, de a insufla oricărui tipar, oricărei situație *ready made* o firavă corectură. Depășește de fiecare dată conturul clișeului, fără să o facă premeditat.

Emma nu e în nici un caz o ființă autentică; e o provincială tipică și toată originalitatea ei provine de aici. Mutată într-un salon parizian, ar fi o damă accesibilă și atâta tot. În provincie însă, gesturile ei capătă o notă disidentă. Ea sfidează o morală îngustă, un cabotinism generalizat. E, de altfel, singura doamnă conștientă de feminitatea ei în Yonville. Singura care pretinde să se bucure de această feminitate. Numai că, opțiunile fiind atât de puține, aventurile ei adulterine alunecă în trivial. Emma e o visătoare dublată de o libertină ingenuă. De aici i se trag toate. Rodolphe, cinic,

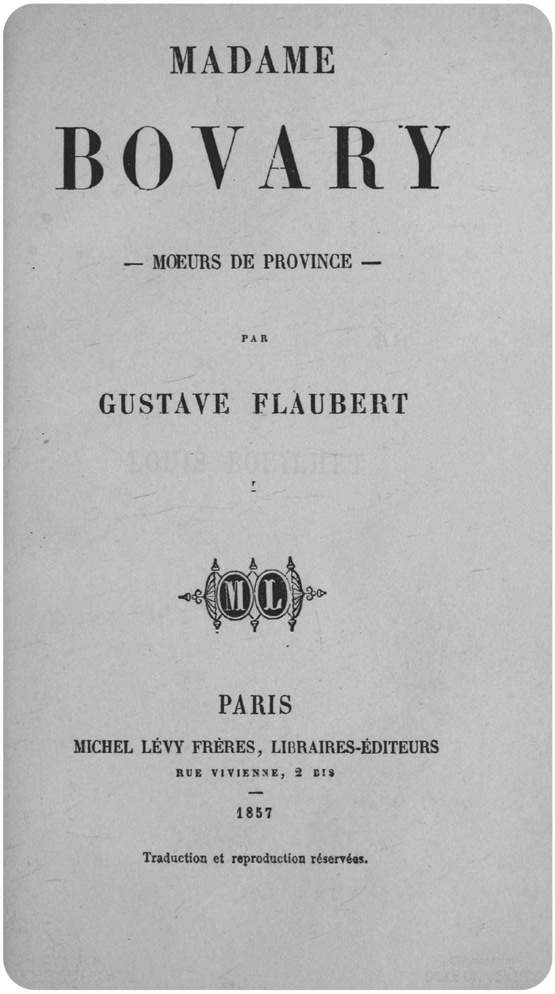

MADAME

BOVARY

— MŒURS DE PROVINCE —

PAR

GUSTAVE FLAUBERT

PARIS
MICHEL LÉVY FRÈRES, LIBRAIRES-ÉDITEURS
RUE VIVIENNE, 2 BIS
—
1857

Traduction et reproduction réservées.

viclean, afemeiat, un ticălos, în fond, ştie cum să profite de pe urma ei. El are însă simțul realității: vede în soția doctorului exact ceea ce este: o femeiușcă interesantă, cu niște ochi aprinși, cu o talie subțire, cu potențial erotic. Brunetă, pe deasupra. Experimentat, nu o idealizează (nici nu are de ce), pe când începătorul Léon se lasă acaparat cu totul de micile ei rafinamente, care vin din instinct, nu din cultură. Rodolphe însă ştie cum să o seducă: mimând și el prostul gust; înșirându-i, metodic, o mulțime de clișee, la care ea nu avea cum să rămână indiferentă. Pretinde a fi și el un bărbat sensibil, singuratic, trist, neînțeles, care nu își poate afla în provincie un suflet pereche. Cum să reziste biata Emma, fiica lui moș Rouault, fermierul? Cedează! Dar foarte interesant este cum cedează.... Mai întâi, unde se nimerește. Adică în codru. Amorul forestier se repetă; amanții se adăpostesc apoi într-o colibă din pădure, pe un pat de frunze. Amănuntele nu sunt nici ele întâmplătoare, mai ales la Flaubert, maniacul. Coliba cu pricina aparținea unor muncitori care făceau acolo saboți. În lipsa lor... Sordid, totuși! Ulterior, cuplul se mută în grădina casei, în chioşc, sub ferestrele adormitului Charles. Cam trivial! Dar frivolitatea este și ea un simptom al poftei de viață a Emmei. Romantismul există numai în imaginația sa febrilă. Nu e îndrăgostită, cât cucerită de ideea că are și ea un amant, așa cum au toate eroinele alături de care a suspinat, a suferit, a râs și a plâns atâta vreme... Chiar tresare, întorcându-se spre casă după prima escapadă cu Rodolphe: „ Am un amant, am un amant!” A intrat în rândul lumii, al lumii bune, pe care o descriu romanele. E, crede ea, de *bon ton*. Nu se mai mulțumește cu hârjoneala sportivă (care sigur că are hazul ei. Dar am impresia că nu i se potrivește doamnei Bovary, mai precis, că nu se potrivește cu visurile ei siropoase...), acum vrea o iubire ca în cărți. Una absolută. Și îi pretinde participare totală și pragmaticului Rodolphe. Care ce face? Ceea ce ar face orice mascul pragmatic și limitat, incapabil de... bovarism: refuză să răspundă *kitsch* unei cereri-*kitsch*: răpește-mă, să fugim în lume, numai noi doi (plus Berthe, biata copilă, victimă și ea a hormonilor răzvrătiți romantic ai mamei). Și fuge, dar într-o manieră care să îi menajeze sensibilitatea amantei sale, compunând o scrisoare-stas, în care îndeasă toate locurile comune pe care le are la îndemână: suferință veșnică, incapacitatea de a suporta atâta iubire etc. etc. Emma îl crede și cade bolnavă. Nu din iubire, ci din dezamăgire: fusese atât de aproape să-și atingă visul. Rodolphe nu e protagonistul acestui vis, care nu s-a cristalizat în jurul lui; e un simplu funcționar, putea foarte bine să fie altul în locul lui.

Și iat-o pe Emma ieșită din scenariul fictiv pe care și-l creasе. Se simte singură, a nimănui, dezgustată de soț. Mai că s-ar călugări... Noroc că, dusă la teatru, pieptul i se umflă iar cât absoarbă atmosfera societății emancipate, dar mai ales cât să-i scoată în evidență decolteul și pofta de viață revine. Și urmează povestea cu Léon. Unde? Inaugurarea se petrece într-o trăsură, și încă în una publică; destul de soiasă, deduc... Apoi continuă într-un pat mare, cu perdele roșii, dintr-un hotel din port. Totul descris amănunțit de Flaubert. Iarăși romantism de mâna a doua... Dar Emma nu poate supraviețui în afara acestor tentative de a deveni altceva decât este. Treptat, se plictisește de funcționarul Léon, dar nu are curaj să admită acest lucru. Ar însemna să își recunoască încă o dată eșecul. Așa că, după ce prima vâlvătaie se stinge, după ce prea-plinul erotic se mai domolește, Emma începe să cunoască partea cu adevărat meschină și umilitoare a adulterului: obligația de a minți și de a țese o plasă interminabilă de minciuni. Nu există nici un adulter pe lumea asta care să nu se dea de gol. Firește că nu se pricepe să mintă; noroc că Charles e atât de naiv și de credul, încât descoperă abia după moartea Emmei totul. Și mai că nici atunci nu îi vine a crede că îngerul de nevastă-sa a fost cam zglobie. Când pare a fi pierdut totul, când e pusă în fața inevitabilului, când onoarea de familistă, de soție și mamă e pe punctul de a fi pătată, când Emma nu mai poate evita să apară în fața lumii drept ceea ce este, se sinucide. De ce? Din refuzul de a accepta evidența? Din dezamăgire? Pentru că are intuiția că, de fapt, nimic niciodată nu va reuși să îi ostoiască setea de altceva? Trist este că avea foarte aproape ceea ce căuta: un bărbat care o iubea nespus, care o idolatriza, blegul de Charles și altul care o admira, supus și stângaci, Justin. Sunt singurii care suferă de pe urma ei.

De multe ori, Emma pare un personaj ridicol, mai degrabă comic decât tragic. Și totuși, nu e așa. Chiar dacă nu pierde nici o ocazie de a ironiza gustul ei pentru clișeu, lipsa de intuiție, de inteligență, prostul gust etc., Flaubert știe bine că această manie de a ieși din rolul care i se cuvine e un simptom mai larg, care se plătește. Emma clachează tocmai din cauza neașezării ei, a faptului că nu se poate împăca sub nici un chip cu o viață obișnuită, banală. Numai că toate încercările ei de a ieși din banalitate duc la surogat, la anodin. Nu își poate depăși propria mediocritate, deși își dorește atât de mult. Tocmai permanenta ei încordare de a fi ceea ce nu poate fi, ceea ce nu i se cuvine să fie (adică o doamnă, o eroină de roman) o face un personaj tragic. Și încă unul plin de mister. La acest mister contribuie și distanța narativă care a reprezentat pentru Flaubert, sastisit de trivialitatea inerentă intrigii, principala provocare a cărții. Or, la finele romanului, Emma nu mai este un personaj trivial.

Este în schimb unul lipsit de măreție, s-a tot spus. Aparent. Pentru că eu cred, în secret, că părul ei negru, care, eliberat, îi trece de genunchi (mesmerizându-l pe curatul servitor Justin, care nu reprezintă în ochii ei tulburi mai mult decât o mobilă), talia ei subțire, gesturile incitante, hotărârea, patima îi dau măreție. Și ce măreție! Una pe care numai Anna Karenina o mai are în literatura secolului al XIX-lea. Dar de aici începe o altă poveste, la care mă voi referi cu altă ocazie... ▪

TUDOR NEDELCEA
Scriitor, cercetător științific
Writer, scientific researcher
e-mail: tudornedelcea2006@yahoo.com

Un om cât un veac: Pavel Țugui

Abstract

Anul acesta se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui Pavel Țugui, cel pe care G. Călinescu îl numea „un pion într-o istorie”, având în vedere întreaga sa activitate, benefică culturii române, într-un context istoric și politic nefavorabil. Acest text descrie succint atât parcursul biografic al istoricului literar bucovinean, cât și o parte din contribuțiile sale culturale, alăturându-le câtorva mărturii relevante despre vocația și râvna acestuia.

Cuvinte-cheie: *Pavel Țugui, aniversare, biografie*

2021 marks 100 years since the birth of Pavel Țugui, the one called by G. Călinescu “a pawn in history”, considering his lifelong activity of great benefit to Romanian culture, in an adverse historical and political context. The following text briefly describes both the biographical journey of the literary historian from Bucovina, and some of his cultural contributions, as well as several relevant testimonials for his vocation and zeal.

Keywords: *Pavel Țugui, anniversary, biography*

Genialul G. Călinescu l-a numit „un pion într-o istorie”, având în vedere întreaga sa activitate, benefică culturii române, într-un context istoric și politic nefavorabil, începând cu perioada stalinistă, cum el însuși mărturisește: *„Am cunoscut, în anii 1952-1960, «din interior», aspecte importante ale politicii culturale promovate atunci de P.M.R. și guvernul țării, am avut multe prilejuri de a-mi exprima propriile opțiuni și, poate mai important, n-am ezitat să acționez, să traduc gândurile și convingerile în fapte*”. Este o declarație sinceră, cu acoperire deplină în fapte, recunoscute ca atare de însăși personalitățile pentru care a intervenit Pavel Țugui.

Pavel Țugui s-a născut acum un veac, la 1 noiembrie 1921, în localitatea Vicovul de Jos, în familia Anei (născută Muntean) și a lui Vasile Țugui, gospodari bucovineni (Pavel este frate vitreg cu Ion Țugui), în localitatea natală urmând școala primară și gimnaziul (1928-1935), iar Școala Normală la Cernăuți și Șendriceni (1935-1943). În această perioadă obține premiul al III-lea la un concurs național de poezie. În iarna 1941/1942, este arestat pentru că a dus alimente și haine unor consăteni evrei la Cernăuți, fiind salvat la intervenția profesorilor săi. În septembrie 1943 este recrutat și trimis la regimentul din Bălți (Basarabia), urmând, la ordin, și Școala de Ofițeri de Rezervă Ineu, apoi trimis pe front pentru eliberarea nordului Transilvaniei. În mai 1945 se înscrie în Frontul Plugarilor, fiind ales secretarul organizației județene, în semn de prețuire pentru Petru Groza care *„înfrânsese rezistența lui Stalin”* prin anularea Diktatului de la Viena. Din iunie 1945, este membru al P.M.R.

La recomandarea lui M. Ralea, susține examenele de diferență și absolvă Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” și se înscrie, în noiembrie 1945, la Facultatea de Drept a Universității ieșene, funcționând și ca învățător suplinitor la școala din comuna natală. Facultatea o frecventează doar cinci semestre, fiind numit, în februarie 1946, secretar al Comitetului județean Rădăuți al P.M.R., făcând campanie electorală în februarie-martie 1948, cu Zaharia Stancu. În toamna lui 1949, acad. Al. Rosetti și rectorul M. Ralea îl încadrează asistent suplinitor (1/2 normă) la Facultatea de Filosofie (seminariile de materialism dialectic și istoric), transferat peste un an la Institutul de Științe Economice și Planificare. În iunie 1951 este numit șef al Sectorului de literatură și artă din Secția de Propagandă și Agitație, condus de Leonte Răutu, unde a lucrat un an și jumătate.

În această responsabilă funcție decide publicarea romanelor sadoveniene (*„Ești cetitor serios. Mulțămesc! Am nădejde să ne mai întâlnim”*, îi răspunde M. Sadoveanu), organizează Săptămâna muzicii românești, la care a fost invitat și G. Enescu exilat în Franța (compozitorul n-a participat însă, nefiindu-i rezolvate câteva propuneri: reprimirea în Academie a lui D. Gusti și C. Rădulescu-Motru).

Dar, istoria literaturii trebuie să consemneze cu obiectivitate rolul lui Pavel Țugui în apărarea unor mari personalități: Arghezi, Blaga, G. Călinescu, Eugen Simion, etc. (Vezi pe larg, Pavel Țugui, *File de istorie culturală. Fapte, confruntări, documente...*Cuvânt înainte de Eugen Simion, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009). În zilele de 5-10 ianuarie 1948, în „Scânteia” a apărut articolul demolator al lui Sorin Toma (apărut însă cu aprobarea Anei Pauker, I. Chișinevschi, Leonte Răutu) cu titlul semnificativ: *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*, prin care Tudor Arghezi a fost scos din literatură și din viața civilă neprimind cartelele de alimente, combustibil etc., scos din manuale școlare. Practic, uriașul Arghezi și familia sa erau muritori de foame, subzistând doar din vânzarea cireșelor de la Mărțișor. Pavel Țugui îi rezolvă aceste cerințe elementare, dar vitale, îl reintroduce în viața literară (întâi ca traducător din Krâlov) și cea politică, mediind întâlnirea cu Gheorghe Gheorghiu-Dej (foști colegi în lagărul de la Tg. Jiu, Arghezi i se adresa cu *„Ghiță”*), reabilitarea totală și necesară a lui Arghezi petrecându-se în 1955. Arghezi însuși recunoaște meritele lui Pavel Țugui, trimițându-i scrisori de mulțumire sau autografe poetice cu tâlc.

În ianuarie 1953, înființâdu-se Secția de Literatură și Artă a C.C., condusă de Constanța Crăciun, Pavel Țugui este numit adjunctul său. În această funcție, el a deblocat publicarea romanului *Bietul Ioanide* de G. Călinescu (blocat în 1952, la ESPLA, condusă de A. Toma), apărut în decembrie 1953, cu ilustratele lui Corneliu Baba, în 20.200 ex., a intervenit pentru reintegrarea sa în mediul universitar și academic.

Între 30 octombrie 1953 și februarie 1955, Pavel Țugui, ca locțiitor al ministrului Culturii, Constanța Crăciun, se remar-

Sursa: Gazeta de Sud (Arhiva: Pavel Țugui)

că prin acte de mare curaj în acel timp anistoric: organizarea expoziției C. Brâncuși, la opt decenii de la naștere, revenirea lui G. Georgescu la conducerea Filarmonicii bucureștene, premierea operei *Oedipe* de G. Enescu (septembrie 1958), sărbătorirea centenarului Ciprian Porumbescu etc., fiind în relații de empatie cu Arghezi, Sadoveanu, Camil Petrescu, Călinescu, Ralea, Jora, Sabin Drăgoi, C. Silvestri, G. Georgescu, Iser, Ressu, Mendrea, Lucica Sturdza-Bulandra, Aura Buzescu etc.

La propunerea lui Ghorghiu-Dej (președinte al Consiliului de Miniștri) și a lui Gh. Apostol, prim secretar al C.C. al P.M.R., Pavel Țugui este numit șeful Secției de Știință și Cultură (1955-1960). Și în această calitate a inițiat și în mare parte a reușit să-l integreze deplin pe Arghezi în viața publică și culturală,a militat să fie reprimiți în Academie D. Gusti, C. Rădulescu-Motru și L. Blaga. Pentru reabilitarea filosofului și scriitorului Blaga, el se deplasează la Cluj, face lobby în acest sens (este respins să fie reprimit din motive pur politice: a fost în guvernul Cuza-Goga), a inițiat reorganizarea învățământului a unor instituții de cultură, elaborarea unor manuale obiective din „Istoria României" (retragerea manualului lui M. Roller) și „Literatura română". Ultimul manual, apărut în 1957, cuprindea marii clasici ai literaturii române și curentele literare, Pavel Țugui fiind criticat pentru orientarea manualului într-o Plenară a C.C. al P.M.R. ca „*exemplu de oportunism, concesii ideologice-burgheze, liberalism, ..., lipsă de combativitate ideologică*", imputându-i-se tipărirea acestora.

În septembrie 1960, Pavel Țugui este destituit din această funcție, anchetat politic și exclus din partid în decembrie 1960. Dogmaticii politici, coordonați de Leonte Răutu, au avut câștig de cauză asupra unor idei și fapte naționaliste, aducându-i-se acuze (nedovedite) de „*legături clandestine cu colegi foști legionari*" (Marieta Sadoveanu, P.P. Panaitescu, Radu Gyr etc.).

PAVEL ȚUGUI
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL și REÎNTREGIREA ROMÂNIEI
Năzuințe, idei, fapte…
EA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

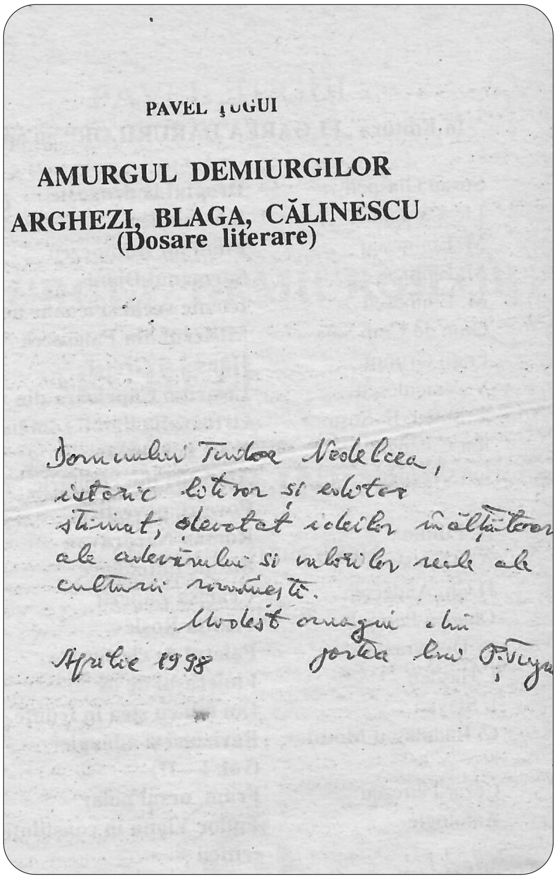

PAVEL ȚUGUI

AMURGUL DEMIURGILOR
ARGHEZI, BLAGA, CĂLINESCU
(Dosare literare)

Domnului Tudor Nedelcea,
istoric literar și editor
stimat, devotat ideilor înălțătoare
ale adevărului și valorilor reale ale
culturii românești.
Modest omagiu din
partea lui P. Țugui
Aprilie 1998

Vrednicul de amintire, ministrul Învățământului, acad. Ilie Murgulescu, îi propune în aprilie 1961 o catedră de profesor-suplinitor de limba română în zona Băneasa, înscriindu-se, totodată, și la cursurile fără frecvență ale facultății de Filologie din București, pe care le absolvă cu teza de licență *Romanele lui G. Călinescu*, sub conducerea lui Al. Piru. După absolvirea facultății, este, pentru o scurtă perioadă, profesor la liceul bucureștean „Gh. Șincai".

Din inițiativa lui I. Vințe (soțul Constanței Crăciun) și a lui D. Coliu, se reia în 1963 „*cazul Țugui*" și sunt respinse acuzațiile lui Leonte Răutu și ale unei scrisori anonime, constantându-se că „*Țugui nu a adus prejudicii partidului, ci dimpotrivă*". În noiembrie 1966 Constanța Crăciun, Ilie Murgulescu și Șt. Bălan îl îndeamnă să adreseze un memoriu lui N. Ceaușescu pentru limpezirea trecutului său, memoriu cercetat de M. Dulea, președintele colegului de partid, care-l găsește nevinovat și-l introduce în cabinetul șefului statului, care i-a propus funcția de vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, propunere refuzată cu delicatețe. Și, totuși, dosarul său pentru postul de conferențiar este respins de la Universitatea din Craiova comisia prezidată de Elena Ceaușescu (în martie 1972), dar, în urma unui memoriu la șeful statului, primește avizul.

Eruditul și bunul samaritan, Al. Piru, îi propune, în vara lui 1966, cu acceptul lui Ilie Murgulescu, Iorgu Iordan, Boris Cazacu, Șt. Bălan, un post de lector suplinitor la Filologia Universității craiovene, tocmai înființată (și unde Al. Piru era decan). La Craiova, Pavel Țugui susține doctoratul cu o monografie despre Grigore H. Grandea (tot la Al. Piru) și urmează toate treptele carierei universitare până în 1984, când este forțat să se pensioneze, înainte de împlinirea vârstei legale de 63 de ani (o funcționară i-a spus, discret, *„că vin informări de la Craiova și tovarăși de la C.C. și Securitate se interesează de el*”).

Pentru acribia sa științifică demonstrată prin valoroase cărți (*Cazul Blaga*, 1983; *Eminescu-Creangă. Documente biografice inedite*, 1996; *Amurgul demiurgilor: Arghezi, Blaga, Călinescu*, 1998; *Arghezi necunoscut*, 1998; *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, 1999; *Dosarul Brâncuși*, 2001; *Tinerețea lui Petru Dumitriu*, 2001; *Bucovina, Istorie și cultură*, 2002; *File de istorie culturală*, 2009*; Scriitori și compozitori în luptă cu cenzura comunistă*, 2006; *Despre lumea cultural-artistică în România sec. al XX-lea*, vol. 1-3, 2010, 2012, 2014, ediție de Vasile Țugui; *Primul război mondial și retragerea României*, 2014 etc. sau a edițiilor din I.G. Sbiera, Gr. Grandea, Alice Călugăru, A.E. Baconsky, D. Ciurezu, Blaga, Călinescu etc.), a verticalității și moralității sale, Eugen Simion l-a încadrat cercetător științific la Institutul de Teorie și Istorie Literară „G. Călinescu”, i-a editat și prefațat unele lucrări la Fundația Națională pentru Știință și Artă.

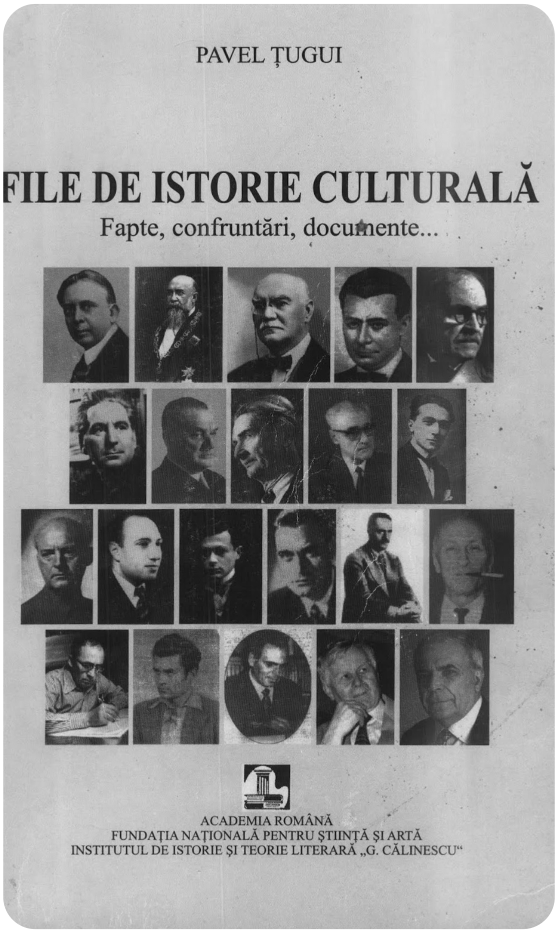
PAVEL ȚUGUI
FILE DE ISTORIE CULTURALĂ
Fapte, confruntări, documente...
ACADEMIA ROMÂNĂ
FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU"

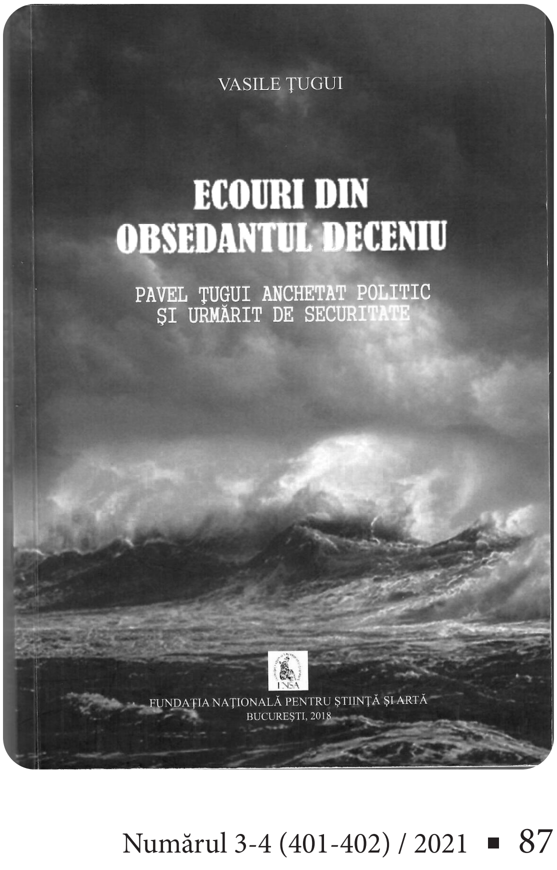
VASILE ȚUGUI
ECOURI DIN OBSEDANTUL DECENIU
PAVEL ȚUGUI ANCHETAT POLITIC ȘI URMĂRIT DE SECURITATE
FNSA
FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
BUCUREȘTI, 2018

Pavel Țugui aduce contribuții prețioase și uneori inedite la biografia unor mari scriitori, unii cunoscuți direct (Tudor Vianu, Al. Piru, Marin Preda, Goga, Aron Cotruș, Voronca, N.M. Condiescu, Zaharia Stanca, Sorbul, Petru Comarnescu, Al. Philippide, N. Iorga, Al. Duiliu Zamfirescu, T. Simenschy, Baconsky, N. Manolescu, Tzara, Dan Botta etc.

Iată, de pildă, ce informații furnizează despre studentul Eugen Simion, propus pentru colectivul „Eminescu” de editare a operei acestuia, ca cercetător, în aprilie 1956. Fiul acad. Perpessicius, lect.univ. Dumitru P. Panaitescu, fusese arestat, în 1957 (după evenimentele din Ungaria) din rațiuni politice. D. Micu îi solicită intervenția lui Pavel Țugui în acest caz, dar și pentru că

„îl atrag în anchetă și pe Eugen Simion”, „*interogat și în mod abuziv, se pare că este pus sub urmărire [...] Eugen Simion este unul dintre studenții eminenți ai facultății*”. Anii 1956-1957 au fost plini de represalii politice, în care a intrat, fără voia sa, și „*primul student filolog din București, recomandat de conducerea facultății să lucreze într-un colectiv de cercetare de istorie și critică literară, acceptat și de șeful acestuia, acad. Perpessicius*” . Cunoscând din studiul lui Pavel Țugui întregul adevăr despre anchetă, Eugen Simion subliniază „*caracterul rectiliniu*” al asist. univ. D. Micu, care a intervenit, dar și ajutorul unor „oameni de bine” ca Tudor Vianu, Perpessicius, Al. Rosetti, Al. Piru, D. Păcurariu, G. Ivașcu.

Peste ani, adică în februarie 1961, Pavel Țugui, își amintește: „*când trăiam și eu de azi pe mâine, într-o nesiguranță accentuată, D. Micu și Eugen Simion m-au căutat acasă, în noua locuință, s-au interesat de cele întâmplate, în fine... vizita domniilor lor mi-a confirmat, încă o dată, ce valoare extraordinară reprezintă în relațiile inter-umane caracterul, generozitatea și* ***curajul de a face, de a construi*** *(subl. Pavel Țugui) ceva de durată*”.

De luat aminte!

Am avut plăcerea să-l cunosc și, mai mult, să mă onoreze cu prietenia sa. Un om exemplar, modest și gata să-ți vină în ajutor, cu o modestie copleșitoare, Pavel Țugui împrăștia în jurul său numai bunătate și optimism. Îmi povestea, dar numai pe stradă (de teama microfoanelor) multe aspecte din viața decidenților politici ai vremii (pe unii ajutându-i să-și facă studiile, de la cele elementare până la cele academice). El a înfruntat veacul, a îndeplinit funcții înalte de care s-a achitat mai mult decât onorabil, a cercetat arhivele și bibliotecile, a păstrat documente oficiale sau de la scriitori, a fost urmărit îndeaproape, așa cum demonstrează Vasile Țugui, în vol. *Ecouri din obsedantul deceniu. Pavel Țugui anchetat politic și urmărit de securitate*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2018, dar peste toate, a rămas un Om.

Altfel spus de Eugen Simion, „*este un om din nord (din Bucovina), a trecut prin multe, a văzut multe, a fost «dat jos» pentru «idei naționaliste» și a avut voința s-o ia de la capăt, părăsind viața politică [...] Observ că, la o vârstă care se apropie de aceea a patriarhilor* [scria Eugen Simion în 2009], *profesorul Pavel Țugui nu dă semne de oboseală și de satisire. O ține oblu, de dimineață până seara, prin arhivele românești, ca înaintașii săi prin obcinele Bucovinei*”.

Și, acum, la împlinirea unui veac, Pavel Țugui uimește printr-o sănătate robustă, cu o memorie incredibilă și cu un optimism molipsitor. ■

Tudor Nedelcea și Pavel Țugui (1995)

EUGEN SIMION
Academia Română, președintele Secției de Filologie şi Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu"
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

„Pre-cuvintele" lui Nicolae Dabija

Abstract

Textul de față evocă imaginea lui Nicolae Dabija (1948-2021), poet basarabean prolific, care s-a stins din viață în primăvara acestui an. Opera sa, pusă în mişcare de un talent indiscutabil, a lucrat în slujba mișcării de renaștere a românității peste Prut, plasându-l pe autor în rândul revoluționarilor din romanele lui C. Stere, sau a congenerilor săi Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Valeriu Matei ș.a.

Cuvinte-cheie: *Nicolae Dabija, in memoriam, Basarabia*

The following text is an homage to Nicolae Dabija (1948-2021), a prolific poet from Basarabia, who passed away this spring. His work, the result of an indisputable talent, has fuelled the Romanian rebirth movement in Basarabia, placing the author amongst the revolutionaries in C. Stere's novels or amongst his compatriots Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Valeriu Matei, and others.

Keywords: *Nicolae Dabija, in memoriam, Basarabia*

A dispărut poetul basarabean Nicolae Dabija, victimă a covidului. O surpriză nenorocită, o mizerie, nu singura pe care ne-o oferă această perfidă boală. Surpriza este că virusul de care încercăm să ne apărăm atacă și răpune un om încă tânăr, robust, vital, nu un senior care, se spune, este ținta acestei blestemate ciume postmoderne. Ea are ce are cu oamenii în vârstă, victime sigure. Iată însă că răpune, acum (și nu este, evident, unicul) un om încă tânăr, cum ziceam, în plină forță de creație. Un poet care, în afară de talent, are și o dimensiune mesianică. Dacă termenul nu s-ar fi compromis în epoca totalitarismului bolșevic – când regula era că orice scriitor trebuie să fie un *scriitor angajat*, un scriitor *militant*, adică un propovăduitor al realismului socialist și al revoluției mondiale –, dacă termenul, zic, nu s-ar fi compromis, aş putea spune că, într-adevăr, Nicolae Dabija este un poet care, vorba lui Sartre, își asumă sarcina lumii, un vizionar și, cum am precizat deja, un spirit profetic. L-am citit, am scris în primii ani de după 1989 despre versurile sale și l-am ascultat de multe ori la București sau la Chișinău și mi-a lăsat totdeauna aceeași impresie: poetul acesta relativ mic de statură, *trapu*, cu privirea ageră și pătrunzătoare, inteligent și elocvent în tot ceea ce spune, pare coborât din tipologia revoluționarilor descriși de alt basarabean ilustru, Constantin Stere, în romanul *În preajma revoluției*. Unul din acei dârji și vizionari narodnici gata să înfunde surghiunul siberian pentru ideea de justiție socială și libertate. Dabija nu era un *narodnic*, era doar un tânăr poet basarabean citit și curajos, umblat (după 1990) prin lume, obsedat de acea rană deschisă care a fost și, din păcate, a rămas și azi Basarabia pentru noi, românii. Mai toate versurile lui vorbesc de acest destin istoric și de această patrie imaginară lovită mereu de agresiunile puterilor răsăritene.

Nicolae Dabija a fost de la început și a rămas până la sfârșit un poet angajat în istorie (în sens pozitiv, înalt liric), un poet complex cu o imaginație bogată și o determinare în tot ceea ce scrie, care, mie, mi-a plăcut și îmi place. Dacă i-aș căuta un spirit asemănător în generația lui, l-aș alege pe Adrian Păunescu. Ca și la acesta din urmă (dar mai puțin productiv), lirismul său se întinde de la pamfletul hugolian la elegia erotică scrisă în tonalități eminesciene. Poetul este mai întâi un *preot* care, prin rugăciunile lui, dezleagă norii și provoacă ploile binefăcătoare. Alteori este un *zeu* care trece nestingherit printre oameni și le aduce lumină, în fine, ca Nichita Stănescu el scrie nu numai cu *cuvinte*, dar și cu *precuvinte*, cum zice într-un poem intitulat chiar așa: *Precuvintele*. O formulă care amintește, de bună seamă, de *Necuvintele* neomodernistului Nichita Stănescu în drumul lui spre o *postmodernitate* pe care o intuiește. Dacă înțeleg bine *pre-poemul* lui Nicolae Dabija, *pre-cuvintele* constituie starea de dinaintea poeziei, cuvintele (în fapt) de dinaintea cuvintelor ce anunță, ca buzduganul din basmul românesc, venirea eroului (nașterea poemului). „A scrie cu precuvinte – zice el – este ca și cum ai scrie cu înseși obiectele și întâmplările...” Paul Valéry scrie undeva că poemul se scrie singur și că, în fond, poemul nu are un autor precis. Să fie *necuvintele* lui Nichita și *precuvintele* lui Nicolae Dabija instrumentele acestui spirit nenumit care scrie poemul fără știința autorului de pe copertă? Sau spune (sugerează) mai mult decât scrie?

Cu cuvinte sau pre-cuvinte poemul lui Dabija, pot să spun, iese bine, are substanță și acoperă o gamă întinsă de stări lirice, cum am precizat deja, de la documentul istoric la reveria astrală. Grigore Vieru spune într-un vers că, atunci când vorbește de destinul patriei lui imaginare, lira lui este în lacrimi. Lira lui Dabija este, cu precădere, dacă nu incendiară, oricum în ofensivă, profetică, justițiară, chiar și atunci când vorbește de *taina* ființei sau de poezia secretă a naturii basarabene.

Luat de *precuvintele* poetului Dabija, am uitat să vorbesc de rolul extraordinar de important pe care el l-a avut (alături de Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Valeriu Matei, Ion Hadârcă și alți intelectuali de peste Prut) în ceea ce ei, moldovenii, numesc *mișcarea de renaștere a românității* după prăbușirea regimului sovietic. S-au luptat pentru latinitatea și identitatea lor, au reușit să schimbe grafia chirilică, să readucă miturile naționale în literatură și să deschidă, astfel, Basarabia spre valorile umanismului european. Așa cum au putut și cât au putut. Trebuie să-i fim recunoscători lui Nicolae Dabija pentru dârzenia și talentul său și să regretăm enorm dispariția lui așa de precipitată și absurdă. ▪

TUDOR NEDELCEA
Scriitor, cercetător științific
Writer, scientific researcher
e-mail: tudornedelcea2006@yahoo.com

In memoriam Nicolae Dabija

Abstract

Autorul publică o intervenție a scriitorului N. Dabija (1948-2021), recent stins din viață, de la o dezbatere extraordinară având ca temă *Cartea, a câta putere în stat?*, organizată la Craiova (25-27 octombrie 1997).

Cuvinte-cheie: *N. Dabija, Eugen Simion, carte, biblioteci, stat*

The author publishes the intervention of the writer N. Dabija (1948-2021), recently passed in the world of shadows, at an exciting debate having the theme *The book, how much power in the state?*, organized in Craiova (Oct. 25-27, 1997).

Keywords: *N. Dabija, Eugen Simion, book, libraries, state*

A mai căzut o stea, o instituție lucrătoare, un stâlp al românismului din Basarabia. Nicolae Dabija ne-a părăsit, în dimineața zilei de 12 martie 2021 (orele 4-5), în plină pandemie, spre a se alătura marilor săi prieteni: Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Adrian Păunescu, Fănuș Neagu,, D. Matcovski, Doina și Ioan Aldea Teodorovici, Grigore Vieru, I. Ungureanu etc., în dreapta Domnului, ca să ne ocrotească, să ne românizeze, cum a zis nepoata Poetului, Alexandra Șerban Păunescu, la numai trei ani.

În semn de pios omagiu, publicăm acest text mai puțin cunoscut, de fapt o intervenție a sa la dezbaterea: Cartea, a câta putere în stat? (*Craiova, 25-27 oct. 1997), apărută în vol. omonim (ediție îngrijită de Tudor Nedelcea, Craiova, Fundația Scrisul românesc, 1994, p. 42-52), dezbatere la care au mai participat: Eugen Simion, Mihai Cimpoi, Mihai Ungheanu, Grigore Vieru, Tudor Nedelcea, D.R. Popescu, Fănuș Băileșteanu, Radu P. Voinea.*

*

Nicolae Dabija: *„Invicibilă nu e țara cu cât mai mulți soldați, ci țara cu mai mulți cititori”*

Aș vrea să vorbesc despre destinul cărții în Basarabia și să încep intervenția mea cu o mărturisire. Eu m-am născut într-o bibliotecă. Unchiul meu, preotul Serafim Dabija, stareț al mănăstirii Zloți, reușise să salveze biblioteca mănăstirii mutând-o, cu câteva zile înainte de a fi arestat, în casa bunicilor mei, în care am și copilărit. Când am deschis ochii, i-am deschis pe niște cărți. Casa bunicilor era plină de cărți. Pretutindeni, legături de cărți: sub pat, în cufere, în pod... Cele mai multe din jocurile copilăriei mele erau legate de cărți. Înainte de a ști să le citesc, deschideam câte o carte ca să-mi impresionez bunicii. Mă prefăceam că citesc improvizând, aplecat peste liturghiere sau acatiste, cu Feți-Frumoși și împărați de toate culorile curcubeului. Primul meu învățător a fost bunica mea, care m-a învățat să citesc după o *Biblie* repovestită pentru copii. Astfel, datorită ei mi-am însușit mai întâi alfabetul latin. La școală prima notă de 2 am luat-o când am citit din abecedarul cu alfabet rusesc *„cak*" în loc de *„sac*". Când prin clasa a II-a, învățătorul nostru, Nicolae Cocul, venit hăt de lângă Kirovograd, moldovean de la Bug, mi-a spus să caut de prin cărți și să învăț o poezie despre armata sovietică, pe care urmează s-o rostesc pe scena căminului cultural din sat, am găsit în colecția revistei „Luminătorul" o poezie care mi s-a părut mai potrivită pentru festivitatea dedicată *„glorioasei*" armate sovietice. Am învățat poezia pe dinafară. I-am substituit doar titlul, ea se intitula *Armatei române* și, la serbarea la care venise aproape tot satul, am recitat-o cu multă însuflețire. *Armatei sovietice „Dragi feciori ai țării mele, / Stați de strajă la hotare. / Noi, cu regele în frunte, / Facem România Mare*!...". Atât îmi aduc aminte din acea poezie. Satul m-a aplaudat îndelung, ca și dvs. Învățătorul m-a mângâiat, cumva nedumerit, pe creștet și numai tata, care era mai spășit, mi-a spus acasă fără să pricep de ce: *„să n-o mai reciți cu altă ocazie*!".

Tot în anii copilăriei, s-a oprit în gara noastră un tren agitatoric (așa i se spunea, cum era moda pe-atunci), care avea și un vagon-bibliotecă. A stat două zile, în care timp reușisem să citesc toate cărțile. De atunci – sentiment confirmat și de perioada studențească – anumite cărți mi-au fost interzise: *Opera politică* a lui Mihai Eminescu, *Opera filosofică* a lui Lucian Blaga, Marin Preda, *Karl Marx despre români, Nicolae Iorga despre Basarabia*, P.P. Negulescu, Schopenhauer, Stere, Noica, Eliade, Vasile Militaru, Freud, Rădulescu-Motru, Soljenițîn, Vulcănescu, Denușianu, Becket, chiar Marin Sorescu sau Eugen Simion. De altfel, i-am spus d-lui Simion că, atunci când corespondam cu o domnișoară și i s-a părut ei că m-am supărat pe ea, ca să mă împace, mi-a trimis cadou, o carte, *Proza lui Eminescu*, semnată de Eugen Simion. Din care eu trebuia să înțeleg că ea ținea totuși la mine!...

Cărți care ajungeau până la mine urma să le citesc într-o noapte sau în câteva ore. Am impresia că toate bibliotecile și acum ar mai fi agățate de câte o locomotivă care vine și pleacă, iar eu trebuie să reușesc să le citesc în acea perioadă scurtă de timp, cât staționează în gara vieții mele. Cel mai mult mă dor cele care trec fără să se oprească. În unele trebuie să urc și să cobor din mers, în altele nu-mi rămâne decât să mă resemnez cu faptul să știu că există.

Cărțile mi-au umplut copilăria. Ele m-au ajutat să descopăr lumea. Am făcut înconjurul lumii stând într-o bibliotecă. În 1987 recunoșteam Iașii colegilor mei ieșeni, explicându-le, în mirarea lor de a le fi eu ghidul, că locuisem în el într-o viață anterioară. Această călătorie la Iași mi-a fost oferită într-un fel de dl. Dumitru Radu Popescu. Cunoșteam Iașii dintr-o viață anterioară, pe când eu mai fusesem în acest oraș străvechi cu ajutorul unor biblioteci. Era unicul spațiu în care evadam odinioară. De multe ori visam să deschid o carte și să dispar în ea fără întoarcere. Biblioteca m-a încurajat, mi-a dăruit speranță, mi-a dăruit destinul.

La o întâlnire cu studenții de la Universitate, când cineva m-a întrebat *„ce v-a dat Universitatea noastră*?”, am răspuns: *„bursă, cămin și un loc în sala de lectură*”. Cred că o instituție de învățământ nu te învață prea multe, dar te învață să înveți. În sala de lectură au avut loc universitățile mele. Atunci, ca student, eram o fabrică de citit. Pe mulți dintre colegii de la Universitate ne leagă acest sentiment de frățietate. Noi am studiat în aceleași biblioteci. Mă refer la secția de literatură română a Bibliotecii „Krupskaia” de la Chișinău, unde, odinioară, citeam carte românească și unde ne întâlneam, cum ziceam noi pe atunci *„ca asinii la păscut*”.

Tot în acea perioadă stăteam de serviciu, așteptând să se deschidă ușa Librăriei „Meridiane”, unde se vindea carte *„străină*” (evident în ghilimele). După ce Ivan Bodiul a închis-o, aduceam saci de cărți românești de la Cernăuți, Odesa, Moscova, atunci revenind în actualitate vorba filosofiană *„lumina vine de la Răsărit*”. Sunt recunoscător și d-lui Grigore Vieru, care, atunci când revenea de la București, ne căuta pe noi care eram pe atunci tineri scriitori, să ne dăruiască o carte.

Vreau să vă destăinui un sentiment pe care dvs. l-ați încercat aici, în țară. În Basarabia, o carte românească devenea, brusc, proprietate colectivă! Trecea din mână în mână, era conspectată, transcrisă, povestită, citită, făcând înconjurul orașului. Biblioteca lui Grigore Vieru a fost citită de un sfert din populația Chișinăului! Acel entuziasm al lecturii pare a se fi mai temperat. Cititorii de acum – această impresie mi-am format-o după ce am vizitat mai multe biblioteci publice, mai ales din Chișinău – nu se uită decât pe manuale. Azi, aproape fiecare intelectual basarabean are în casa lui o bibliotecă, de regulă de carte rusească. Perioada când cartea românească a pătruns la noi a concis cu neplata salariilor, a pensiilor. Iar lui, intelectualului basarabean, numai de carte nu-i mai arde azi, când nu mai știe cum să-și facă rost de bucata de pâine. În 1990, lansasem acel apel: *„o carte pentru Basarabia*!”, mai mult întâmplător. În cadrul unui interviu acordat Televiziunii Române, arătam că la biblioteca din satul meu (deși e sat românesc), 80 la sută din cărți erau rusești. Celelalte 20 la sută erau cărți românești în grafie rusească și doar o singură carte tipărită în grafie latină, *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu. Și așa în toate satele noastre. Basarabia era în 1990 o republică de sate românești cu biblioteci rusești. Odată cu trecerea la alfabetul latin, bibliotecile satelor și școlilor noastre se transformaseră peste noapte în niște depozite maculatură pe care copiii refuzau să le mai citească. Numai în acea perioadă, redacția săptămânalului „Literatura și Arta” constituise o sută de biblioteci a câte o sută de cărți pentru o sută de sate din Basarabia.

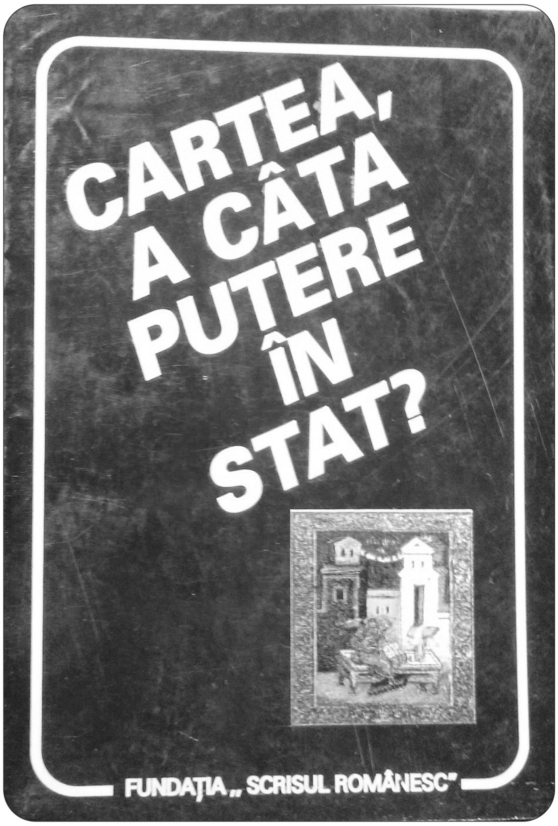

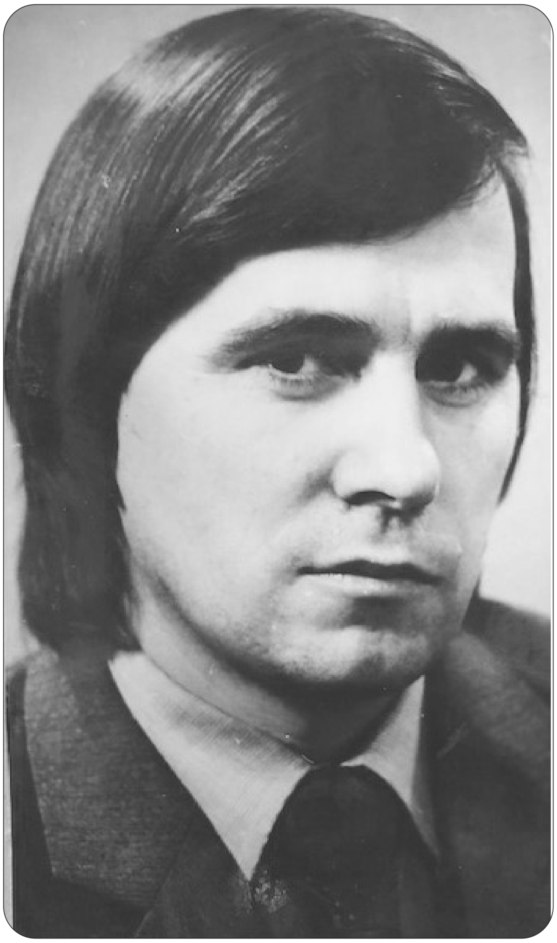

Nicolae Dabija, 1984.
Fotografie din fondurile Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, autor: Nicolae Răileanu. Nr. inv.: 9237.
©MNLMK

Situația s-a schimbat, dar nu prea mult. Cartea de grafie latină nu o să reușească nu s-o deslocuiască și nici măcar s-o înghesuie pe cea cu grafie rusească sau de limba rusă, care mai domină bibliotecile din Basarabia. După o statistică oficială, în 1997 (deci, la opt ani după trecerea la grafia latină), doar 12 procente din cărțile bibliotecilor de la țară sunt românești. Și acelea, în majoritatea lor, manuale pe care nu le mai citește nimeni. În acest sens, am spune că în Basarabia avem o sumedenie de biblioteci fără cărți!

Ar trebui, cum a spus și dl. Eugen Simion, să ajutăm cartea. Și, în primul rând, s-o ajutăm să ajungă la cititor. Înainte vreme, biblioteca localității era situată în biserică sau în casa preotului, sau în acea a învățătorului. Când biserica a fost închisă, a fost lichidată și biblioteca. Odată cu învățătorul și preotul, au fost deportate spre nicăieri sau distruse și bibliotecile acestora. E plină istoria de ucigași ai cărților! Caporalul de la Berlin, se știe, a ars operele lui Goethe și Schiller, Stalin, după ce, mai întâi, a ars cărțile burgheze – între aceste Eminescu, Alecsandri -, le-a interzis. Smirnov arde și el, dincolo de Nistru, tot ce-i tipăritură cu grafie latină. Despre cartea mea *Moldova de peste Nistru, vechi pământ strămoșesc*, Polugov, un ideolog al separatismului, a spus că este un „Mein Kampf” al Frontului Popular. Și cărțile lui Mihai Cimpoi au fost arse tot în Transnistria.

Acolo, războiul bibliotecilor continuă. Autoritățile transnistrene sunt atente ca nici o carte cu grafie latină să nu pătrundă dincolo de Nistru. În 1984, cu opt ani înainte de conflict, am fost la Biblioteca publică de la Tiraspol, unde am constatat că din cele peste 300.000 de volume, doar 8 cărți erau în limba română, toate cu grafie rusească, evident. Șase dintre acestea erau opere de-ale lui Vladimir Ilici Lenin. După conflictul armat de la Nistru, bibliotecarii le-or fi scos, bănuiesc, și pe acestea din rafturi. Pentru ei, până și V.I. Lenin, dacă se vorbește românește, devine un tip periculos. Totuși, copiii de azi citesc toată ziua subtitlurile filmelor americane de la televizor. Televizorul a ucis cititorul din ei. Am văzut copii obosiți de lene, de lenea de a se desprinde de ecran ca să se joace, ca să mai citească și să mai crească. Au îmbătrânit în fața televizorului! Teama de plictiseală îi face pe unii oameni plicticoși peste măsură, leneși, ratați. Un om care se lasă benevol robit de televizor nu poate fi un om liber. Viața care nouă ni se părea ceva mai demult livrească a început, de la un timp, să semene tot mai mult cu emisiunile Televiziunii (inclusiv cu emisiunile proaste al TVR 1, de la București). Mintea digeră doar informații neghioabe, doar banalități sau crime, sau păreri care nu îți aparțin. Începi să semeni cu ceilalți, pierzându-te în masa subculturii, acesta fiind și scopul Televiziunii.

N-am putea spune că în Basarabia nu avem o tradiție a bibliotecii. Am întâlnit de multe ori în casele țăranilor biblioteci alcătuite din câte o singură carte. De regulă, ea se numea *Biblia*. O bibliotecă moștenită de la părinți, pe care o moșteniseră și ei la rândul lor de la părinții lor. În țările în care cărțile sunt foarte scumpe, oamenii se duc la bibliotecă să le citească. Și în Republica Moldova, azi, când prețul cărților a devenit practic inaccesibil, lumea revine în biblioteci. Pe unele le găsește la loc, pe altele nu. Tot mai multe biblioteci își închid ușile. Din cele peste 4.000 de biblioteci publice, câte erau, în Republica Moldova, în 1989, dacă mai funcționează vreo 2.000. Cele mai mici salarii le au la noi bibliotecarii. Numai la noi poți găsi biblioteci fără cărți. Dar, o țară fără biblioteci – moare!

Să ajutăm cartea. Basarabia să-și regăsească drumul spre biblioteci cu ajutorul cărților, care trebuie să vină și de-aici. Chiar cărți uzate. Cele mai dragi cărți ale mele sunt cele pe care le găsesc în biblioteci – citite, căutate, îndrăgite de cititori. Mai tare nu este țara cu cele mai multe tancuri, ci țara cu cele mai multe biblioteci! Invincibilă nu e țara cu cât mai mulți soldați, ci țara cu cât mai mulți cititori!

Înainte vreme, voievozii noștri ridicau cetăți la margine de țară pentru a o apăra. Dar eu, astăzi, cred că orice localitate dacă are: unu, o școală românească, doi, o bibliotecă românească și, trei, o biserică românească, este o cetate care nu poate fi învinsă. Cel mai mult mă bucură bibliotecile pline cu copii. Un om care citește nu este niciodată singur. Un om cu dragoste de carte nu se poate plictisi. Un om care și-a făcut din carte un prieten nu va putea fi mințit prea lesne. Doar omul care n-a deschis în viața lui vreo carte poate fi mințit de oricine. „*N-aveți istorie, n-aveți literatură, n-aveți destin*!” – ne spuneau, celor din Basarabia, trecătorii de regulă prin destinul țării noastre. Din păcate, mulți basarabeni i-au crezut.

Marin Sorescu, înainte de închide ochii întru veșnicie, își exprima regretul că n-a reușit nu să mai scrie niște cărți, ci să citească niște cărți. Vreau să vă spun că am venit special la Craiova de la Budapesta, unde am fost invitat la o manifestare a Uniunii Scriitorilor și unde era un program foarte interesant, și pentru a aduce un omagiu lui Marin Sorescu, unul dintre învățătorii mei în poezie. Am învățat la școala de poezie a lui Marin Sorescu și cred cu adevărat că Marin Sorescu a fost un renascentist, cel care a revoluționat poezia românească, teatrul românesc, eseul, publicistica ș.a.m.d. A „*sorescenziat*”, ca să zic așa, cultura românească. Și chiar Craiova, vreau să vă spun, pe care am văzut-o de atâtea ori, nu știu de ce mi se pare că seamănă cu Marin Sorescu. Așa cum Oltenia, de la un timp, a început să semene nu cu olteanul acela din bancurile despre olteni. Pentru mine a început să semene tot mai mult cu Marin Sorescu. Datorită eforturilor unuia dintre cei mai de seamă scriitori din toate timpurile, care este Marin Sorescu, Craiova a devenit un centru cultural. Evident, vreau să aduc aici un omagiu și fratelui nostru, Tudor Nedelcea, care, datorită acestei manifestări a reușit să facă din Craiova o capitală spirituală a culturii românești, îmi vine să-l invidiez pe dl. Tudor Nedelcea pentru ceea ce a făcut și să-i mulțumesc că am văzut încă o dată atâția clasici în viață. Inclusiv că l-am întâlnit, pentru că de mult nu l-am văzut, pe președintele Uniunii Scriitorilor, Mihai Cimpoi, cu care ne întâlnim mai des în România.

La Biblioteca Academiei Române din Roma, unde am fost iarăși împreună cu dl. Grigore Vieru, de față cu o comoară de cărți care au aparținut bibliotecilor lui Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, am făcut, acum câțiva ani, o mărturisire: dacă ar fi vreodată să emigrez, locul acela nu ar fi o țară, ci o bibliotecă. O bibliotecă este un paradis cu lumea pusă pe raft. Am făcut acest apel în Basarabia și am spus: „*Nu lăsați copiilor dumneavoastră ca moștenire averi. Lăsați-le, drept moștenire, biblioteci*!”. Am publicat acum câteva săptămâni în „Literatură și Artă” un editorial pe care l-am intitulat „*Salvarea prin cultură – o șansă a popoarelor sărace*”. Chiar această întâlnire, pe care ați organizat-o dumneavoastră, este chemată să ne cunoaștem mai bine. În România nu se cunoaște Basarabia și nu se cunosc problemele cu care se confruntă chiar intelectualul basarabean. Vă citesc din acest articol numai un fragment, ca să știți ce se mai întâmplă și pe la Chișinău: „*Țările cele mai sărace sunt cele în care cultura este neglijată, în care intelectualii sunt marginalizați și tratați cu dispreț, în fruntea cărora sunt puși un soi de politicieni, aidoma lui Grigore Ojoc, viceprim-ministru. Care, exact acum un an, la o întrunire cu cercetătorii științifici ai Academiei, li s-a adresat. „Dragi cerșetori”. Dându-și seama că citește greșit, s-a rectificat imediat: „Dragi cercetași”. Văzând însă că toți cei prezenți sunt îmbrăcați în civil, a mai depus un efort și, în sfârșit, a citit fraza corect: „Dragi cercetori”.*

Unirea spirituală de care s-a vorbit aici, aș vrea s-o completez și cu altceva. Ar trebui să facem o presiune din partea intelectualilor români de pe ambele maluri ale Prutului, o presiune asupra actualei conduceri a României să nu părăsească Basarabia. Să-i amintim că Basarabia există și că are nevoie de carte românească, dar care, din păcate, nu ajunge în Basarabia. Basarabia va putea reveni în contextul țării numai în măsura în care ea va fi recuperată cultural, cu ajutorul cărții.

Acad. **Eugen Simion**:
„*Invazie de incultură*”

Problema cărții în Basarabia trebuie relansată, după opinia mea. Și trebuie relansată într-un mod lucid, eficace și responsabil. Fiindcă dumneata, Nicolae Dabija, ai fost un om delicat, n-ai spus ce s-a întâmplat după ’90. Noi (nu noi, personal, dar, în fine, românii de la București) am trimis spre Basarabia nu numai carte bună, ci și multă maculatură. De multe ori, Mihai Cimpoi, Grigore Vieru ș.a. mi-au semnalat că au ajuns acolo cărți de foarte proastă calitate, care au făcut mai mult rău. Fiindcă nu erau citite, erau mutate de ici, colo. Cineva chiar mi-a relatat o chestiune de râs-plâns și anume: o carte a lui Bujor Nedelcovici, editată de nu știu cine (de Fundația Culturală cred, într-un tiraj de vreo 10.000), a fost orientată spre Basarabia în peste 9.500 de exemplare. Cei de la Chișinău s-au trezit cu această imensă cantitate de carte, pe care cei de acolo nu au știut unde s-o ducă. Chestiunea ar trebui s-o rezolve cineva. Mă gândesc, cine, Ministerul Culturii? Noi nu avem încredere în Ministerul Culturii. Să vedem, să ne mai gândim cum să facem mai bine. În al doilea rând, există în momentul de față, pe piața românească (în general pe piața din Est), o invazie de incultură, de cultură tip Coca-Cola, care ne amenință pe noi și pe alții prin Televiziune, dar și prin carte. Eu sper că, în sărăcia lui, românul nu o să se mai înghesuie să cumpere cărți de Sandra Brown sau de nu mai știu ce autor pornograf. Să chibzuiască mai bine înainte de a scoate un ban de buzunar. ▪

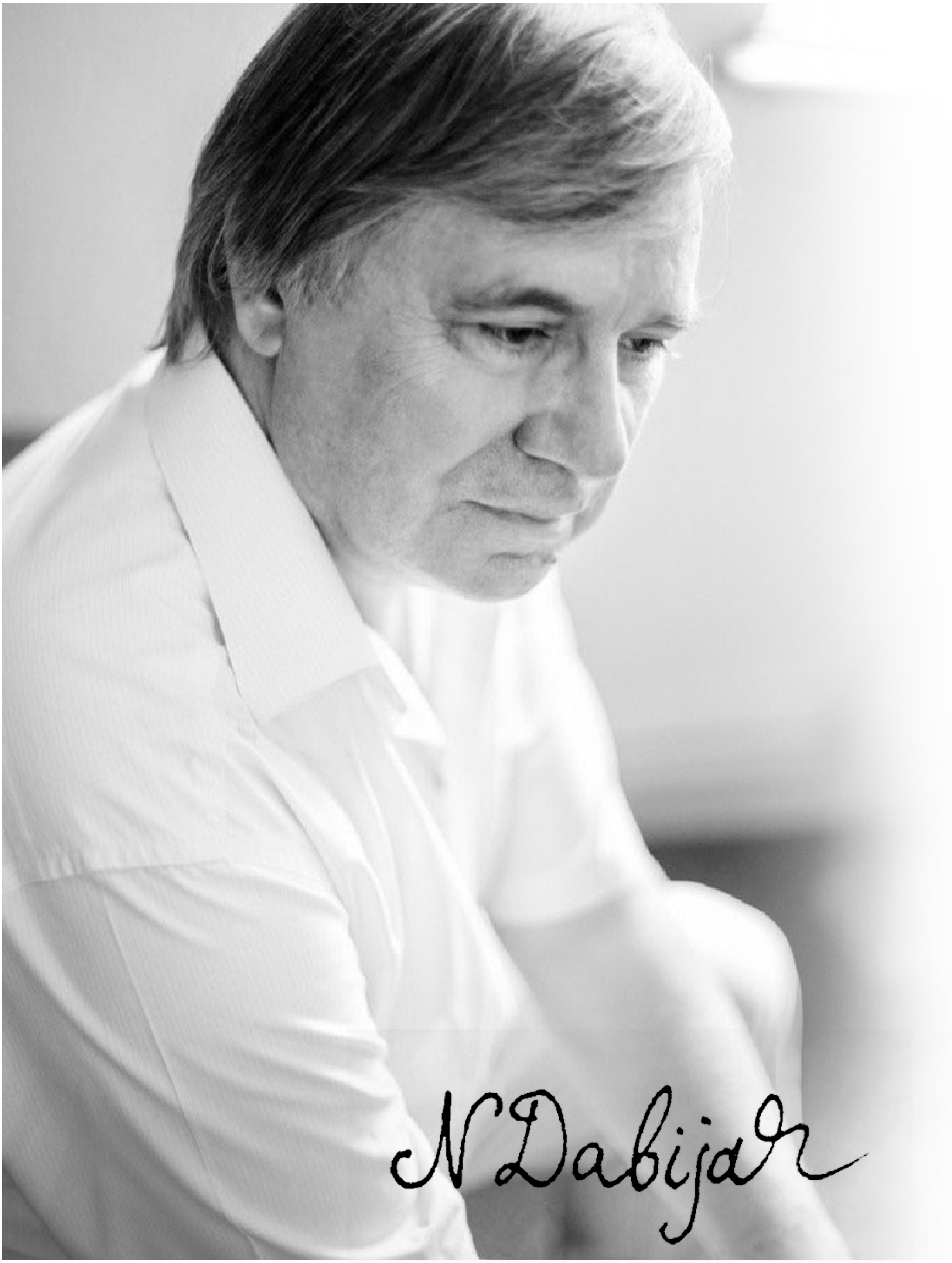

N Dabija

Cultură și economie

VALERIU IOAN-FRANC
Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română
“Costin C. Kirițescu” National Institute for Economic Research, Romanian Academy
e-mail: cide90@gmail.com

NAPOLEON POP
Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română
“Costin C. Kirițescu” National Institute for Economic Research, Romanian Academy
e-mail: napoleon_pop@yahoo.com

Încotro, gândirea economică?!

Abstract

Demersurile în sensul îmbogățirii patrimoniului intelectual legat de gestiunea economiilor trebuie legate de *lecțiile de reținut*. În ceea ce privește asanarea efectelor crizei financiare, la mai bine de 10 ani de la declanșarea ei, moștenirea intelectuală – academică și de pragmatism – constă în conștientizarea că *modul tradițional de acțiune* pentru a restabili echilibrele macroeconomice, prin austeritate, *a fost neadecvat* și recunoscut ca atare, din păcate, după ce răul a fost făcut. Articolul este consacrat evaluării noii oportunități în exprimarea gândirii economice postcriză.

Cuvinte-cheie: *economie generală, echilibru și dezechilibru economic, economie internațională, discriminare, noua economie, pandemie, criză economică*

The approaches aimed to enrich the intellectual heritage related to the management of savings must be linked to the lessons to be learned. Concerning the remediation of the effects of the financial crisis, more than ten years after its onset, the intellectual heritage – academic and pragmatic – consists in the awareness that *the traditional way of action* to reestablish the macroeconomic balances through austerity *was inappropriate* and acknowledged as such, unfortunately, after the harm had been done. The article focuses on the evaluation of the new opportunity in expressing the postcrisis economic thinking.

Keywords: *general economics, general equilibrium and disequilibrium, international economics, discrimination, new economics, pandemic, economic crisis*

Restructurarea unor teorii economice tradiționale, depășite de realități și modurile de abordare a noilor ținte, prin mix-ul de politici publice, este un angajament al domeniului opiniilor, dezbaterilor și cercetărilor academice, devenite tot mai fierbinți. Asistăm la o stimulare a gândirii economice în ceea ce privește *explicarea și contracararea crizei*, dar mai ales *a structurării măsurilor, politicilor, mecanismelor și a* *noilor instituții care*, pe de o parte, *să asaneze cât mai mult din efectele crizei*, iar, pe de altă parte, *să crească reziliența economiilor la șocurile asimetrice și prevenirea acestora*. Demersurile în sensul îmbogățirii patrimoniului intelectual legat de gestiunea economiilor trebuie legate de *lecțiile de reținut*. În ceea ce privește asanarea efectelor crizei financiare, la mai bine de 10 ani de la declanșarea ei, moștenirea intelectuală – academică și de pragmatism – constă în conștientizarea că *modul tradițional de acțiune* pentru a restabili echilibrele macroeconomice, prin austeritate, *a fost neadecvat* și recunoscut ca atare, din păcate, după ce răul a fost făcut.

1. *Programele de austeritate*, mai mult sau mai puțin severe, și-au dovedit ineficiența pe termen lung, cu impactul negativ asupra capabilității țărilor aflate în dificultate de a relua creșterea economică antecriză. De altfel, redresarea globală a demonstrat căderea la jumătate a ritmurilor de creștere economică și fragilitatea acesteia, ca urmare a scăderii PIB-ului potențial, a reluării creșterii datoriilor publice, a pericolului la limită al deflației și al slabei reveniri a investițiilor și perlatării neîncrederii în eficiența politicilor urmate de guverne. Băncile centrale, în cea mai mare parte, au intrat în perioada politicilor monetare neortodoxe – configurând relaxarea cantitativă, concomitent cu reducerea costului banilor – prin care s-a încercat sprijinirea eforturilor guvernelor, capabile doar la a-și derula propriile și puținele instrumente, aflate însă la limita minim posibilă.

Ian Goldin, Director al Oxford Martin Programme on Technological and Economic Change și profesor la University of Oxford (unde predă teoriile despre Globalizare și Dezvoltare), ne avertiza, nu mai departe de luna septembrie 2020[1], cu două gânduri pe care le găsim subliniate și de alte personalități. Primul se referă la modul de a acționa în fața unei viitoare crize, fiind exclusă aceeași –cunoscută ca ineficientă – structurare a soluțiilor economiștilor. Al doilea gând este nevoia de a coopera și de a face parteneriate cu cei care înțeleg deja schimbările, un lucru vital pentru viitorul rezilienței globale, sub toate aspectele vieții umane. Încă din debutul lucrării citate mai sus se subliniază că pandemia s-a infiltrat în toate zonele de avarie ale vieții economice și sociale, iar *singurul remediu* care ne rămâne este *cooperarea internațională*. Despre necesitatea cooperării internaționale s-au exprimat, în medii academice și nu numai, multe personalități, rămâne important ca politicienii să-și revină după ce s-au așezat cu spatele la subiect.

Acțiunile postcriză, în sens de prevenție și reziliență la șocurile asimetrice de anvergură, sunt, recunoaștem, inovative și constructive, doar în măsura în care ajung cât mai repede în stare operațională. Din păcate, demersul definitivării lor se împiedică tot mai mult de *introvertirea statelor* din motivele percepției că *„sunt lăsate” – așa cum s-a întâmplat în cadrul UE – să se descurce singure, până la un punct lupta cu pandemia confirmând această percepție*. Îndemnul la cooperarea globală sau regională a avut șanse cu întârziere, în ordinea vitezei reacțiilor de sprijin aflându-se FMI, G-7 și, pe ultimul loc, UE. Problema de fond a fost fie asigurarea de resurse suplimentare de finanțare a datoriilor externe, fie reducerea sau iertarea acestei poveri, mai ales în cazul economiilor emergente, cu un nivel al veniturilor mici și foarte mici.

Cum redresarea economică robustă va avea întârzieri, în ciuda relaxărilor fiscale și monetare, se vorbește tot mai mult de deflație, pericolul acesteia bântuind economiile europene. Spectrul situației din Japonia, o economie care s-a luptat două decenii cu deflația, în ciuda investițiilor semnificative și eforturilor (guvern, bancă centrală) de a crește inflația, capătă extindere. „Boala japoneză” arată că ieșirea din deflație va necesita încă mult timp infuzie financiară (unii analiști afirmă că infuzia financiară ar trebui să devină permanentă), dar cum se va putea face acest lucru când deja resursele proprii sunt epuizate (îngustarea spațiului fiscal până la dispariția lui), iar cele atrase pun o presiune mare pe viitorul economiilor îndatorate deja peste limitele de sustenabilitate?

---

[1] Goldin, I. (septembrie, 2020) – „*Rethinking Global Resilience*”, în Finance & Development.

Problema deflației devine centrală când se observă că toate instrumentele ieșirii din ea și-au pierdut eficiența, iar factorii care ar relua procesul inflaționist devin inerți, în ciuda avertizărilor de până acum, respectiv că pericolul revenirii ei este justificat de măsurile de a face față pandemiei și efectelor sale economice. Corelațiile *mainstream economics* par să nu mai funcționeze, deși pomparea de lichiditate (ne sună cunoscută axioma că inflația este un fenomen monetar) ar trebui să ducă, pe un anume orizont de timp, la revenirea inflației. Dar cum nu se știe care și cum va fi sfârșitul pandemiei, tot așa nu se poate aprecia când se poate renunța la pomparea menționată. Dimpotrivă, această incertitudine a determinat prelungirea programelor de relaxare cantitativă a unor bănci centrale.

Este o problemă de comportament economic al subiectului economiei – consumatorul, investitorul – la care propensiunea de a economisi a devenit mai puternică în fața incertitudinilor și a lipsei de încredere în efectul politicilor publice. Aceasta din urmă – încrederea – și-a pierdut trendul revenirii de la criza financiară după instaurarea pandemiei, iar *efectul relaxărilor fiscale și monetare consolidează un viitor nesigur economiilor la momentul scadențelor de revenire la normalitatea definită de manualele tradiționale de economics*. Scadența, însă, este precedată de efectele indeciziei și ale tergiversărilor liderilor din mai toată lumea, mult mai vizibile în UE. Mai este valabilă această normalitate, când se vorbește tot mai mult de „*new normal*”? În ce va consta acesta, dacă nu vom accepta ceea ce este util din moștenirea măsurilor contra pandemiei: ținerea economiilor măcar în stare de plutire?

Două riscuri sistemice suficient de severe la adresa stabilității financiare europene și globale sunt mai mult decât evidente: până unde mai merge îndatorarea și cum trebuie partajată responsabilitatea guvernelor și a băncilor centrale. Responsabilii băncilor

centrale privesc din nou cu seriozitate la politicile fiscale, invocând că la efortul lor trebuie adăugate eforturile guvernelor, dacă se dorește o revenire la o creștere economică sănătoasă. Ce trebuie însă înțeles prin *viitoarea creștere economică sănătoasă*, într-o lume în totală schimbare? Intuițiile, sintetizate de unele personalități asupra a ce este de făcut, decurg din confruntarea cu criza pandemică a anului 2020 și credința că astfel de pandemii ne vor însoți de acum încolo viața economică: „*la situații excepționale avem nevoie de măsuri de excepție*" (Georgieva Kristalina, directorul general al FMI); „*trebuie să facem tot ce este necesar*" (Ursula von der Leyen, președinta Comisiei Europene); „*recesiunea anului 2020 este mai profundă, iar redresarea din 2021 mai înceată*" (Gita Gopinath, economist șef, FMI). Aceste intuiții ar fi singurele certitudini din marea incertitudinilor care ne frământă. Credem că, dacă le-am privi în profunzimea înțelesului lor, ar fi și un îndemn de *a ne feri de capcana soluțiilor trecutului, practicate pentru asigurarea echilibrelor de macrostabilitate și sustenabilitate*.

2. Formula PIB este de mult contestată, ea reflectând incorect fenomenul de creștere economică. Și totuși, ea continuă să fie folosită în toate modelele econometrice, cu rezultate departe de ceea ce se întâmplă în realitate. Este unul dintre motivele care explică renunțarea la sprijinul „acordat" economiștilor de către politicieni, criza financiară punându-i la zid pentru prognoze eronate și lipsa de soluții imediate, care să-i salveze prin atenuarea efectelor șocurilor în faza lor incipientă și nu după osificarea lor. Revenind la formula PIB, trebuie să reflectăm la efectul închiderii școlilor, dincolo de încercările de a le redeschide, când o analiză a Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) relevă un impact de -1,5% pierdere medie în PIB pentru următorul deceniu din cauza educației reduse. Se pare că este nevoie de o redefinire a „factorilor de productivitate", dacă raportul menționează că „*pierderile de ore de învățare vor duce la o scădere a abilităților dobândite*" de oameni, de care depinde productivitatea muncii lor viitoare. Studiul OECD mai spune că pandemia a afectat sistemele de educație din 37 de state cu economii dezvoltate, plus alte nouă țări, cu doar o treime dintr-un an școlar, dar efectele pe termen lung vor fi serioase în domenii ca patente, invenții, creativitate etc., școala viitorului postpandemie nefiind restructurată pentru noua normalitate. Un calcul simplu arată că, în cazul SUA, acea pierdere de -1,5% din PIB ar fi echivalentă cu 15.300 miliarde de dolari!

Relevanța directă a educației pentru creșterea economică apare cuantificată, pentru prima dată, într-un context de inhibare pe cale administrativă, când în mod normal indicatorii ei ar fi trebuit urmăriți în normalitatea existentă. Dar, ceea ce este important, spun astăzi experții, este faptul că de acum încolo seria de date utilizate în modele de prognoză a creșterii economice trebuie să includă indicatorii (efecte măsurate ale) pandemiei așa cum sunt și nu normalizați, cum se obișnuiește. Eliminarea excepțiilor din seriile de date a adus erori în prognoze. Pandemia are, prin urmare, pe lângă multe alte influențe, impact metodologic.

3. Sintagma „*noua normalitate*", aflată pe buzele tuturor, este descrisă de lumea economică, financiară, științifică și medicală ca ceva care nu va mai semăna cu nimic din „vechea normalitate". Este propagată ideea unei tranziții, respectiv diluarea căilor tradiționale de atac a unui șoc economic, printr-o nouă cale de abordare a dimensionalităților lumii în care trăim. Șansa ei a fost pregătită de revoluția în IT, fără de care efectele negative ale distanțării nu ar fi

putut fi contracarate nici măcar pe jumătate. În jurul IT se configurează noua normalitate – digitalizare, IA – cu insistența ca toate politicile conduse de guverne și bănci centrale, din motive de eficiență, să se axeze pe stăvilirea efectelor schimbărilor climatice, o provocare la care, dacă se va răspunde în mod adecvat, va schimba într-adevăr lumea de azi cu pericolele dezastrelor naturale și cele produse de om.

Dacă nu vom face acest lucru, înseamnă că nu am învățat nimic din lecțiile ultimei crize financiare, iar de la ea și până la pandemie am tot tras după noi tradiționalismul perdant al ultimelor două secole și jumătate. Măsurile de natură fiscală, luate prin celebrele planuri de austeritate, au fost disproporționate și au înrăutățit situația multor țări, prin lipsa de efect asupra micșorării datoriilor suverane. Acestea au crescut și vor deveni și mai împovărătoare, dacă se va reveni la pragurile teoretice anterioare. Deși datoriile sunt mari, din punctul de vedere al necesității finanțării și refinanțării, inflația nu-și revine, dar structura ei se schimbă, anunțând noi provocări: unde și de ce se limitează consumul în perspectiva incertitudinii veniturilor și întinderii sărăciei?

Zona euro este marcată deja de deflație, iar euro s-a întărit, afectând competitivitatea unei producții de bunuri și servicii aflate în convalescență. Conexiunea îngrijorează decidenții BCE, iar ipotezele analiștilor, bazate pe normalitatea prezentului, sunt infirmate de concluziile prezentate la conferința sa de presă de Christine Lagarde (septembrie 2020): cadrul de politică monetară al BCE rămâne neschimbat pentru că avem de a face cu *„only minor alterations to its macroconomic forecasts for the EZ”*, adică tot îndoielnice; cu privire la cursul euro, scuza a constat în faptul, corect de altfel, că BCE nu țintește cursul monedei unice; aprecierea influențează stabilitatea prețurilor ca mandat al BCE, recunoscând că *„it is clear that the external value of the euro is an important determinant of price setting in the euro area. We do not target the exchange rate, but we monitor it very carefully what can the ECB do now”*.

Injecția de lichidate prin programul Pandemic Emergency Purchase (PEP) a continuat, cu un plus de 600 miliarde de euro, ajungându-se la un total de 1350 miliarde euro. A fost confirmarea implicării BCE, atât cât va fi nevoie și în niciun caz retragerea prematură din PEP.

Încotro vor merge divergențele și distorsiunile create de pandemie în zona euro rămâne o necunoscută, ceea ce înseamnă că trebuie direcționate fonduri cât mai multe, mai ales către Statele Membre cele mai afectate și, culmea, afirmă Lagarde, tocmai aceste SM *„are likely to come out of the process with less recovery than the others”*.

Înseamnă că distorsiunile vor rămâne preocupante, aluzia fiind făcută de Lagarde cu multă delicatețe (*balanced tone*), după cum a reflectat după conferință Jai Malhi de la JP Morgan Asset Management. De ce era nevoie de ea? Pentru că prin ea, spusă altfel, se reamintea un mesaj mult repetat și de alți foști președinți ai BCE în timpul și după criza financiară (J.C. Trichet și M. Draghi), respectiv că numai o politică fiscală expansionistă a guvernelor poate fi principalul stimulent spre a se ieși din criza economică și care poate fi sprijinit de BCE (*„main lever of stimulus in this* *crisis and that the ECB will likely be the supporting act*"). *Oare, continuăm să întrebăm noi, acest lucru trebuie lăsat numai în sarcina guvernelor SM, sau UE ar trebui să se gândească la o uniune fiscală unde nu mai poate fi loc pentru programe de austeritate?*

Datele statistice evocate de Lagarde arată că suma combinată a măsurilor fiscale luate de SM la nivel național din zona euro a reprezentat peste 4,5% din PIB în 2020, în timp ce garanțiile asumate de acestea pentru finanțările extra se ridică la 20% din PIB. Doar un astfel de accept – *fiscal boost* – și-a dovedit un impact pozitiv, ca răspuns la criză, fiind un real motor pentru creșterea perspectivei indicatorului inflației (Lagarde). Același analist, Jai Malhi, menționa alte două lucruri de avut în vedere de către academismul teoriei economice: (i) neschimbarea conduitei politicii monetare a BCE reflectă, mai degrabă, limita eficacității ei pentru eventuale opțiuni rămase la dispoziție decât confortul BCE cu stare economică a zonei euro; (ii) aprecierea euro rămâne îngrijorătoare și va îngreuna acțiunea BCE de a genera inflație numai prin politica ei monetară. În acest context, există voci care ridică problema indicatorilor prag, care pot da funcționalitate optimă zonei euro și monedei unice. Ele se îndreaptă spre regândirea acestor praguri prin creștere, fiind sugerate noi propuneri ca majorarea procentului de 3% din PIB pentru deficitul bugetar (propuneri de 5%) și 90% din PIB pentru datoria publică, față de 60%. Propunerile sugerează, în fapt, necesitatea unei noi calibrări a stimulentelor fiscale, cu menținerea pragului inflației de 2% ca definiție cantitativă a stabilității generale a prețurilor.[2]

Deocamdată, limitarea deficitului la 3% din PIB pentru SM ale UE este suspendată pe perioada necesităților de stimulente fiscale pe anul 2021. Dezbaterile miniștrilor de finanțe din ZE, prezidate pentru prima dată de noul șef al Eurogrupului, Paschal Donohoe, la începutul lunii septembrie 2020, au lăsat să se înțeleagă că este prematură retragerea stimulentelor fiscale pentru viitorul previzibil. Paolo Gentiloni, comisarul european pentru economie, afirma că acest lucru ar fi un risc prea mare pentru economia UE, iar alte declarații ulterioare ale unor oficiali au prevăzut că nici în anul 2021 regula deficitului de maximum 3% din PIB nu se va putea aplica. Termenul reveniri regulii a fost plasat din nou la „momentul normalității", încă necunoscut. Momentul revenirii la normalitate rămâne legat, însă de succesul combinat al reformelor pe care le presupune punerea în aplicare a fondului de redresare cu vaccinarea, ambele de natură să readucă angajații la lucru. Este de așteptat și înaintarea cu alte proiecte care zac, cum este cel al Uniunii Bancare, căruia încă îi lipsește schema comună de garantare a depozitelor.

4. Insistența pe stimulentele fiscale și continuarea lor nu este întâmplătoare. Isabel Schnabel, membră a Consiliului Executiv al BCE, prin prezentarea făcută la Centre for European Reform și Eurofi Financial Forum (11 septembrie 2020) a încercat să răspundă la întrebarea care chinuie analiștii: politica monetară aplicată de BCE în prezent este mai degrabă dăunătoare și ce alternative ar putea fi („*Is the current ECB monetary policy doing more harm than good and what are the alternatives*?")? Plecând de la ideea că euro a fost construit pe principiul dominanței monetare și independenței BCE, este bine să se urmărească cum au evoluat schimbările interactive între politica fiscală și cea monetară, în contextul modificărilor în mediul macroeconomic. În

---

[2] Dullien, S.; Paetz, C.; Watt, A.; Watzka, S. (iunie, 2020) – „*Proposals for a reform of the EU fiscal rules and economic governance*".

1999, când s-a creat BCE, toate băncile centrale dispuneau de un larg spațiu de acțiune, dobânzile de politică monetară fiind stabilite pe termen scurt, aveau efecte bune asupra inflației pe termen mediu. Astăzi, situația este caracterizată de Schnabel prin „*evoluția lentă a factorilor structurali, ca tendință a creșterii productivității muncii, îmbătrânirea comunităților și economisirile globale excesive*”, au condus la un declin pe termen lung al echilibrului real al dobânzilor, cu impact asupra reducerii spațiului de manevră a politicilor monetare convenționale. Recurgerea la politici monetare neconvenționale a suscitat comentarii privind efectele lor colaterale adverse în timp, chiar dacă ele și-au demonstrat eficacitatea în stimularea economiilor la un nivel foarte jos al dobânzilor. Dobânzile centrale aproape de plus sau minus 0% au devenit, alături de cadrul unei conduite acomodative, caracteristică a politicilor monetare a principalelor bănci centrale, inclusiv a BCE. Ele rămân plasate sub întrebarea legată de consecințe: sunt de bun augur sau nu?

Schnabel sugerează *trei consecințe* importante:

Prima este creșterea importanței politicii fiscale, ca instrument macroeconomic stabilizator în condițiile unor dobânzi joase. Politica fiscală trebuie să devină și ea acomodativă (la ce nivel, al SM sau al UE?), pentru a salva economia de ritmuri joase de creștere, dar acum și de capcana deflației. Expansiunea fiscală se dovedește utilă în conjunctura creată de pandemie, ea susținând cererea și asumându-și costurile crizei. Politica monetară poate completa acest efort dar, prin caracterul uniform de propagare la nivelul SM al ZE, ea nu poate răspunde dificultăților diferite cu care se confruntă comunitățile sau regiunile. Ca urmare, nu este recomandabil să se recurgă la măsuri fiscale constrângătoare, când politica fiscală trebuie să răspundă unor necesități spațiale și structurale diferite, iar îndemnul pentru un rol cât mai activ în astfel de condiții nu trebuie confundat cu Teoria Monetară Modernă (MMT), care neagă constrângeri bugetare temporare. Schnabel, ca mulți alții, susține că, odată ce economia și-a revenit și s-a înscris pe un trend sustenabil, politica fiscală trebuie să fie orientată pentru a-și crea spațiul vital pentru viitor, lucru mereu susținut de economiști. Activismul politicilor fiscale și structurale poate întări și independența băncilor centrale, asigurându-le spațiul monetar de care au nevoie pentru viitor, în fața unei alte crize. Expansiunea fiscală contraciclică ar putea rezulta pe termen lung în scăderea datoriei publice, ceea ce pare normal prin revenirea la buna funcționare a economiei[3].

---

[3] DeLong, J.; Summers, L.H. (2012) – „*Fiscal Policy in a Depressed Economy*”, Brookings Papers on Economic Activity, Economic Studies Program, The Brookings Institution, Vol. 43, No 1, pp. 233-297.

În *al doilea rând*, spune Schnabel, intervențiile cu stimulentele fiscale s-au dovedit nu numai utile, ci și eficiente, fie din punct de vedere pragmatic (suferințe mai mici pentru mediul de afaceri și indivizi), fie din punctul de vedere al așteptărilor, respectiv reacția băncilor centrale în sens de o politică monetară restrictivă (care ar urma) și anticiparea de către investitori a unor dobânzi joase pe o perioadă de timp mai îndelungată, ca urmare a modului în care se acomodează la răspunsul fiscal.

În al treilea rând, costurile unor datorii mai mari ar fi mai mici pentru bunăstarea populației, întrucât relaxarea fiscală nu mai impune obținerea de excedente bugetare primare, atât timp cât dobânzile nominale sunt sub rata nominală de creștere economică, iar fondurile publice vor fi folosite, cu prioritate, pentru creșterea impactului unor externalități asupra economiilor, cu schimbările climatice și infuzia de noi tehnologii, care le cuprinde și pe cele pentru digitalizarea economiilor.

Fără îndoială că soluțiile la controlul datoriilor rămân creșterea PIB-ului potențial, acum mai mult decât oricând prin reformele structurale impuse de noua normalitate a lumii postpandemie (oportunitățile sunt deja la îndemână chiar cu cheltuirea brumei de resurse) și consolidarea fiscală. Schimbarea trebuie privită în sensul secvențialității acestor procese și nu concomitenței, care s-a dovedit dezastruoasă în timpul crizei financiare. Premisa este *să nu considerăm condițiile fiscale de azi permanente, dar nici să distrugem semnele incipiente ale unei redresări prin care să observăm că angajamentele guvernelor de a câștiga spații fiscale devin iluzii*.

5. *Noua normalitate*. De reținut, de la început, că: (i) nici sprijinul fiscal, nici cel monetar nu trebuie retrase până nu există convingerea unei creșteri sustenabile pe termen lung, dar atenție, în structurile economice reformate spre noul normal care au nevoie de resurse financiare cel puțin pe termen mediu; (ii) consolidarea fiscală trebuie începută atunci când *redresarea economică devine matură* (iată un nou atribut al ei!), nu prin austeritate, ci prin *„maximizarea măsurilor prietenoase ale creșterii economice”* (*maximise the use of growth-friendly measures*), idee dezvoltată încă din 2017 (și uitată, când unii vorbesc din nou despre nevoia sau pericolul unei noi austerități)[4]. Din nivelul ridicat al datoriilor publice, care se vor menține o perioadă îndelungată de timp, avem de învățat un lucru teoretic bine cunoscut, dar nu prea aplicat: în perioadele de creștere economică toate guvernele trebuie să-și asigure un spațiu fiscal suficient pentru a depăși viitoare vremuri grele, ca cele prezente. Lecția a constituit un apel puternic, cvasipermanent, din partea băncilor centrale, încă din timpul crizei financiare și după ea, dar guvernele, în mersul lor obsedant pentru putere, au evitat-o cu obstinație. În noua normalitate, a eșua prin evitarea acestei lecții înseamnă o creștere masivă a vulnerabilităților unei economii.

În ceea ce privește politica monetară neortodoxă a băncilor centrale, aplicată în perioada pandemiei pentru a proteja economiile, pe lângă faptul că a dat un răspuns corect, puternic, în termeni de lichiditate și stabilizare a piețelor financiare (așa cum a menționat recente Mario Centano, ministrul de finanțe portughez, în prezentarea sa la Forumul Financiar – EUROFI, 2020), ea a făcut mai mult decât în anul 2008, adăugând *„controlul ratelor de dobândă negativă și a curbelor de randamente”*[5]. Cum redresarea economică globală rămâne incertă, inegală, parțială etc. (vor apărea multe alte atribute de caracterizare a acesteia – n.n.), iar coronavirusul „atacă" în continuare angajați și angajatori, S. Kennedy și S. Dodge observă că „*bancherii centrali par să descopere că politica monetară considerată de ei neortodoxă și temporară a devenit în prezent convențională și de lungă durată*".

---

[4] *„The composition of public finances in the euro area”*, ECB, Economic Bulletin, Issue 5, 2017.

[5] Kennedy, S.; Dodge, S. (septembrie, 2020) – *„The Year Unconventional Monetary Policy Turned Convențional”*.

Autorii, citați și de M. Centano, remarcă faptul că unele bănci centrale „*se avântă și mai mult în necunoscut*", FED cumpără diferite tipuri de obligațiuni, acțiuni și datorii ale corporațiilor, BCE a devenit creativă folosind dobânzi negative, iar Banca Australiei a adoptat stilul Băncii Japoneze de a ținti randamentele obligațiunilor de stat. Perspectiva îndelungată a unei politici monetare relaxate, spun autorii citați, dau impresia, din ce în ce mai evidentă, că în politica monetară *noul normal* este deja conturat chiar prin „rebranding" MMT. Monetizarea datoriei publice de către băncile centrale nu mai miră, iar FED a anunțat că va ținti o inflație puțin superioară procentului de 2%, pentru a putea răspunde mandatului de a proteja piața muncii. Celebra curbă Philips a corelației dintre șomaj și inflație nu mai funcționează în pandemie. FED a mers mai departe, pe lângă cumpărările masive de obligațiuni, și și-a extins calitatea de împrumutător (nu neapărat de ultimă instanță!), ajutând municipalități, firme mici și medii, mari corporații viabile, neajunse în prag de faliment/lichidare.

Noua normalitate are nevoie de bani mai mulți, căile de unde vor veni vor trebuie studiate cât mai bine, întrucât de principiul consolidării fiscale nu vom scăpa, ci va trebui definit și ridicat la un alt nivel calitativ. Toate acestea implică și expuneri mai ridicate, cu riscurile de rigoare, poate și politici prociclice temporare, practicate cu declanșarea unor variabile care le fac utile și nu contrare *ab-initio*. În mod evident, este nevoie de *o nouă luciditate în politicile publice* aplicate. Cea mai încurajatoare a venit din partea lui Charles Michel, președintele Consiliului European, preocupat de veniturile suplimentare ale UE, în contextul în care, după prezentarea următorului Cadru financiar multianual al UE (care cuprinde și cei 750 de miliarde de euro ai Planului de Relansare și Reziliență), Comisia și Parlamentul au lansat dezbaterile pentru instituirea de noi resurse bugetare europene. Tema este mai veche, dacă ne referim la tentativele din deceniul '90, ca bugetul UE (cel de funcționare a Uniunii și de susținere a politicilor sectoriale comune, nu un buget al transferurilor fiscale) să fie aprovizionat și crescut din resurse autentic-comunitare, pe lângă contribuțiile SM.

În opinia lui Charles Michel, o *taxă europeană* imediată ar trebui să fie una legată *de poluare*, printre altele încă în discuție (singura acceptată până acum fiind taxa pe plastic), încasată la accesul pe Piața Unică. Se așteaptă finalizarea discuțiilor pe *taxa pe tranzacții financiare*, *taxa asupra marilor corporații digitale*, *taxa pentru accesul marilor companii pe piața unică europeană*, *taxa pe emisia de dioxid de carbon*. Interesul pentru a aduce resurse suplimentare de finanțare a bugetului-record multianual de 1800 miliarde euro, convenit de Consiliul European în luna iulie 2020, este acut, dar rămâne în „tradiția" găsirii cu mare greutate a consensului politic în timpurile de urgență, atâta timp cât nu se evoluează cu instituțiile UE. *Nimic* însă *despre Uniunea Fiscală a UE*, un cadru mult mai larg și cu obiective mult mai serioase pentru a se ajunge la surse majore autentic comunitare, care să degreveze contribuțiile din bugetele naționale ale SM.

Contribuțiile care vor duce la noua normalitate continuă, de la inovații discutabile/criticabile, la generalizarea/osificarea lor atunci când acestea își vor dovedi eficacitate pe termen lung și nu va mai exista cale de întoarcere. Am văzut insistența pe necesitatea imperioasa a reformelor structurale, însă de o altă manieră, aceea de a ieși din chingile unui lăudat *mainstream*. Reformele anunțate demult și nefăcute trebuie uitate, cel puțin din punctul de vedere al abordărilor, având în vedere că pandemia ne-a introdus într-o altă realitate a interacțiunii umane. Aceasta din urmă implică *reproiectarea*, practic, a tuturor *circuitelor fizice productive, de consum, de acces la servicii* acolo unde digitalizarea totală nu va putea exclude *contactul securizat între oameni*. M. Centano ne spunea că vremurile sunt diferite și cu consecințe severe, iar incertitudinile domină, purtând *riscuri mari cu potențial ridicat de a se transforma într-o nouă criză financiară*. C. Lagarde avertiza, la rândul ei, că economia globală a intrat într-o contracție severă și sincronizată, depășind căderile din perioada crizei financiare. Toate sunt *avertismente valabile și pentru România*.

6. Pornind de la situația fiscal-bugetară cu care *România a intrat în gestiunea pandemiei și a efectelor ei economice*, suntem invitați de mulți economiști români să insistăm și să regândim consolidarea fiscală cu discernământ, fără a ne grăbi cu soluții rapide și forțate. Orientarea consolidării exclude creșteri de taxe și impozite în această etapă a redresării (Coitoru, L., Dochia, A., 2020), când avem de consumat „rezerva" decurgând din gradul mic de colectare a taxelor și cel al contracarării evaziunii. Este de pledat pentru „măsuri prietenoase" cu mediul de afaceri pentru a deveni contributor la reluarea creșterii economice și partener cu statul în eforturile de reforme structurale, spre o nouă normalitate de funcționare a economiei naționale, cu o mai mare productivitate și capacitate competitivă, cu o mai bună folosire a potențialului propriu de resurse și împingerea acestora pe lanțuri de prelucrare internă, cu valoare adăugată sporită. Împotrivirea la digitalizarea rapidă în domeniul fiscalității a devenit mai mult decât o continuă mirare, zidul plângerii fiind mutat la simpla și continua constatare că bugetul nu are bani.

Dezvoltare fără investiții nu există, după cum încasări la buget nu pot fi făcute fără creștere economică și dezvoltarea bazei impozabile. Ca urmare, prioritatea guvernului nostru trebuie să fie creșterea PIB-ului potențial prin direcționarea cheltuielilor spre investiții productive, începând cu resursele fondului de redresare alocat de UE și de fondurile structurale din bugetul multianual al UE. Ele vor putea antrena alte investiții ale sectorului privat. Plaga investițiilor puține din România ultimilor ani a fost însoțită de lipsa de proiecte credibile și de instabilitatea acestora ca soluții, localizare și finanțare. Cercetări recente ale BCE demonstrează efectul benefic al contribuției unui PIB-potențial crescut la scăderea datoriei publice. În funcție de structura economică, o creștere cu un punct procentual al PIB-ului potențial poate reduce procentul datoriei în PIB cu până la 10 puncte procentuale.

Cu privire la calitatea abordărilor noastre privind criza economică produsă de pandemie, am încheia, pe de o parte, cu o reflecție cunoscută a lui M. Centano exprimată la eveniment EUROFIL cu privire la flexibilitatea politicilor publice și la eficiența fondului de redresare al UE, Next Generation: *The „whatever it takes" stage, must be followed by the „whatever is worth".* Este un mesaj valabil și pentru România ca SM al UE. Pe de altă parte, ne exprimăm mirarea față de poziționarea că „România nu susține trecerea de la unanimitate la majoritate calificată în ceea ce privește modalitatea de adoptare la nivel UE a deciziilor în domeniul impozitării”, în condițiile în care s-a făcut un pas major în mutualizarea finanțării datoriilor SM ale UE. Importanți comisari se gândesc cu seriozitate cum să suplimenteze bugetul UE și nevoile de finanțare a plății împrumutului contractat de Comisia Europeană, pentru fondul de redresare și reziliență, cu resurse autentic comunitare. Desigur, politica de impozitare reprezintă încă un element al suveranității, dar să nu uităm că politica fiscal-bugetară a României a constituit un continuu obiect al criticilor în recomandările specifice de țară făcute de Comisia Europeană.

7. *„Changer l'Europe, c'est possible!”* este răspunsul a peste 100.000 de semnatari la o sesiune de aflare a punctelor de vedere publice, derulată nu demult. Mai mult chiar, s-a apreciat că e un demers care nu mai trebuie amânat, pentru a arăta lumii o altă față a Uniunii Economice și Monetare, aflată în suferință după cele două crize majore de după introducerea monedei unice – euro. Dacă s-ar percepe mai bine impactul social al imperfecțiunii de azi a arhitecturii instituționale a Uniunii Economice și Monetare (UEM), unele State Membre (SM) ale Zonei Euro (ZE), atinse de efectele renunțării la principiile unei zone valutare optime din motive de pragmatism bine motivat, ar fi devenit implicate și s-ar plasa în centrul preocupărilor liderilor europeni pentru a lansa Uniunea Fiscală (UF).

POINTS ESSAIS

CHANGER
L'EUROPE,
C'EST
POSSIBLE !

UN MANIFESTE
PORTÉ PAR PLUS DE
100 000 SIGNATAIRES

Criza pandemică a convins parțial – dacă privim la soluțiile adoptate de Consiliul European din iulie 2020 – că *UE are nevoie de o integrare fiscală mai profundă*! Susținem că acest lucru trebuie făcut într-un singur pas, bine definit și angajant, al tuturor Statelor Membre ale Uniunii Europene, și nu trenat cu soluții parțiale, flancate de lipsa de solidaritate față de întregul proiect politic al integrării. A trece serios spre Uniunea Fiscală poate definitiva mai repede reperele Uniunii Financiare – Uniunea Bancară și Uniunea Piețelor de Capital.

De acest lucru ar beneficia și România în pregătirea ei pentru adoptarea euro, respectiv asumarea întregului complex de acțiuni pe care îl presupune o Uniune Economică și Monetară completă. Ne-am dori ca România să manifeste o inițiativă activă pentru Uniunea Fiscală. Problema de fond, politică, este *acceptarea partajării în egală măsură a beneficiilor și riscurilor integrării*, Uniunea Fiscală fiind un promotor al acestui concept, ceea ce înseamnă depășirea mentalității unor State Membre care mai cred că cetățenii lor (deveniți, s-a uitat parcă, cetățeni europeni!) nu sunt doritori să plătească pentru dificultățile altor State Membre. Reamintim însă că *Uniunea Europeană nu poate fi judecată în același spirit cu globalizarea, ca să fim de acord că și integrarea produce câștigători și perdanți*. ■

EDITURA Expert

Tel. 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com

caiete
critice
vă recomandă:

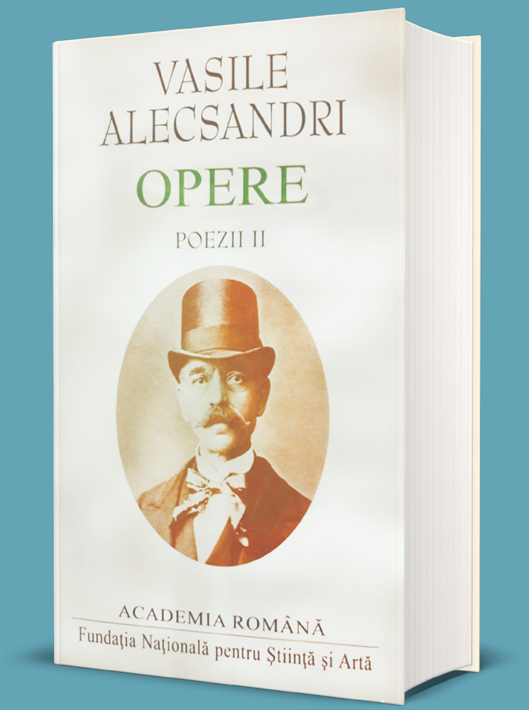
VASILE
ALECSANDRI
OPERE
POEZII II
ACADEMIA ROMÂNĂ
Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă